

Förord

Chefen för Justitiedepartementet beslutade den 28 oktober 2016 att ge lagmannen Ylva Norling Jönsson i uppdrag att biträda Justitiedepartementet med att utreda utformningen av straffbestämmelsen om mord (Ju 2016:I).

Hovrättsassessorn Andreas Gustafsson har arbetat som sekreterare i uppdraget. Uppdraget har bedrivits utan särskild expert- eller referensgrupp.

Härmed överlämnas promemorian *Livstidsstraff för mord*.

Uppdraget är med detta slutfört.

Helsingborg i augusti 2017

Ylva Norling Jönsson

/Andreas Gustafsson

Innehåll

Förord.....	1
Promemorians huvudsakliga innehåll	7
1 Författningsförslag.....	9
1.1 Förslag till lag om ändring i brottsbalken	9
2 Uppdraget och dess genomförande	11
2.1 Uppdraget.....	11
2.2 Uppdragets genomförande.....	11
2.3 Promemorians disposition	12
3 Gällande rätt och tidigare överväganden	13
3.1 Om fängelse och livstidsstraff.....	13
3.1.1 Fängelsestraffets längd	13
3.1.2 Omvandling av fängelse på livstid	14
3.1.3 Villkorlig frigivning	14
3.2 Allmänt om straffmätning.....	15
3.2.1 Brottets straffvärde.....	15
3.2.2 Betydelsen av försvårande och förmildrande omständigheter	16
3.2.3 Andra omständigheter som har betydelse vid straffmätningen.....	17
3.3 Uppsåtligt dödande.....	18
3.3.1 Gränsdragningen mellan mord och dråp.....	19
3.3.2 Straffskalan för dråp	19

3.4	Straffet för mord.....	20
3.4.1	Rättsläget fram till 2009 års reform	20
3.4.2	Närmare om 2009 års reform	21
3.4.3	Vilket genomslag fick 2009 års reform?.....	23
3.4.4	Närmare om 2014 års reform	24
3.4.5	Vilket genomslag fick 2014 års reform?.....	28
3.4.6	Nuvarande rättsläge	31
4	Utländsk rätt.....	33
4.1	Finland	33
4.2	Danmark.....	35
4.3	Norge	36
4.4	Island	39
4.5	Tyskland.....	40
4.6	Nederländerna	40
4.7	Schweiz.....	41
4.8	Österrike	42
5	Överväganden och förslag	45
5.1	Uppdraget	45
5.2	Allmänna utgångspunkter	46
5.2.1	Den nuvarande bestämmelsen behöver ändras	46
5.2.2	Olika lagstiftningstekniker för att skärpa straffet.....	50
5.3	Hur bör bestämmelsen utformas?	53
5.3.1	Inledning.....	53
5.3.2	Lagstiftning som bedöms leda till önskat resultat	53
5.3.3	Lagstiftning som <i>inte</i> bedöms leda till önskat resultat	60
5.3.4	Vilken lagstiftningsteknik bör väljas?	66
5.4	Övriga frågor	74
5.4.1	Gränsdragningen mellan mord och dråp	74

5.4.2	När påkallar omständigheterna inte ett livstidsstraff?	74
5.4.3	Konsekvenser för det tidsbestämda straffet.....	79
6	Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser	85
7	Konsekvenser av förslaget	87
7.1	Inledning.....	87
7.2	Ekonomiska konsekvenser	87
7.3	Konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet	90
8	Författningskommentar	93
8.1	Förslaget till lag om ändring brottsbalken	93
Bilaga 1	Uppdraget (Ju 2016:I)	97
Bilaga 2	Statistik.....	101
Bilaga 3	Käll- och litteraturförteckning.....	113

Promemorians huvudsakliga innehåll

Straffet för mord

Uppdraget har gått ut på att lämna förslag på hur bestämmelsen om mord bör utformas för att åstadkomma ett skärpt straff för brottet genom en ökad användning av livstidsstraffet. Närmare bestämt kan uppdraget sägas ha gått ut på att hitta en lagteknisk lösning som innebär att påföljden för de mord där straffet idag bestäms till ett längre fängelsestraff än 14 år, framöver ska vara livstids fängelse. Det har inte ingått att ta ställning till om det finns ett behov av eller är lämpligt att öka användningen av livstidsstraffet. Uppdraget har enbart handlat om att hitta en lagteknisk lösning som leder till en sådan ökning.

I promemorian föreslås att livstids fängelse pekas ut som normalstraff för mord. Först om omständigheterna inte påkallar ett livstidsstraff ska det vara möjligt att välja ett tidsbestämt straff. Lagändringen bör leda till en väsentlig ökning av användningen av livstidsstraffet. Tanken är att de mord som har ett mycket högt straffvärde, men som ändå leder till ett tidsbestämt straff, i fortsättningen ska bestraffas med livstids fängelse. Det kan förutses att en majoritet av de personer som döms till fängelse för mord kommer att dömas till livstids fängelse.

Lagändringen föreslås träda i kraft den 1 juli 2018.

1 Författningsförslag

1.1 Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 3 kap. 1 § brottsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 kap.

1 §¹

Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år, eller, om omständigheterna är försvårande, på livstid.

Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på livstid. Om omständigheterna inte påkallar ett livstidsstraff får rätten i stället döma till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2018.

¹ Senaste lydelse 2014:274.

2 Uppdraget och dess genomförande

2.1 Uppdraget

Chefen för Justitiedepartementet beslutade den 28 oktober 2016 att ge en utredare, lagmannen Ylva Norling Jönsson, i uppdrag att överväga hur bestämmelsen om mord i 3 kap. 1 § brottsbalken bör utformas för att åstadkomma ett skärpt straff för brottet genom en ökad användning av livstids fängelse. Av uppdragsbeskrivningen följer att utredaren ska utgå från riksdagens ställningstagande i 2014 års lagstiftningsärende, vilket innebär att fängelse på livstid inte ska kunna komma i fråga i större utsträckning än vad som framgår av det ställningstagandet.

I uppdraget till utredaren ingår att lämna ett fullständigt författningsförslag. Vid utformningen ska den straffrättsliga legalitetsprincipen särskilt beaktas. Inget hindrar att de lagtekniska lösningar som behandlades i det tidigare lagstiftningsärendet övervägs på nytt. Utredaren ska dessutom beskriva den straffrättsliga regleringen som gäller för motsvarande brott i de nordiska länderna och några andra länder som är jämförbara med Sverige. Utredaren ska också belysa konsekvenserna av förslagen. Om förslagen kan förväntas leda till kostnadsökningar för det allmänna ska det föreslås hur dessa ska finansieras.

Den fullständiga uppdragsbeskrivningen framgår av bilaga 1.

2.2 Uppdragets genomförande

Arbetet inleddes den 1 november 2016 och har bedrivits utan särskild expert- eller referensgrupp. Den 1 januari 2017 anställdes hovrättsassessorn Andreas Gustafsson som sekreterare i uppdraget.

Den statistik som redovisas i promemorian bygger dels på uppgifter från Brottsförebyggande rådet, dels på en genomgång av rättsfall meddelade av tingsrätt och hovrätt. Uppgifter för tiden fram till och med den 31 mars 2013 har hämtats från 2013 års departementspromemoria ”Skärpt straff för mord” (Ds 2013:55). Uppgifterna i 2013 års departementspromemoria har kompletterats med en genomgång av hovrättsdomar meddelade under perioden 2012–2016. En sammanfattning av statistiken finns i bilaga 2.

Information om lagstiftning i de nordiska länderna bygger på motsvarande framställning i 2013 års departementspromemoria (Ds 2013:55). Uppgifterna har uppdaterats genom sökningar i databaser och kontrollerats med respektive lands motsvarighet till Justitiedepartementet. Information om lagstiftning i övriga länder har inhämtats genom sökningar i databaser och kontrollerats med Sveriges ambassader i respektive land eller från landets motsvarighet till Justitiedepartementet.

2.3 Promemorians disposition

Promemorian är indelad i åtta avsnitt.

I avsnitt 1 finns författningsförslaget. Avsnitt 2 behandlar uppdraget och dess genomförande. I avsnitt 3 redogörs kortfattat för gällande rätt och för tidigare överväganden. Därefter följer en redogörelse över den straffrättsliga regleringen som gäller för motsvarande brott i de nordiska länderna och några andra länder, avsnitt 4. I avsnitt 5 presenteras ett förslag till ny mordbestämmelse. I avsnitt 6 behandlas frågorna om ikraftträdande- och övergångsbestämmelser och i avsnitt 7 vilka konsekvenser som följer av förslaget. Sist i promemorian, i avsnitt 8, finns kommentarer till den lagändring som föreslås.

3 Gällande rätt och tidigare överväganden

3.1 Om fängelse och livstidsstraff

3.1.1 Fängelsestraffets längd

Ett fängelsestraff kan dömas ut antingen på viss tid eller på livstid (26 kap. 1 § brottsbalken). Fram till den 1 juli 2009 var fängelse i tio år det längsta tidsbestämda straff som kunde dömas ut för ett brott. Sedan den 1 juli 2009 är det dock möjligt att vid vissa brott, bl.a. mord, bestämma det tidsbestämda straffet till högst 18 år.

Om en person har gjort sig skyldig till flera brott får fängelse användas som gemensamt straff, om fängelse kan följa på något av brotten (26 kap. 2 § brottsbalken). Om påföljden ska bestämmas till fängelse på viss tid får straffet sättas över det svåraste av de högsta straff som kan följa på brotten. Detta gäller dock med vissa begränsningar. Bland annat får straffet inte överstiga de högsta straffen i straffskalan för de olika brotten sammanlagda med varandra och inte heller vara längre än 18 år. Om en person återfaller i allvarlig brottslighet kan för återfallet under vissa omständigheter dömas till högst fyra år längre fängelsestraff än vad brottsligheten annars skulle kunna leda till (26 kap. 3 § brottsbalken). Inte heller i dessa fall får straffet överstiga 18 år.

Livstids fängelse får dömas ut om detta straff ingår i straffskalan för brottet eller, vid flerfaldig brottslighet, för något av brotten. Det är dock inte möjligt att döma till livstids fängelse om den tilltalade var under 21 år vid brottet (29 kap. 7 § andra stycket brottsbalken).

3.1.2 Omvandling av fängelse på livstid

Livstidsstraffet är formellt livsvarigt. Den som har dömts till livstids fängelse får dock normalt sitt straff omvandlat till ett tidsbestämt straff efter att ha avtjänat en viss tid av straffet. Fram till år 2006 kunde det endast ske genom att regeringen med stöd av dåvarande 11 kap. 13 § regeringsformen beviljade den livstidsdömde nåd. Möjligheten för regeringen att genom nåd efterge eller mildra en brottspåföljd finns visserligen kvar (12 kap. 9 § regeringsformen). I praktiken har den dock kommit att ersättas av lagen (2006:45) om omvandling av fängelse på livstid (omvandlingslagen).

En ansökan om omvandling av ett livstidsstraff enligt omvandlingslagen får göras tidigast när den dömden har avtjänat tio år av straffet. Någon absolut rätt att få ett livstidsstraff omvandlat till fängelse på viss tid följer inte av lagen. I stället ska rätten pröva om ansökan ska bifallas. Vid prövningen ska särskilt beaktas bl.a. den tid som den dömden har avtjänat, vad som framgår av domen om de omständigheter som legat till grund för straffmätningen och om det finns risk för att den dömden återfaller i allvarlig brottslighet. Om ansökan bifalls ska livstidsstraffet omvandlas till fängelse på viss tid. Den kortaste tid som ett omvandlat fängelsestraff kan bestämmas till är 18 år, vilket motsvarar det längsta tidsbestämda straff som kan dömas ut.

Sedan mitten av 1990-talet har det tidsbestämda straff till vilket ett livstidsstraff normalt omvandlas ökat i längd. Under perioden 1985-1994 omvandlades livstidsstraffen i genomsnitt till 15,5 års fängelse. Motsvarande siffra för åren 2005-2013 var nästan 25 år.¹

I oktober 2016 avtjänade 145 personer livstidsstraff i Sverige.²

3.1.3 Villkorlig frigivning

Ett fängelsestraff verkställs normalt genom att den frihetsberövade tas in i kriminalvårdsanstalt. Om fängelsestraffet är tidsbestämt ska den dömden som huvudregel friges villkorligt när två tredjedelar av straffet har avtjänat, dock minst en månad (26 kap. 6 § brottsbalken). Straffet fortsätter därefter att verkställas, men det sker genom

¹ Brottsförebyggande rådet, Livstidsdomar – utveckling och faktisk strafftid (2015), s. 7.

² Kriminalvården, Kriminalvård och statistik (2016), s. 115.

att den dömden är underkastad en prøvotid under minst ett år (26 kap. 10 § brottsbalken).

3.2 Allmänt om straffmätning

3.2.1 Brottets straffvärde

Utgångspunkten för straffmätningen är hur allvarlig eller klandervärd den begångna brottsligheten är. Straffet ska bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets straffvärde (29 kap. 1 § första stycket brottsbalken). Med straffvärde avses brottets svårhet i förhållande till andra brott eller med andra ord hur allvarligt brottet är. Det innebär att ju svårare brottet är, desto strängare ska påföljden vara, men också att lika svåra brott ska ge lika stränga straff.

Vid bedömningen av vilket straffvärde ett brott har ska rätten beakta den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft (29 kap. 1 § andra stycket brottsbalken). Det innebär att även subjektiva omständigheter ska tillmätas betydelse vid bedömningen av straffvärdet.

Genom en lagändring som trädde i kraft den 1 juli 2010, som en del av 2010 års straffmättningsreform, infördes en skyldighet för domstolen att vid bedömningen av straffvärdet särskilt beakta om gärningen har inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person (29 kap. 1 § andra stycket brottsbalken). Det huvudsakliga syftet med reformen var att åstadkomma en höjd straffnivå för allvarliga våldsbrott. Detta skulle uppnås genom att det redan befintliga utrymmet inom straffskalorna togs i anspråk och alltså utan att straffskalorna ändrades. I förarbetena anges att de gärningar som omfattas av bestämmelsen ska anses ha ett högre straffvärde än det straffvärde som skulle ha följt vid en bedömning enligt den praxis som föregick lagändringen.³

Det är alltid omständigheterna vid brottet som ska vara avgörande för straffvärdebedömningen. Gärningsmannens person, tidigare brottslighet eller vad som inträffat efter brottet ska i princip

³ Prop. 2009/10:147 s. 41.

sakna betydelse för bedömningen. Sådana faktorer kan dock ändå få betydelse vid straffmätningen eftersom det kan leda till att domstolen ska mäta ut ett annat straff än vad som följer av straffvärdet (se 29 kap. 4, 5 och 7 §§ brottsbalken).⁴

3.2.2 Betydelsen av försvårande och förmildrande omständigheter

Vid sidan av de omständigheter som räknas upp i 29 kap. 1 § brottsbalken ska rätten vid bedömningen av straffvärdet också ta hänsyn till om det finns några försvårande eller förmildrande omständigheter som gör att det finns anledning att se mer eller mindre allvarligt på brottet. En uppräkningslista av vissa försvårande och förmildrande omständigheter som särskilt ska beaktas finns i 29 kap. 2 och 3 §§ brottsbalken. Uppräkningarna är endast exemplifierande, vilket innebär att även andra omständigheter kan beaktas.

Som *försvårande omständigheter* ska särskilt beaktas om den tilltalade avsett att brottet skulle få allvarigare följder än det faktiskt fått, om den tilltalade visat stor hänsynslöshet, om den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig, om den tilltalade utnyttjat sin ställning eller i övrigt missbrukat ett särskilt förtroende, om den tilltalade förmått någon annan att medverka till brottet genom tvång, svek eller missbruk av hans eller hennes ungdom, oförstånd eller beroende ställning, om brottet utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt eller om brottet föregåtts av särskild planering, om ett motiv för brottet varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning eller annan liknande omständighet, eller om brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person (29 kap. 2 § brottsbalken).

Som *förmildrande omständigheter* ska särskilt beaktas om brottet föranletts av någon annans uppenbart kränkande beteende, om den tilltalade till följd av en allvarlig psykisk störning haft nedsatt förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande

⁴ Prop. 1987/88:120 s. 80.

efter en sådan insikt eller annars till följd av en psykisk störning, sinnesrörelse eller av någon annan orsak haft nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande, om den tilltalades handlande stått i samband med hans eller hennes bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga, om brottet föranletts av stark mänsklig medkänsla, eller om gärningen, utan att vara fri från ansvar, är sådan som avses med bestämmelserna om nöd och nödvärn i 24 kap. brottsbalken (29 kap. 3 § brottsbalken). Om det är påkallat med hänsyn till brottets straffvärde får rätten döma till ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet (29 kap. 3 § andra stycket brottsbalken).

3.2.3 Andra omständigheter som har betydelse vid straffmätningen

När brottets straffvärde har bestämts är nästa steg att se om det finns omständigheter som inte är hänförliga till den brottsliga gärningen som kan påverka straffmätningen.

En faktor av stor betydelse är om den tilltalade tidigare har gjort sig skyldig till brott. Det kan framförallt påverka valet av påföljd, men kan också i vissa fall utgöra grund för en strängare straffmätning, t.ex. ett längre fängelsestraff. Vid bedömningen ska särskilt beaktas vilken omfattning den tidigare brottsligheten haft, vilken tid som förflutit mellan brotten samt om den tidigare och den nya brottsligheten är likartade eller om brottsligheten i båda fallen är särskilt allvarlig (29 kap. 4 § brottsbalken).

Rätten ska också i skälighetsomfattning beakta omständigheter hänförliga till den tilltalades person eller dennes handlande efter brottet, s.k. billighetsskäl (29 kap. 5 § brottsbalken). Bestämmelsens grundtanke är att det vid sidan av straffvärdet kan finnas en rad olika omständigheter som är av sådant slag att det skulle framstå som orättfärdigt om de inte beaktades vid påföljdsbestämningen. Det kan t.ex. handla om att den tilltalade vid brottet drabbats av allvarlig kroppsskada, att den tilltalade har försökt att avhjälpa skadliga verkningar av brottet eller att den tilltalade frivilligt angett sig själv. Förekomsten av billighetsskäl innebär att domstolen ska avvika från straffvärdet och döma till ett lindrigare straff. Om det finns särskilda skäl får rätten dessutom döma till ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet (29 kap. 5 § andra stycket brottsbalken). Paragrafen är enligt förarbetena avsedd att

tillämpas med försiktighet, så att den inte medför risker för en oenhetlig praxis eller sociala orättvisor vid straffmätningen.⁵

Om den som har begått ett brott inte hade fyllt 21 år vid gärningen, ska detta särskilt beaktas vid straffmätningen (29 kap. 7 § brottsbalken). Rätten får då döma till ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet. För brott som någon har begått innan han eller hon fyllt 21 år får inte dömas till svårare straff än fängelse i tio år (29 kap. 7 § andra stycket brottsbalken). Om det för brottet är föreskrivet ett fängelsestraff längre än tio år eller på livstid eller om fängelse används som gemensamt straff för flera brott får dock fängelsestraffet bestämmas till högst 14 år.

3.3 Uppsåtligt dödande

Den som uppsåtligen berövar annan livet döms för *mord* till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år eller, om omständigheterna är försvårande, på livstid (3 kap. 1 § brottsbalken). Om brottet med hänsyn till de omständigheter som föranlett gärningen eller annars är att anse som mindre grovt, döms i stället för *dråp* till fängelse i lägst sex och högst tio år (3 kap. 2 § brottsbalken). En kvinna kan dömas för *barnadrap* till fängelse i högst sex år om hon dödar sitt barn vid födseln eller annars under tid då hon på grund av nedkomsten befinner sig i upprivet sinnestillstånd eller i svårt trångmål (3 kap. 3 § brottsbalken).

Utgångspunkten är alltså att den som gör sig skyldig till uppsåtligt dödande ska dömas för mord. I Straffrättskommitténs betänkande med förslag till brottsbalk gjordes däremot en annan bedömning. Där föreslog kommittén att uppsåtligt dödande skulle bedömas som mord om brottet med hänsyn till samtliga omständigheter framstod som grovt och annars som dråp.⁶ I propositionen med förslag till brottsbalk framhöll dock departementschefen att uppsåtligt dödande är ett så allvarligt brott att bestämmelsen om den svåraste graden, mord, borde tas upp som huvudstadgande och att dråp borde anses föreligga när brottet bedöms som mindre grovt.⁷

⁵ Prop. 1987/88:120 s. 90.

⁶ SOU 1953:14 s. 122.

⁷ Prop. 1962:10 del B s. 75.

3.3.1 Gränsdragningen mellan mord och dråp

Bedömningen av om gärningen ska rubriceras som mord eller dråp ska göras med hänsyn till samtliga omständigheter vid brottet. Gränsdragningen mellan mord och dråp har behandlats i flera avgöranden från Högsta domstolen. Omständigheter som har ansetts tala för att gärningen bör bedömas som mindre grov är bl.a. att den tilltalade har handlat i stark affekt till följd av provokation eller annars befunnit sig i ett psykiskt avvikande tillstånd.⁸ Även det förhållandet att gärningen har begåtts i en nödvärnsliknande situation kan väga in. Det krävs dock att omständigheterna vid en samlad bedömning framstår som klart förmildrande för att gärningen ska bedömas som dråp.⁹ Exempel på omständigheter som har ansetts tala för att gärningen inte ska bedömas som dråp är att offret har varit försvarslöst eller befunnit sig i en skyddslös situation, att offret har varit närstående till gärningsmannen och att offret har utsatts för dödsångest.¹⁰

Av statistik från Brottsförebyggande rådet framgår att andelen fall av dödligt våld som rubriceras som mord har ökat sedan början av 1990-talet när mindre än hälften av de gärningsmän som dömdes för dödligt våld dömdes för mord. Motsvarande siffra för perioden 2005-2010 var omkring tre fjärdedelar.¹¹

3.3.2 Straffskalan för dråp

Den totala straffskalan för uppsåtligt dödande sträcker sig från sex års fängelse till livstids fängelse.¹² Till skillnad från andra gradindelade brott finns det inte någon överlappning mellan straffskalorna för de olika graderna av uppsåtligt dödande. En följd av detta är att straffskalorna bör betraktas som en enhet, dvs. som en glidande skala på vilken det aktuella brottet placeras in.¹³

⁸ Se t.ex. NJA 1975 s. 594, NJA 1985 s. 510, NJA 1995 s. 464 och NJA 2016 s. 809.

⁹ Se NJA 2016 s. 809.

¹⁰ Se t.ex. NJA 1980 s. 407, NJA 1989 s. 97 och NJA 1994 s. 310.

¹¹ Brottsförebyggande rådet, Brottsutvecklingen i Sverige 2008-2011 (Rapport 2012:13), s. 60 f. I statistiken för dödligt våld ingår inte bara mord och dråp, utan även vållande till annans död.

¹² Här, liksom framöver i denna promemoria, bortses från möjligheterna att bedöma en gärning som barnadråp.

¹³ "Bajonettmordet" (NJA 2013 s. 376).

Straffskalan för dråp sträcker sig från fängelse i lägst sex och högst tio år. I rättsfallet ”Bajonettmordet” (NJA 2013 s. 376) förklarade Högsta domstolen att utgångspunkten vid bedömningen av straffvärdet för dråp bör vara fängelse i åtta år. Fängelse i sex år bör tillämpas bara i de fall där omständigheterna är mycket förmildrande. Minimistrafet för mord, fängelse i tio år, bör reserveras för fall där den samlade bedömningen av de omständigheter som ska påverka straffet leder till att dessa är förmildrande, dock inte så klart förmildrande att ett fängelsestraff understigande tio år ska dömas ut.

3.4 Straffet för mord

3.4.1 Rättsläget fram till 2009 års reform

När brottsbalken infördes år 1965 bestämdes straffskalan för mord till fängelse i tio år eller på livstid.

I förarbetena till brottsbalken uttalade Straffrättskommittén att straffet för mord i regel borde vara livstids fängelse.¹⁴ Uttalandet bör ses i ljuset av kommitténs bedömning att uppsåtligt dödande skulle bedömas som mord om brottet med hänsyn till samtliga omständigheter framstod som grovt och annars som dråp (se avsnitt 3.3). För att betona att livstids fängelse skulle utgöra normalpåföljden föreslog kommittén att livstids fängelse skulle anges före fängelse på viss tid i straffbestämmelsen.

I propositionen med förslag till brottsbalk gjordes i stället bedömningen att uppsåtligt dödande av normalgraden skulle rubriceras som mord. När det gällde påföljden uttalades endast att den i enlighet med kommitténs förslag borde sättas till tio år eller på livstid. Straffen angavs således i motsatt ordning mot vad som föreslagits av Straffrättskommittén.¹⁵ Högsta domstolen har förklarat att valet mellan ett tidsbestämt straff och ett livstidsstraff ska grundas på en samlad bedömning av omständigheterna i varje särskilt fall och att den omkastning av systematiken som innebär att mord har blivit den normala rubriceringen när någon berövar annan livet borde ge

¹⁴ SOU 1953:14 s. 123.

¹⁵ Prop. 1962:10 del B s. 75.

domstolarna större frihet vid valet av påföljd än vad som följer av Straffrättskommitténs uttalande.¹⁶

I avgörandet NJA 2007 s. 194 konstaterade Högsta domstolen att andelen livstidsstraff hade ökat sedan mitten av 1990-talet. Samtidigt hade det tidsbestämda straff till vilket ett livstidsstraff regelmässigt omvandlades ökat i längd. Från mitten av 1960-talet fram till och med år 1993 tidsbestämdes livstidsstraff genom nåd till mellan 12-16 års fängelse. Motsvarande längd för de omvandlade livstidsstraffen år 1994 och framåt var mellan 18-25 år. Mot den bakgrunden ansåg Högsta domstolen att livstidsstraffet för mord borde förbehållas de allvarligaste fallen. Enbart det förhållandet att mordet hade begåtts mot en skyddslös närstående i hennes hem motiverade inte att straffet skulle bestämmas till livstids fängelse. Inte heller en samlad bedömning av alla omständigheter i målet gav anledning att döma till ett livstidsstraff. Påföljden bestämdes i stället till tio års fängelse.

3.4.2 Närmare om 2009 års reform

Den 1 juli 2009 ändrades straffskalan för mord. Den hade då sett likadan ut sedan brottsbalken trädde i kraft år 1965 och lämnade bara två alternativ, antingen ett tidsbestämt straff på tio år eller ett livstidsstraff. Reformen år 2009 innebar att straffskalan för det tidsbestämda straffet utvidgades till fängelse i lägst tio och högst arton år. Syftet med reformen var att skapa ett utrymme för en mer nyanserad straffmätning för mord och därmed också en höjd straffnivå för det tidsbestämda straffet för detta brott.

Lagändringen motiverades bl.a. med den stora skillnaden i faktisk verkställighetstid mellan det längsta tidsbestämda straffet i den då gällande straffskalan, fängelse i tio år, och livstidsstraffet. Detta innebar att om domstolen ansåg att det fanns försvårande omständigheter, men att brottet ändå inte var att hänföra till de allvarligaste fallen av mord, hade domstolen inte något annat alternativ än att döma till tio års fängelse. På motsvarande sätt var möjligheterna att ta hänsyn till förmildrande omständigheter begränsade. Påföljdssystemets grundläggande princip om proportionalitet – att svårare

¹⁶ Se NJA 1985 s. 510 och NJA 1999 s. 531.

brott ska bestraffas strängare än lindrigare brott – gavs därmed inte tillräckligt genomslag i straffmätningen. Genom att höja det tidsbestämda straffet till 18 år ansåg regeringen att domstolarna skulle ges ett så betydande utrymme som möjligt för att göra en nyanterad straffmätning.¹⁷

Lagändringen tog inte sikte på tillämpningen av livstidsstraffet. I propositionen framhölls i stället att ett tidsbestämt straff i flertalet fall borde vara tillräckligt, och att livstidsstraffet även fortsättningsvis skulle förbehållas de allvarligaste fallen. Med detta avsågs de fall där det fanns skäl att döma till ett svårare straff än 18 år. Som exempel på när livstids fängelse skulle kunna väljas angavs att domstolen ska bestämma ett gemensamt straff för flera mord eller ett mord och annan allvarlig brottslighet eller när den tilltalade tidigare har dömts för särskilt allvarlig brottslighet.¹⁸

Efter att 2009 års lagändring trätt i kraft prövade Högsta domstolen frågan om straffmätning för mord i avgörandet ”Bajonettmordet” (NJA 2013 s. 376). Målet avsåg en man som hade dödat sin före detta sambo genom att sticka henne med en bajonett i magen och bröstet när parets barn såg på. I avgörandet konstaterade Högsta domstolen att den som gör sig skyldig till uppsåtligt dödande som huvudregel ska dömas för mord och att utgångspunkten då ska vara fängelse i 14 år. Livstids fängelse ska tillämpas endast i de undantagsfall då ett tidsbestämt fängelsestraff på 18 år inte är tillräckligt, t.ex. då gärningsmannen har mördat mer än en person eller då omständigheterna annars är synnerligen försvårande. Att utgångspunkten ska vara att straffet för ett mord ska bestämmas till 14 års fängelse innebär enligt Högsta domstolen att straffet normalt ska bestämmas till tolv år då omständigheterna sammantagna i någon mån talar för ett lägre straff och tio år när det kan sägas att omständigheterna är förmildrande. För att straffet ska bestämmas till 16 års fängelse bör det tvärtom krävas att det kan konstateras att omständigheterna sammantagna tydligt talar för ett högre straff medan fängelse i 18 år bör tillämpas endast i de fall då omständigheterna är mycket försvårande, samtidigt som de inte är av sådant slag att livstids fängelse bör dömas ut.

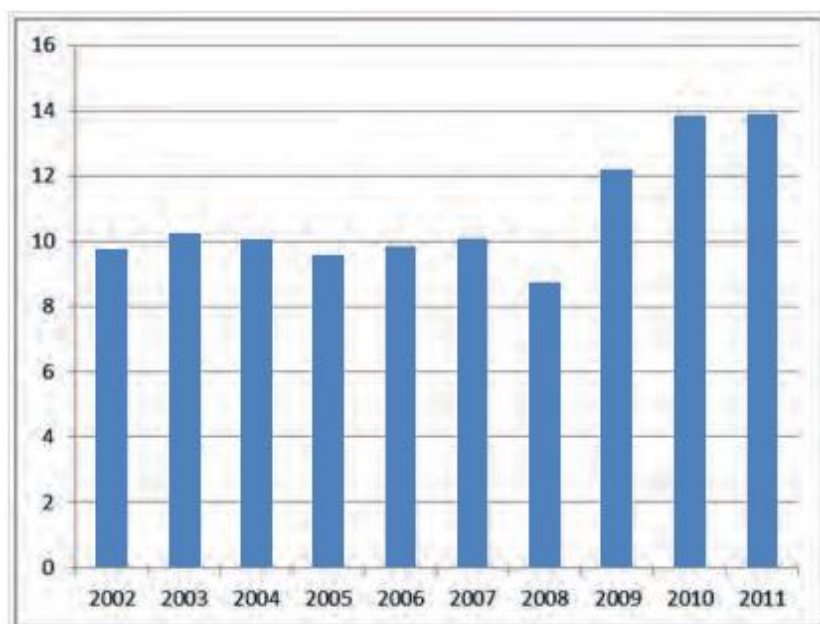
¹⁷ Prop. 2008/09:118 s. 25 ff.

¹⁸ Prop. 2008/09:118 s. 43.

3.4.3 Vilket genomsnitt fick 2009 års reform?

Tanken med 2009 års reform var alltså att skapa ett större utrymme för en mer nyanserad straffmätning och samtidigt höja straffnivån för mord utan att ändra tillämpningen av livstidsstraffet. Av statistiken framgår att genomsnittslängden på de tidsbestämda fängelsestraffen också ökade efter reformen (se figur 1). Före ikraftträdandet bestämdes de tidsbestämda straffen till i genomsnitt runt tio års fängelse. Motsvarande siffra för åren 2010-2011 var knappt 14 år.

Figur 1 Genomsnittligt utdömda fängelsetider för tidsbestämda fängelsestraff avseende mord begångna 2002-2011

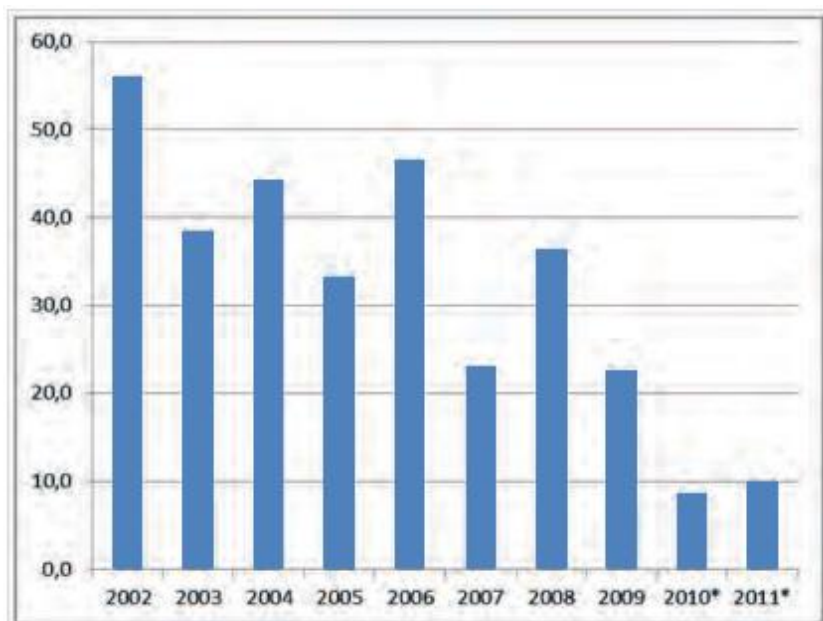

Källa: Ds 2013:55, s. 65.

Under samma period minskade andelen livstidsdömda (se figur 2). Denna minskning började redan år 2007 och bör ses i ljuset av att Högsta domstolen i rättsfallet NJA 2007 s. 194 hade förklarat att livstidsstraffet borde förbehållas de allvarligaste fallen av mord. Det går dock att konstatera att minskningen fortsatte efter 2009 års lagändring. Åren 2007-2009, dömdes 23, 36 respektive 23 procent av de fängelsedömda till livstid, vilket kan jämföras med knappt 44 procent under åren 2002-2006. Motsvarande siffra för perioden

2010-2011 var knappt tio procent (se figur 2). Å andra sidan hade andelen fall av dödligt våld som bedömdes som mord och inte dråp ökat från knappt hälften av fallen i början av 1990-talet till omkring tre fjärdedelar under perioden 2005-2010.¹⁹

Figur 2 Andel av fängelsedömda för mord begångna 2002-2011 som dömts till fängelse på livstid

Källa: Ds 2013:55, s. 66.

* Sammanslagna uppgifter för 2010 och 2011 har använts för att uppskatta värdena för dessa år.

3.4.4 Närmare om 2014 års reform

Skälen för reformen

Den 1 juli 2014 ändrades mordbestämmelsen igen, denna gång genom tillägget ”om omständigheterna är försvårande” som en förutsättning för livstidsstraff. Syftet med lagändringen var att livstids fängelse skulle väljas i fler fall än tidigare och att livstids fängelse skulle utgöra ett normalstraff i den bemärkelsen att det kunde förutses att ett sådant

¹⁹ Brottsförebyggande rådet, Brottsutvecklingen i Sverige 2008-2011 (Rapport 2012:13), s. 61.

straff skulle dömas ut i en majoritet av fallen. Tanken var att de fall som hade ett mycket högt straffvärde, men som ändå ledde till ett tidsbestämt straff, i fortsättningen skulle leda till livstids fängelse. Som skäl för reformen anförde regeringen bl.a. att synen på allvarliga våldsbrott hade blivit strängare och att acceptansen för våld i samhället hade minskat, men att straffet för mord inte fullt ut återspeglade allvaret i brottsligheten. Riksdagen delade regeringens uppfattning att straffet för mord borde skärpas och biföll propositionen.²⁰

Det kan framhållas att andelen dömda till livstids fängelse hade minskat efter att i princip ökat kontinuerligt under 50 år.²¹ Minskningen berodde dels på Högsta domstolens uttalande i rättsfallet NJA 2007s. 194 och dels på 2009 års reform som möjliggjorde ända upp till 18 år långa tidsbestämda straff. I början på 1990-talet var antalet livstidsstraff för mord fortfarande lägre än antalet tidsbestämda straff: I början på 2000-talet var förhållandet omvänt. Vid tiden för 2014 års lagändring var andelen livstidsstraff knappt tio procent. Även med beaktande av att fler fall än tidigare rubricerades som mord och inte dråp, jfr avsnitt 3.3.1, kan det konstateras att praxis under senare hälften av 2000-talet ledde till en märkbar minskning av andelen livstidsstraff för dödligt våld. Nu ville lagstiftaren alltså att livstidsstraff åter skulle dömas ut i en majoritet av mordfallen.

Tillägget ”om omständigheterna är försvårande” ska ses mot bakgrund av att det vid tiden för lagändringen följde av Högsta domstolens praxis att livstidsstraffet skulle tillämpas då omständigheterna var synnerligen försvårande.²² I förarbetena till 2014 års reform uttalades att:

Utgångspunkten vid bedömningen av straffvärdet för ett mord som varken inrymmer förmildrande eller försvårande omständigheter är i dag fängelse i 14 år (NJA 2013 s. 376). Av praxis följer att tidsbestämda straff däröver tillämpas i de fall omständigheterna sammantagna är försvårande. Det är för dessa fall av uppsåtligt dödande som regeringen anser att det finns skäl att i stället välja livstids fängelse. Förhållanden som tidigare i princip endast beaktats i skärpande riktning vid straffmätningen av det tidsbestämda straffet bör alltså i stället tala för ett livstidsstraff.²³

²⁰ Justitiekontorets betänkande 2013/14:JuU28 och rskr. 2013/14:223.

²¹ Prop. 2005/06:35 s. 13.

²² Se ”Bajonettmordet” (NJA 2013 s. 376).

²³ Prop. 2013/14:194 s. 20.

Avsikten med lagändringen var alltså att livstids fängelse skulle väljas redan om omständigheterna var försvårande och inte, som Högsta domstolen angett i rättsfallet ”Bajonettmordet” (NJA 2013 s. 376), endast när omständigheterna var synnerligen försvårande. I praktiken innebar detta att de gärningar som enligt tidigare praxis ledde till ett längre fängelsestraff än 14 år, i fortsättningen skulle leda till livstids fängelse. När det gällde vilka omständigheter som borde anses som försvårande angavs i propositionen följande.

Sådana omständigheter kan vara de som särskilt anges i 29 kap. 2 § brottsbalken eller, eftersom uppräkningslistan i den bestämmelsen inte är uttömmande, andra som bör påverka straffvärdet i höjande riktning.

Försvårande omständigheter, med anknytning till själva gärningen, är t.ex. att brottet har föregåtts av noggrann planering eller har präglats av särskild förslagenhet, gärningen har varit särskilt hänsynslös genom att den medfört ett svårt lidande för brottsoffret (kraftigt våld, omfattande eller allvarliga skador, svår smärta, gärningens karaktär av avrättning, utdraget förlopp eller stark dödsångest), brottet har riktat sig mot en närstående, brottsoffret har befunnit sig i en skyddslös ställning, brottet har utförts i offrets hem, brottet har förövats inför ögonen på närstående till offret, t.ex. offrets barn, brottet har syftat till att främja eller dölja annan brottslighet, brottet har begåtts i samband med brott i vinningssyfte, gärningsmännen har varit i numerärt överläge, brottet har inneburit ett angrepp på någon i dennes tjänsteutövning, eller brottet har begåtts med sådan avsikt som anges i 2 § lagen (2003:148) om straff för terroristbrott utan att straffansvar enligt det lagrummet föreligger.

Att återfall i brott kan beaktas vid straffmätningen framgår av 29 kap. 4 §. Om den tilltalade tidigare har gjort sig skyldig till exempelvis allvarlig våldsbrottslighet bör det tala i skärpande riktning. I samma riktning ska beaktas om flera personer har mördats eller det annars är fråga om flerfaldig brottslighet. För ett livstidsstraff talar liksom tidigare att ett gemensamt straff ska bestämmas för flera mord eller ett mord och annan allvarlig brottslighet, eller att den tilltalade tidigare har dömts för särskilt allvarlig brottslighet.²⁴

I förarbetena framhölls också att ett ökat användande av livstidsstraffet skulle innebära att de lägre straffen skulle fördelas över hela straffskalan och att det kunde förväntas att straffnivån skulle höjas även för de mord som inte bestraffas med livstids fängelse.²⁵

²⁴ Prop. 2013/14:194 s. 28 f.

²⁵ Prop. 2013/14:194 s. 29.

Lagtextens utformning

När det gällde lagtextens utformning diskuterades olika alternativ. I den departementspromemoria, ”Skärpt straff för mord” (Ds 2013:55), som låg till grund för regeringens proposition föreslogs att lagtexten borde utformas genom att ordningsföljden på påföljderna i bestämmelsen kastades om, så att livstids fängelse angavs före fängelse på viss tid. Ett liknande förslag hade lämnats av Straffrättskommittén i samband med brottsbalkens införande (se avsnitt 3.4.1).

Åtskilliga av de remissinstanser som särskilt yttrade sig över promemorians förslag till lagtext var tveksamma till den lösning som föreslogs. Bland annat ifrågasattes om den ordning i vilken påföljder nämndes kunde ha någon egentlig betydelse för valet mellan ett tidsbestämt straff och ett livstidsstraff. Dessutom invändes att förslaget inte var tillräckligt tydligt, att det brast i legalitet och förutsebarhet samt att en sådan lösning skulle strida mot brottsbalkens systematik, eftersom straffskalor inte preciserar några normalstraff.

Det förslag regeringen slutligen valde, att livstids fängelse ska väljas om omständigheterna är försvårande, utformades i stället efter förslag som lämnades under remissbehandlingen av Svea hovrätt, Östersunds tingsrätt, Åklagarmyndigheten och Brottsoffermyndigheten.

Lagrådet invände mot regeringens förslag och menade bl.a. att förslaget språkligt närmast innebar en begränsning av möjligheterna att döma till livstid. Lagrådet pekade också på att kravet, att det måste finnas försvårande omständigheter för att livstids fängelse ska få dömas ut, måste uppfattas så att dessa försvårande omständigheter ska föreligga i förhållande till ett tänkt normalfall av mord och att det tedde sig motsägelsefullt att sådana omständigheter skulle föreligga i flertalet fall.²⁶

Regeringen delade inte Lagrådets uppfattning. I stället framhölls att en lagstiftningsteknik som föreskriver en höjd straffnivå vid försvårande omständigheter, inte var oprövad utan att det fanns förebilder i åtskilliga specialstraffrättsliga bestämmelser, däribland grundlag, och att lösningen väl levde upp till kraven på legalitet och förutsebarhet. Dessutom ansåg regeringen i motsats till vad Lagrådet

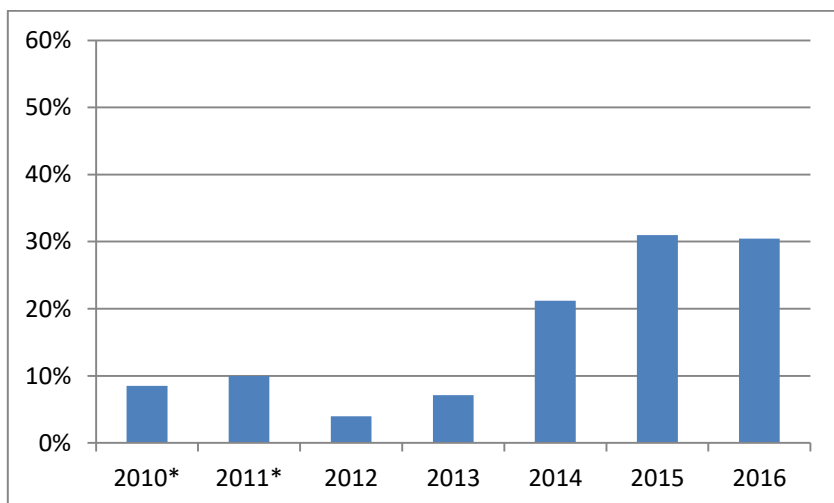
²⁶ Prop. 2013/14:194 s. 35.

anfört att förslaget skulle innebära en väsentlig skärpning i förhållande till vad som gällde vid den aktuella tiden.²⁷

3.4.5 Vilket genomslag fick 2014 års reform?

Syftet med 2014 års reform var alltså att öka användningen av livstidsstraffet. Straffet skulle, i likhet med vad som gällde i början på 2000-talet, dömas ut i en majoritet av mordfallen. Den rättsfallsgranskning som gjorts inom ramen för denna promemoria visar att andelen livstidsdömda för mord också ökade efter att 2014 års reform trätt i kraft (se figur 3).²⁸ Under åren 2010-2013 dömdes mellan fem och tio procent av de fängelsedömda för mord till livstids fängelse. År 2015 var motsvarande andel strax över 30 procent.

Figur 3 Andel av fängelsedömda för mord som dömts till fängelse på livstid

* Siffrorna för åren 2010-2011 bygger på statistiken i promemorian "Skärpt straff för mord" (Ds 2013:55). I övrigt bygger statistiken på den rättsfallsgranskning som gjorts inom ramen för denna promemoria, se bilaga 2.

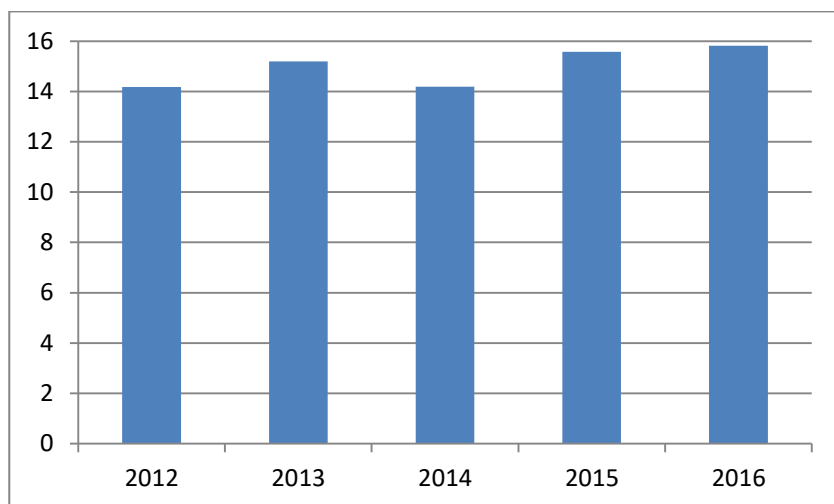
I förarbetena till 2014 års lagändring uttalades vidare att det kunde förväntas att straffnivån skulle höjas även för de mord som inte be-

²⁷ Prop. 2013/14:194 s. 21 f.

²⁸ Närmare om vilka domar som har granskats och en sammanställning av statistiken finns i bilaga 2.

straffas med livstids fängelse. Relativt snabbt efter ikraftträdandet skärptes också straffet i rättspraxis för de mord som varken innehöll några försvårande eller förmildrande omständigheter, från fängelse i 14 år till fängelse i 15 eller 16 år.²⁹ Att strafftiderna ökade efter att 2014 års reform trätt i kraft bekräftas också av den rättsfallsgranskning som gjorts inom ramen för denna promemoria (se figur 4).

Figur 4 Genomsnittligt utdömda fängelsestider för tidsbestämda fängelsestraff i domar meddelade av hovrätterna 2012-2016

Reformen ledde alltså inledningsvis till en viss skärpning av straffet för mord. I början av år 2016 meddelade Högsta domstolen emellertid sin första dom avseende straffet för mord efter 2014 års lagändring, "Livstidsstraff för mord" (NJA 2016 s. 3).³⁰ I avgörandet konstaterade Högsta domstolen att 2014 års lagändring inte medförde någon förändring av det tidigare rättsläget, utan i stället utgjorde ett förtydligande av detta. I praktiken innebär detta att Högsta domstolen underkände den reform som lagstiftaren försökt genomföra. Kon-

²⁹ Se Riksåklagarens svarsskrivelse i Högsta domstolens mål B 4712-15 (ÅM 2015/7049) och minoriteten i "Livstidsstraff för mord" (NJA 2016 s. 3). Se även bl.a. Hovrätten för Västra Sveriges dom den 19 februari 2015 i mål B 1074-15, Hovrätten för Nedre Norrlands dom den 17 juni 2015 i mål B 415-15, Svea hovrätts dom den 2 juni 2015 i mål B 2369-15 och Svea hovrätts dom den 28 augusti 2015 i mål B 5860-15.

³⁰ Rättsfallet har även benämnts som "Mordstraffskalan" (se t.ex. NJA 2016 s. 809).

sekvensen av Högsta domstolens uttalande är att straffet för mord, precis som före 2014 års reform, som utgångspunkt ska vara 14 års fängelse när det varken finns några förmildrande eller försvårande omständigheter i målet och att livstids fängelse ska väljas om ett tidsbestämt fängelsestraff på 18 år inte är tillräckligt, t.ex. om gärningsmannen har mördat mer än en person eller när omständigheterna annars är synnerligen försvårande.³¹ Som skäl för sin ståndpunkt anförde Högsta domstolen följande.

22. Uttalandet i propositionen att livstids fängelse ska utgöra ett normalstraff i den bemärkelsen att det förutses dömas ut i en majoritet av fallen uttrycker en ambition att genomföra en mycket betydelsefull förändring av påföljdsbestämningen för mord. Livstids fängelse är lagens strängaste straff och utgör ett synnerligen hårt ingripande mot den dömda. Detta ställer särskilda krav på att lagstiftningen inte får vara otydlig.

23. Det kan då konstateras att för den som först läser den nya lagtexten och sedan motiven måste det komma som en överraskning att det tillägg som har gjorts i 3 kap. 1 § BrB ska ha den i förarbetena angivna innebörden. Ändringen av lagtexten är ju, som Lagrådet framhöll i sitt yttrande (prop. 2013/14:194 s. 34), betydelsemässigt tämligen marginell och talar närmast för en begränsning av möjligheten att döma till fängelse på livstid för mord och i allt fall inte för en straffskärpning i förhållande till det rådande rättsläget.

24. Det står därmed klart att den i motiven till lagändringen förespråkade tillämpningen av livstidsstraffet inte på ett godtagbart sätt kan inordnas under lagtexten.³²

Högsta domstolen har därefter avslagit en begäran från Riksåklagaren att pröva frågan i plenum och förklarat att det inte finns anledning att frångå den bedömning som gjordes i "Livstidsstraff för mord" (NJA 2016 s. 3), nämligen att 2014 års omformulering av 3 kap. 1 § brottsbalken inte förändrade det rättsläge som rådde dessförinnan.³³

³¹ Se "Bajonettmordet" (NJA 2013 s. 376).

³² "Livstidsstraff för mord" (NJA 2016 s. 3). Två justitieråd var skiljaktiga och ansåg att syftet med de genomförda ändringarna, dvs. att åstadkomma en skärpning i förhållande till tidigare påföljdsspraxis, skulle respekteras inom ramen för vad som är förenligt med de genomförda ändringarna.

³³ Se NJA 2016 Not N 9.

3.4.6 Nuvarande rättsläge

Som beskrivits ovan har brottsbalkens straffskala för mord ändrats vid två tillfällen. År 2009 infördes en möjlighet att döma till fängelse på viss tid i upp till 18 år och fem år senare gjordes ett tillägg i bestämmelsen av vilken följer att livstids fängelse får väljas om omständigheterna är försvårande.

Tanken med 2014 års reform var att öka användningen av livstidsstraffet vid mord genom att göra livstids fängelse till normalpåföljd redan när det finns försvårande omständigheter. Mot bakgrund av Högsta domstolens avgörande i ”Livstidsstraff för mord” (NJA 2016 s. 3) går det dock att konstatera att bestämmelsen om mord inte kommer att tillämpas på det sätt som regeringen avsåg. I stället gäller, precis som före reformen, att livstids fängelse ska dömas ut endast i de undantagsfall då ett tidsbestämt straff på 18 år inte är tillräckligt, t.ex. om gärningsmannen döms för flera mord eller när det finns synnerligen försvårande omständigheter.

Det nuvarande rättsläget kan därför sammanfattas i enlighet med Högsta domstolens uttalanden i avgörandet ”Bajonettmordet” (NJA 2013 s. 376). I det avgörandet förklarade Högsta domstolen att straffet för mord som utgångspunkt ska vara 14 års fängelse när det varken finns några försvårande eller förmildrande omständigheter i målet. Om omständigheterna sammantagna i någon mån talar för ett lägre straff ska straffet normalt bestämmas till tolv år och när det kan sägas att omständigheterna är förmildrande till tio år. På motsvarande sätt bör straffet normalt bestämmas till 16 år när omständigheterna sammantagna tydligt talar för ett högre straff medan fängelse i 18 år bör tillämpas endast i de fall då omständigheterna är mycket försvårande, samtidigt som de inte är av sådant slag att livstids fängelse bör dömas ut. Rättsläget kan illustreras med följande bild.

4 Utländsk rätt

4.1 Finland

Enligt den finska strafflagen¹ kan fängelse dömas ut på viss tid eller på livstid. Ett tidsbegränsat fängelsestraff kan dömas ut i minst fjorton dagar och högst tolv år. När ett gemensamt straff för flera brott bestäms kan det tidsbestämda fängelsestraffet uppgå till högst 15 år (2 c kap. 2 §).

Brotten mot liv och hälsa behandlas i 21 kap. strafflagen. Uppsåtligt dödande är indelat i tre svårhetsgrader. Den som dödar en annan person döms för *dråp* till fängelse på viss tid, minst åtta år (21 kap. 1 §). Den som begår ett dråp med berått mod, på ett synnerligen rått eller grymt sätt, så att allvarlig allmän fara förorsakas eller genom att en tjänsteman dödas i tjänsten döms, om brottet som helhet är grovt, för *mord* till livstids fängelse (21 kap. 2 §). Om ett dråp, med beaktande av de exceptionella förhållandena när brottet begicks, gärningsmannens motiv eller andra omständigheter som har samband med brottet, bedömt som en helhet har begåtts under förmildrande omständigheter, döms för *dråp under förmildrande omständigheter* (21 kap. 3 §). Påföljden för ett dråp under förmildrande omständigheter är fängelse i minst fyra och högst tio år.

Trots att straffskalan för mord endast innehåller livstids fängelse kan rätten under vissa omständigheter tillämpa en lindrigare straffskala och döma till ett tidsbestämt straff. Så kan t.ex. vara fallet om gärningsmannen begick brottet innan han eller hon fyllt 18 år eller om brottet begåtts under omständigheter som nära påminner om omständigheter som leder till ansvarsfrihet (6 kap. 8 §).

Under åren 2006-2010 dömdes totalt 268 personer till straff för dråp, 83 personer för mord och fyra personer för dråp under för-

¹ 19.12.1889/39.

mildrande omständigheter. För de 137 personer för vilka dråp var det enda brottet i domen var genomsnittsstraffet fängelse i nio år. Genomsnittsstraffet bland dem som dömdes för mord till ett tidsbestämt straff (sex personer), dvs. de fall där det enligt 6 kap. 8 § strafflagen funnits skäl att döma till ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet, var elva år. Genomsnittsstraffet för dem som dömdes för dråp under förmildrande omständigheter (fyra personer) var 5,8 år. Under åren 2001-2010 dömdes i genomsnitt knappt 17 personer per år till livstids fängelse, samtliga fall utom ett avsåg mord. Under åren 2011-2015 dömdes i genomsnitt runt 48 personer per år för dråp och knappt 28 personer per år för mord. Av de personer som dömdes för mord dömdes i genomsnitt 18 personer per år till livstids fängelse.

Den som har dömts till ett tidsbegränsat fängelsestraff ska normalt friges villkorligt när två tredjedelar av straffet har avtjänats, dock minst 14 dagar (2 c kap. 5 §). Den som har dömts till livstids fängelse kan friges villkorligt tidigast när det har förflutit tolv år av fängelsetiden. Om den dömde var under 21 år vid brottet kan dock villkorlig frigivning ske tidigast när det förflutit tio år av fängelsetiden. Frågan om villkorlig frigivning från ett livstidsstraff prövas av Helsingfors hovrätt, på ansökan av den dömde (1 § lagen om förfarandet vid frigivning av långtidsfångar²). Vid bedömningen av om frigivning ska ske ska hovrätten beakta brottets art, den dömdes eventuella senare brottslighet och risken för att den dömde kommer att göra sig skyldig till ett brott som grovt kränker någon annans liv, hälsa eller frihet (2 c kap. 10 §). Därutöver kan presidenten, enligt den finska grundlagen, benåda den som dömts till fängelse på livstid.

Enligt det finska Justitiedepartementet har antalet livstidsdömda ökat kraftigt sedan början av 1990-talet, då det fanns ungefär 30 livstidsfångar. I början av år 2015 avtjänade 203 personer livstidsstraff i Finland. Denna ökning bör i viss utsträckning kunna förklaras av en skärpt syn i rättspraxis när det gäller möjligheterna att sätta ned straffet på grund av gärningsmannens psykiska hälsa (nedsatt tillräknelighet).

² 23.9.2005/781.

4.2 Danmark

Enligt den danska straffeloven kan fängelse dömas ut på viss tid, mellan sju dagar och sexton år, eller på livstid (§ 33). Om det finns skäl för att gå utöver det straff som är föreskrivet för ett brott kan dock fängelse i högst 20 år dömas ut. Sådant skäl finns bl.a. om gärningsmannen har gjort sig skyldig till flera lagöverträdelser. En gärningsman som var under 18 år då brottet begicks får inte dömas till fängelse på livstid.

För den som gjort sig skyldig till t.ex. dråp eller allvarlig våldsbrottslighet kan påföljden bestämmas till forvaring (§ 70). Det krävs då att det mot bakgrund av den tilltalades person och tidigare brottslighet kan antas att han eller hon utgör väsentlig fara för andras liv, hälsa eller frihet och att forvaring i stället för fängelse anses påkallat för att förebygga denna fara. Forvaring är en tidsobestämd påföljd. Det ankommer på åklagarmyndigheten att se till att forvaring inte upprätthålls under längre tid eller i vidare omfattning än vad som är nödvändigt.

Brotten mot liv och hälsa behandlas i 25 kap. straffeloven. Den som dräper annan döms för *dråp* (manddrab) till fängelse från fem år till livstid (§ 237).

Enligt uppgift från det danska Justitsministeriet, som lämnades i samband med utarbetandet av 2013 års departementspromemoria "Skärpt straff för mord" (Ds 2013:55), är normalstraffet för dråp fängelse i tolv år. Normalstraffet kan frångås om omständigheterna är försvårande eller förmildrande. När det gäller dråp på make eller sambo var utgångspunkten i praxis tidigare att straffet bestämdes till tio års fängelse, eftersom sådana gärningar i allmänhet ansågs ha begåtts under påverkan av en särskild känslomässig påfrestning. I en dom från år 2009 konstaterade Högsta domstolen dock att det förhållandet att en relation avslutas mot den ena partens önskan idag uppfattas som en vanlig företeelse och att synen på dråp inom äktenskap eller samboförhållande har utvecklats i enlighet därmed. Högsta domstolen ansåg därför, med hänsyn till de senaste årens straffskärpningar för bl.a. våld i nära relationer och förhållandet mellan straffet för grov misshandel och dråp, att tolv års fängelse bör vara utgångspunkt även i dessa fall. I det konkreta fallet kan denna utgångspunkt sedan frångås i lindrande riktning om brottet har begåtts under påverkan av en särskild känslomässig påfrestning.

Under perioden 2006-2012 dömdes i genomsnitt 26 personer per år för dråp, varav knappt två personer årligen dömdes till livstids fängelse. Under åren 2013-2016 dömdes 112 personer för dråp. För tre av dessa bestämdes påföljden till livstids fängelse, samtliga under år 2016, vilket motsvarar knappt tre procent av de dömda för dråp under perioden.

När den dömden har verkställt två tredjedelar av ett tidsbestämt straff, dock minst två månader, avgör justitieministern om den dömden ska frigges villkorligt. Om särskilda omständigheter talar för det får villkorlig frigivning beslutas redan när halva straffet, dock minst två månader, har avtjänats (§ 38). För den som är dömd till livstids fängelse avgörs frågan om villkorlig frigivning sedan tolv år av straffet har avtjänats (§ 41). Vid återfall under prövotiden kan rätten besluta att den dömden ska fortsätta att avtjäna livstidsstraffet (§ 42).

Fängelse på livstid är ett tidsobestämt straff. De flesta livstidsdömda blir dock föremål för villkorlig frigivning enligt § 41 straffeloven eller benådning enligt § 24 den danska grundlagen. Enligt danska motsvarigheten till Kriminalvården, Direktoratet for Kriminalforsorgen, blev 20 livstidsdömda personer frigivna under perioden augusti 1985 till november 2015. Vid frigivningen hade dessa personer i genomsnitt avtjänat 17 år i fängelse.³

4.3 Norge

Enligt den norska straffeloven⁴ kan fängelse dömas ut i 14 dagar och uppåt (§ 31). Hur långt fängelsestraff som får dömas ut regleras genom straffskalorna för varje enskilt brott.

Det är inte möjligt att döma till livstids fängelse i Norge. Brottslingar som bedöms vara särskilt farliga kan dock dömas till ”forvaring”. Forvaring kan användas om ett tidsbestämt straff inte anses tillräckligt för att värna andras liv, hälsa eller frihet (§ 40). En förutsättning för att kunna döma till forvaring är att gärningsmannen har begått eller försökt att begå våldsbrott, sexualbrott, olaga frihetsberövande eller andra allvarliga brott som kränker andras liv,

³ SOU 2017:61 s. 98.

⁴ Lov-2005-05-20-28.

hälsa eller frihet eller utsätter dessa värden för fara. Dessutom krävs antingen att brottet är av allvarlig art och att det finns en överhängande risk för att den tilltalade återfaller i sådan brottslighet (§ 40 andra stycket) eller att gärningsmannen tidigare har begått eller försökt att begå sådant brott, att det kan antas finnas ett nära samband mellan det tidigare och nya brottet och att risken för återfall i sådan brottslighet kan antas vara särskilt överhängande (§ 40 tredje stycket). En gärningsman som är under 18 år får inte dömas till forvaring, om omständigheterna inte är helt extraordinära.

När rätten dömer till forvaring ska den samtidigt fastställa en tidsram under vilken straffet ska verkställas (§ 43). Normalt bör den inte överstiga 15 år och den får inte överstiga 21 år. För brott som har ett maximistraff på 30 års fängelse, får rätten dock bestämma tidsramen till högst 30 år. Rätten bör också fastställa en nedre gräns som inte får understiga tio år. På talan av åklagare kan den beslutade maximitiden förlängas med upp till fem år i taget, vilket innebär att forvaringsstraffet kan betraktas som ett tidsobestämt straff.

Våldsbrotten behandlas i 25 kap. straffeloven. Där framgår att den som dräper annan döms för *dråp* (drap) till fängelse i minst åtta år och högst tjugoett år (§ 275). Bestämmelsen trädde i kraft år 2015. I betänkandet som föregick lagändringen föreslogs att brottet skulle delas upp i två svårhetsgrader, dråp och grovt dråp.⁵ I propositionen framhölls dock att dråp är en så pass brutal handling, med en så definitiv följd, att det inte är lämpligt att dela upp brottet i olika svårhetsgrader.⁶ När det gällde straffet för dråp uttalades följande i propositionen.

Straffen for drap begått uten at det gjør seg gjeldende særlig formildende eller skjerpene omstendigheter, ligger i dag [år 2009, utredarens anmärkning] rundt 10 år, jf. Rt. 2007 side 1253. Høyesterett uttalte i denne avgjørelsen at straffen for et drap hvor det ikke gjør seg gjeldende særlige formildende eller skjerpene omstendigheter, ligger rundt 10 år. Etter departementets syn bør straffen for «ordinære» drap ikke settes under 12 år.

⁵ NOU 2002:4 s. 348.

⁶ Ot.prp. nr 22, 2008-2009, s. 185.

For drap hvor det gjør seg gjeldende straffskjerpene omstendigheter, vil det bero på en konkret vurdering i hvilken grad straffskjerpene omstendigheter skal påvirke straffastsettelsen. Sentrale momenter i denne vurderingen vil blant annet være om drapet ble begått på en særlig graverende måte, med overlegg eller var planmessig utført, om det ble begått for å lette eller skjule et annet lovbrudd, eller ble begått for å unndra seg straff for et annet lovbrudd. Ved straffastsettelse for drap hvor det gjør seg gjeldende straffskjerpene omstendigheter, vil straffutmålingspraksis knyttet til straffeloven 1902 § 233 første og annet ledd være et utgangspunkt som må justeres oppover i samme forhold som ved straffskjerpningen for drap hvor det ikke gjør seg gjeldende særlige formildende eller skjerpene omstendigheter.⁷

Enligt oppgift från det norska Justis- og beredskapsdepartementet har straffet för dråp gradvis skärpts sedan början av 1990-talet. Straffnivån för ett dråp där det varken finns några förmildrande eller försvårande omständigheter låg tidigare mellan 7-8 år (år 1990), men ligger idag på runt tolv år. Som framgår av citatet ovan var normalstraffet år 2009 omkring tio år. Hur långt straffet bör vara om omständigheterna är försvårande får avgöras i varje enskilt fall. Den norska högsta domstolen (Høyesteret) har dock i ett avgörande från år 2014 slagit fast att ett dråp som har försvårande inslag normalt bör resultera i ett fängelsestraff på 15-16 år och uppåt.⁸

Under åren 2003-2012 dömdes i genomsnitt 36 personer per år för dråp. Av dessa dömdes i genomsnitt knappt fem personer per år till forvaring. Under perioden 2013-2016 dömdes i genomsnitt 35 personer per år för dråp.

I straffegjennomføringsloven⁹ finns bestämmelser om villkorlig frigivning. Den norska motsvarigheten till Kriminalvården, Kriminalomsorgen, kan besluta om villkorlig frigivning när den dömda har avtjänat två tredjedelar av straffet, dock minst 60 dagar. Om det finns särskilda skäl får villkorlig frigivning ske redan när den dömda har avtjänat halva straffet, dock minst 60 dagar. I praxis är det dock ovanligt med villkorlig frigivning efter halva strafftiden. Villkorlig frigivning får inte ske om det vid en helhetsbedömning framstår som olämpligt (§ 42 straffegjennomføringsloven). Vid denna bedömning ska Kriminalomsorgen särskilt beakta den dömdes

⁷ Ot.prp. nr 22, 2008-2009, s. 431 f.

⁸ Rt. 2014 side 268.

⁹ Lov 2001-05-18-21.

beteende under verkställigheten och risken för återfall i brott. Om den dömda återfaller i brott under prövotiden kan allmän domstol besluta att han eller hon ska avtjäna hela eller delar av det återstående straffet (§ 45 straffegjennomføringsloven).

4.4 Island

Enligt den isländska strafflagen¹⁰ kan fängelse dömas ut på livstid eller på viss tid. Ett tidsbegränsat fängelsestraff kan dömas ut i lägst 30 dagar och högst 16 år (§ 34). Den som var under 18 år vid gärnings-tillfället får inte dömas till ett strängare straff än fängelse i åtta år (§ 74).

Brotten mot liv och hälsa behandlas i 23 kap. strafflagen. Där framgår att den som dräper annan döms till fängelse i lägst fem år och högst på livstid (§ 211).

Under åren 1997-2007 dömdes totalt 16 personer för brott enligt § 211. Samtliga dömdes till fängelse. Genomsnittsstraffet var 13 år och 10 månader. Sedan 1940 har totalt tre personer dömts till fängelse på livstid i isländska underrätter. I samtliga fall har dock påföljden ändrats av högre instans till ett tidsbestämt fängelsestraff. Mellan åren 2007 och 2013 dömdes totalt sex personer för brott enligt § 211. Samtliga dömdes till fängelse i 16 år. Under åren 2014-2016 dömdes en person årligen för brott enligt § 211. Samtliga dömdes till fängelse i 16 år.

När den dömda har verkställt två tredjedelar av ett tidsbestämt straff avgör fängelsestyrelsen om han eller hon ska frigges villkorligt. Om det finns särskilda skäl får villkorlig frigivning beslutas redan när halva strafftiden har avtjänats. Villkorlig frigivning bör dock inte ske om det bedöms olämpligt på grund av den dömdes förhållande (§ 80 den isländska verkställighetslagen¹¹). Den villkorliga frigivningen förenas med en prövotid som får uppgå till högst tre år, eller fem år om den resterande strafftiden överstiger tre år (§ 81 verkställighetslagen).

Enligt isländsk rätt kan livstids fängelse omvandlas till fängelse på viss tid endast genom att presidenten beslutar om nåd.

¹⁰ Almenn hegningarlög, Nr 19 1940.

¹¹ Lög um fullnustu refsinga, Nr 15/2016.

4.5 Tyskland

Enligt den tyska strafflagen (Strafgesetzbuch) kan fängelse dömas ut på viss tid, minst en månad och högst femton år, eller på livstid (§ 38). Fängelsestraff kortare än sex månader ska dömas ut endast om det finns särskilda omständigheter. I de fall fängelsestraff inte döms ut ska i stället böter väljas som påföljd (§ 47).

I Tyskland är uppsåtligt dödande indelat i tre svårhetsgrader. Den som dödar en annan person döms för *dråp* (Totschlag) till fängelse i minst fem år eller, om brottet är särskilt allvarligt, fängelse på livstid (§ 212). Om brottet har begåtts under vissa särskilt försvårande omständigheter döms för *mord* (Mord) till fängelse på livstid (§ 211). Försvårande omständigheter kan t.ex. vara att gärningsmannen begått brottet för nöjes skull, att brottet varit särskilt brutalt eller att det utförts för att dölja ett annat brott. Om brottet i stället är mindre allvarligt, t.ex. om brottet begåtts under provokation, döms för *mindre allvarligt dråp* (Minder schwerer fall des totschlages) till fängelse i minst ett år och högst tio år (§ 213).

Den som har dömts till ett tidsbegränsat fängelsestraff kan normalt frigives villkorligt när två tredjedelar av straffet har avtjänats, dock minst två månader (§ 57). Under vissa omständigheter, t.ex. om det är första gången som den dömden avtjänar ett fängelsestraff och straffet är under två år, får villkorlig frigivning ske när den dömden har avtjänat halva straffet, dock minst sex månader (§ 57 Abs. 2). Den som har dömts till ett livstidsstraff kan frigives villkorligt tidigast när det har förflutit 15 år av fängelseiden (§ 57 a). Det krävs då att den dömdes skuld inte är så svår att den påkallar fortsatt avtjänande i anstalt och att beslutet kan rättfärdigas med hänsyn till allmänhetens säkerhetsintressen samt att den dömden samtycker. Prövotiden ska vid frigivning från livstidsstraff alltid vara fem år (§ 57 och 57 a).

4.6 Nederländerna

Enligt den nederländska strafflagen (Wetboek van Strafrecht) kan fängelse dömas ut på livstid eller på viss tid. Ett tidsbegränsat straff kan dömas ut på minst en dag och högst femton år eller, under vissa omständigheter, högst trettio år (§ 10).

Brotten mot liv och hälsa behandlas i 29 kap. strafflagen. Den som dödar annan döms för *dråp* (Doodslag) till fängelse i högst 15 år (§ 287). Om brottet utförs för att underlätta utförandet av annat brott eller för att dölja annan brottslighet döms till livstids fängelse eller ett tidsbegränsat fängelsestraff i högst 30 år (§ 288). Samma straffskala gäller om dråpet utförs i terroristsyfte (§ 288 a). Om gärningen skett med berått mod döms för *mord* (Moord) till livstids fängelse eller ett tidsbegränsat fängelsestraff i högst 30 år (§ 289). Livstidsstraffet tillämpas nästan uteslutande i fall där den dömda gjort sig skyldig till fler än ett mord. I straffskalan för såväl dråp som mord ingår även böter. I teorin kan därför fängelsestraffet förenas med böter, men enligt uppgift från det nederländska justitieministeriet förekommer det inte i praktiken.

Den som har dömts till ett tidsbegränsat fängelsestraff längre än ett år, men högst två år, kan bli villkorligt frigiven efter att ha avtjänat minst ett år samt en tredjedel av den strafftid som överstiger ett år. Den som har dömts till ett tidsbegränsat straff längre än två år kan normalt frigives villkorligt när två tredjedelar av strafftiden har avtjänats (§ 15).

Den enda möjligheten för en livstidsdömd att frigives från sitt straff är att han eller hon benådas. En benådning kan ske på tre olika sätt. Det första innebär att livstidsstraffet omvandlas till ett tidsbestämt straff och att den dömda blir villkorligt frigiven efter att ha avtjänat två tredjedelar. Benådningen kan också villkoras, vilket innebär att den dömda personen frigives, men att benådningen kan återkallas om han eller hon inte uppfyller vissa krav. Om benådningen återkallas ska den dömda fortsätta att avtjäna livstidsstraffet. Slutligen kan benådningen vara ovillkorad. Senast en livstidsdömd person benådades var år 2009.

År 2016 avtjänade 40 personer ett livstidsstraff i Nederländerna. De flesta av dessa dömdes under 1990- och 2000-talet. De senaste tio åren har 13 personer dömts till livstids fängelse.

4.7 Schweiz

Enligt den schweiziska strafflagen (Strafgesetzbuch) kan fängelse dömas ut på viss tid eller på livstid (§ 40). Det tidsbegränsade straffet får normalt inte understiga sex månader och kan som längst bestäm-

mas till tjugo år. I undantagsfall, när det inte är möjligt att döma till villkorligt fängelse och det kan antas att den tilltalade inte kommer att betala böter eller genomföra samhällstjänst, kan ett tidsbegränsat straff bestämmas till under sex månader (§ 41).

Det finns också en möjlighet för rätten att vid vissa allvarliga brott, bl.a. mord, besluta att en person ska tas i *förvar på obestämd tid* (Verwahrung). För att kunna ta någon i förvar på obestämd tid krävs det antingen att det på grund av gärningsmannens personliga förhållanden och omständigheterna vid brottet eller på grund av att gärningsmannen lider av en psykisk sjukdom kan förväntas att han eller hon kommer att återfalla i liknande brottslighet. Rätten kan också besluta att en person ska tas i *livstids förvar* (lebenslängliche Verwahrung) om personen gjort sig skyldig till vissa allvarliga brott, t.ex. mord. Det krävs då bl.a. att det finns en hög sannolikhet för att den dömda kommer att återfalla i liknande brottslighet och att det bedöms att det inte går att behandla honom eller henne (§ 64).

I Schweiz är uppsåtligt dödande indelat i tre svårhetsgrader. Den som dödar annan döms för *tötung* (Uppsåtligt dödande) till fängelse på viss tid, minst fem år (§ 111). Om brottet har varit särskilt hänsynslöst döms för *mord* (Mord) till livstids fängelse eller fängelse på viss tid, minst tio år (§ 112). Om brottet är ursäktligt, t.ex. på grund av att gärningsmannen befann sig i en extremt känslomässigt påfrestande situation vid tiden för brottet, döms för *dråp* (Totschlag) till fängelse på viss tid, minst ett år och högst tio år (§ 113).

Den som har dömts till ett tidsbegränsat straff kan normalt frigges villkorligt efter att ha avtjänat två tredjedelar av strafftiden, dock minst tre månader. Den som dömts till livstids fängelse kan normalt frigges villkorligt tidigast efter 15 år. Om det med hänsyn till den dömdes personliga förhållanden finns synnerliga skäl kan villkorlig frigivning från ett livstidsstraff ske efter att han eller hon avtjänat tio år (§ 86).

4.8 Österrike

Enligt den österrikiska strafflagen (Strafgesetzbuch) kan fängelse dömas ut på viss tid, lägst en dag och högst tjugo år, eller på livstid (§ 18).

Den som dödar annan döms för *mord* (Mord) till fängelse i minst tio år och högst tjugo år eller på livstid (§ 75). Om den tilltalade befann sig i ett upprört tillstånd vid tiden för brottet, t.ex. på grund av provokation, döms i stället för *dråp* (Totschlag). Straffet är då fängelse på viss tid, lägst fem år och högst tio år (§ 76).

Den som har dömts till ett tidsbegränsat straff kan efter prövning frigges villkorligt efter att hälften av strafftiden har avtjänats, dock minst tre månader (§ 46). Den som har dömts till livstids fängelse kan bli villkorligt frigiven först sedan femton år av straffet har avtjänats. Det krävs då att det kan antas att han eller hon inte kommer att återfalla i brottslighet (§ 46 Abs. 6).

5 Överväganden och förslag

5.1 Uppdraget

Uppdraget går ut på att överväga hur bestämmelsen om mord i 3 kap. 1 § brottsbalken bör utformas för att öka användningen av livstids fängelse för mord. Det ingår alltså inte att ta ställning till om det finns ett behov av eller om det är lämpligt att öka användningen av livstidsstraffet vid mord. I stället handlar det enbart om att hitta en lagteknisk lösning som leder till en sådan ökning.

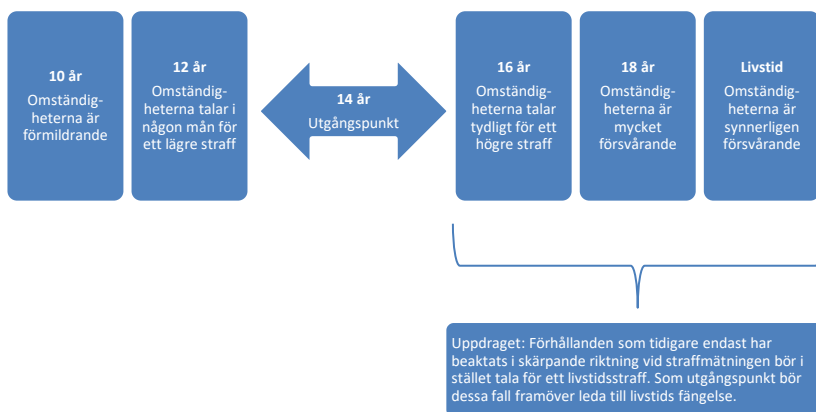
Utgångspunkten vid bedömningen ska vara det ställningstagande som riksdagen gjorde i 2014 års lagstiftningsärende. Livstids fängelse ska inte kunna komma i fråga i större utsträckning än vad som framgår av det ställningstagandet. I det tidigare lagstiftningsärendet uttalades följande.

Utgångspunkten vid bedömningen av straffvärdet för ett mord som varken inrymmer förmildrande eller försvårande omständigheter är i dag fängelse i fjorton år (NJA 2013 s. 376). Av praxis följer att tidsbestämda straff som är längre än fjorton år tillämpas i de fall omständigheterna sammantagna är försvårande. Det är för dessa fall av uppsåtligt dödande som regeringen anser att det finns skäl att i stället välja livstids fängelse. Förhållanden som tidigare i princip endast har beaktats i skärpande riktning vid straffmätningen av det tidsbestämda straffet bör alltså i stället tala för ett livstidsstraff. Dessa fall skulle tillsammans med livstidsfallen statistiskt sett motsvara en knapp majoritet av alla fängelsedömda för mord. I den bemärkelsen uttrycker den föreslagna ordningen ett slags normalstraff.¹

Uppdraget kan alltså sägas gå ut på att hitta en lagteknisk lösning som innebär att påföljden för de mord där straffet idag bestäms till ett längre fängelsestraff än 14 år, framöver ska vara livstids fängelse.

¹ Prop. 2013/14:194 s. 20. Se även Justitieutskottets betänkande 2013/14:JuU28 s. 7 och rskr. 2013/14:223.

Vid utformningen av bestämmelsen ska särskild hänsyn tas till den straffrättsliga legalitetsprincipen. För att knyta an till bilden i bakgrundsavsnittet (se avsnitt 3.4.6) som sammanfattar det nu gällande rättsläget kan uppdraget illustreras på följande sätt.

5.2 Allmänna utgångspunkter

5.2.1 Den nuvarande bestämmelsen behöver ändras

Efter 2014 års lagändring följer det av mordbestämmelsen att livstids fängelse ska väljas *om omständigheterna är försvårande*. Syftet med lagändringen var att öka användningen av livstidsstraffet för mord. Tanken var att livstids fängelse skulle väljas redan om omständigheterna är försvårande och inte, som Högsta domstolen angett i rättsfallet ”Bajonettmordet” (NJA 2013 s. 376), endast om omständigheterna är synnerligen försvårande.

Den valda lagstiftningstekniken underkändes av Högsta domstolen i rättsfallet ”Livstidsstraff för mord” (NJA 2016 s. 3), där domstolen slog fast att 2014 års omformulering av mordbestämmelsen inte förändrade det rättsläge som gällde före lagändringen och som uppkom genom 2009 års reformering av straffskalan för mord. Högsta domstolen har därefter avslagit en begäran från Riksåklagaren att pröva frågan i plenum och förklarat att det inte finns anledning att frånga den bedömning som gjordes i ”Livstidsstraff för

mord” (NJA 2016 s. 3).² Redan mot denna bakgrund står det klart att den nuvarande utformningen av mordbestämmelsen inte kommer att leda till det resultat som eftersträvas med uppdraget. Bestämmelsen behöver alltså ändras.

Det finns ändå anledning att uppehålla sig något vid 2016 års avgörande och den lagstiftningsteknik som användes vid 2014 års reform. I avgörandet aktualiserades bl.a. frågan om den straffrättsliga legalitetsprincipen. Det är en grundläggande princip som kan sägas följa dels av 2 kap. 10 § regeringsformen och artikel 7 i Europakonventionen, dels av 1 kap. 1 § brottsbalken och 5 § lagen (1964:163) om införande av brottsbalken. Principen innebär först och främst att ingen kan straffas för en gärning som inte utgjorde brott när den begicks. Legalitetsprincipen fungerar som en garanti för rätts-säkerheten genom att den ställer krav på lagstiftningen som innebär att det ska vara möjligt för den enskilde att förutse när och hur han eller hon kan komma att bli föremål för ett straffrättsligt ingripande. Med legalitetsprincipen följer ett föreskriftskrav, ett retroaktivitetsförbud, ett analogiförbud och ett obestämdhetsförbud. Det sistnämnda innebär att ett straffbud i rimlig utsträckning måste vara bestämt till sin utformning och att straffbestämmelser måste vara begripliga och i tillräcklig grad tydliga. Ett inte obetydligt mått av obestämdhet bör dock vara tillåtet utan att en bestämmelse strider mot legalitetsprincipens obestämdhetsförbud.³

Den formulering av mordbestämmelsen som slutligen valdes vid 2014 års reform saknade inte stöd bland remissinstanserna. Såväl Svea hovrätt och Östersunds tingsrätt som Åklagarmyndigheten och Brottsoffermyndigheten förespråkade detta alternativ. Lagstiftningstekniken har också förebilder i specialstraffrättslig lagstiftning. Liknande bestämmelser, som anger att ett visst straff ska väljas om omständigheterna är försvårande, finns både i utlänningslagen (2005:716) och i lagen (1989:532) om tillstånd för anställning på fartyg.⁴ Att lämna riktlinjer i en straffbestämmelse om att en viss

² NJA 2016 Not N 9. Se även NJA 2016 s. 809.

³ ”Livstidsstraff för mord” (NJA 2016 s. 3 p. 13) och Asp m.fl. Kriminalrättens grunder (2013), s. 45 ff.

⁴ Se t.ex. 20 kap. 5 § utlänningslagen och 4 § lagen om tillstånd för anställning på fartyg. Se även 5 kap. 12 § tryckfrihetsförordningen och 4 kap. 6 § yttrandefrihetsgrundlagen som anger att en viss del av straffskalan ska användas om omständigheterna är synnerligen försvårande.

del av en straffskala ska användas om omständigheterna är försvårande strider inte i sig mot den straffrättsliga legalitetsprincipen.

Vad Högsta domstolen invände mot var dock att den i motiven förespråkade tillämpningen av livstidsstraffet inte på ett godtagbart sätt kunde inordnas under lagtexten. Enligt Högsta domstolen måste det, för den som först läser den nya lagtexten och sedan motiven, komma som en överraskning att det tillägg som gjordes i mordbestämmelsen skulle ha den innebörd som angavs i förarbetena, dvs. att livstids fängelse skulle utgöra ett normalstraff i den bemärkelsen att det kunde förutses dömas ut i en majoritet av fallen. Högsta domstolen ansåg i stället att den nya ordalydelsen närmast talade för en begränsning av möjligheterna att döma till fängelse på livstid för mord och i allt fall inte för en straffskärpning. Enligt Högsta domstolen fanns det alltså en motsättning mellan lagtexten och den i förarbetena förespråkade tillämpningen av bestämmelsen och vid en sådan konflikt skulle lagens ord ha företräde.

Det bör framhållas att Högsta domstolens ledamöter inte var eniga. Två justitieråd var skiljaktiga och ansåg att syftet med lagändringen skulle respekteras inom ramarna för vad som är förenligt med de genomförda lagändringarna. De framhöll att lagändringarna i belysning av motivuttalandena – som Lagrådet konstaterat – kan läsas som en viss presumtion för livstidsstraff vid försvårande omständigheter men inte så att livstids fängelse är en obligatorisk påföljd vid försvårande omständigheter. De framhöll också att när förutsättningarna för utdömande av livstids fängelse ändras på detta sätt, ger den nya lagtexten uttryck för en skärpt syn även på övriga fall av mord och angav att 16 år bör vara utgångspunkten vid straffmätningen för mord.

Inte heller Riksåklagaren delade majoritetens uppfattning och begärde, som framgick, att frågan om vilken betydelse 2014 års reform skulle tillmätas vid straffmätningen för mord skulle prövas av Högsta domstolen i dess helhet, en begäran som avslogs. Som skäl för sin begäran anförde Riksåklagaren bl.a. att ”Såsom skälen för Högsta domstolens avgörande får förstås anser domstolen att den straffrättsliga legalitetsprincipen skulle utgöra hinder mot att låta motivuttalanden som inte har tillräckligt tydligt stöd i ändrad lagtext utgöra grund för en skärpt straffmätning inom ramen för den gällande straffskalan. Denna innebörd av legalitetsprincipen torde vara tämligen okänd sedan tidigare. I vart fall saknas stöd för att de

bestämmelser i Regeringsformen och i Europakonventionen för de mänskliga rättigheterna som ger uttryck för nämnda princip skulle ha en sådan långtgående verkan”.⁵

Mot denna bakgrund uppkommer frågan hur språkliga tillägg i lagtexten påverkar en bestämmelses tillämpningsområde. Närmare bestämt: Är det möjligt att utvidga tillämpningsområdet av en bestämmelse genom att lägga till en förutsättning för att en viss rättsföljd ska inträffa? Enligt Petter Asp bör detta inte vara möjligt. Han har förklarat att utgångspunkten rimligen bör vara att den rättsföljd vars inträdande inte förutsätter att några särskilda villkor är uppfyllda är att se som huvudregel. I en artikel i Juridisk Publikation konstaterar han att vid en jämförelse mellan den nuvarande lagtexten och den som gällde mellan år 2009 till 2014 framträder närmast bilden av en inskränkning av möjligheterna att döma till livstids fängelse. Till skillnad från tidigare, när det enligt lagtexten var helt öppet hur de båda bestraffningsalternativen förhöll sig till varandra, säger lagtexten nu att livstids fängelse ska användas endast under vissa förutsättningar, nämligen när omständigheterna är försvårande. Det är enligt honom svårt att komma ifrån det förhållandet att den nya lydelsen innebär att det i lagtexten tillförs en förutsättning för att döma till livstid och att bestämmelsen därför är mer begränsande än den tidigare.⁶

En liknande uppfattning har framförts av Martin Sunnqvist i Svensk Juristtidning.⁷ I artikeln konstaterar han att vad lagstiftaren gjorde genom 2014 års reform var att lägga till begreppet försvårande i en lagbestämmelse där detta ord inte fanns tidigare. Enligt honom bör det förhållandet att ett ytterligare rekvisit läggs till som krav för att en viss påföljd ska väljas, innebära att möjligheten att döma till en sådan påföljd normalt begränsas eller, om det är fråga om en kodifiering av vad som redan ansetts gälla, möjligen ett förtydligande av lagtexten.

Oavsett att det råder delade uppfattningar om Högsta domstolens slutsatser i 2016 års avgörande är det som redan konstaterats nödvändigt att föreslå en annan lösning.

⁵ Riksåklagarens svarsskrivelse i Högsta domstolens mål B 4712-15 (ÅM 2015/7049).

⁶ Asp, Straffet för mord – En text om rollfördelning, styrning, legalitet och kvalitet, Juridisk Publikation nummer 1/2016 s. 163 ff.

⁷ Sunnqvist, Mord, prejudikattolkning och lagtolkning, SvJT 2016 s. 541.

5.2.2 Olika lagstiftningstekniker för att skärpa straffet

Det är lagstiftaren, dvs. riksdagen, som bestämmer straffskalorna för olika brottstyper. Av straffskalan framgår brottets abstrakta straffvärde. Det är därefter domstolens uppgift att i varje enskilt fall med ledning av generella bestämmelser i brottsbalken och den praxis som utvecklats fastställa det konkreta straffvärdet, dvs. straffvärdet i det enskilda fallet. Domstolarna kan visserligen hämta vägledning i de förarbetsuttalanden som gjorts i samband med att en lag införts eller ändrats. I formell mening är domstolarna dock endast bundna av den straffskala som framgår av lagen och de generella bestämmelserna om straffmätning.

Normalt står två metoder till buds när lagstiftaren vill skärpa straffet för ett visst brott.⁸ Den ena metoden är att *reformera de generella och på alla brottstyper tillämpliga reglerna om straffmätning*. Denna metod användes i samband med 2010 års straffmättningsreform, som syftade till att generellt höja straffen för allvarliga våldsbrott. Reformen innebar att de allmänna bestämmelserna om straffvärde ändrades så att de objektiva omständigheter som är kännetecknande för allvarliga våldsbrott – att gärningen har inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person – pekades ut som omständigheter som ska beaktas *särskilt* vid bedömningen av straffvärdet och därmed värderas högre. Ändringen gjordes i en ny andra mening i 29 kap. 1 § andra stycket brottsbalken. Genom reformen åstadkom lagstiftaren en straffskärpning utan att ändra straffskalorna i de enskilda straffbestämmelserna.

Straffmättningsreformen år 2010 tog sikte på att generellt skärpa straffen för allvarliga våldsbrott. Det framstår som mindre lämpligt att använda sig av en sådan lagstiftningsteknik när det, som i detta fall, handlar om att skärpa straffet för ett enskilt brott.⁹ När lag-

⁸ Prop. 2016/17:108 s. 18.

⁹ Det kan dessutom framhållas att den lagstiftningsteknik som användes vid 2010 års straffmättningsreform i sig har ifrågasatts. Bland annat uttalade Lagrådet att det var systematiskt olämpligt att föra in en regel i 29 kap. 1 § brottsbalken som hade till syfte att mera allmänt höja straffnivån för vissa närmare angivna brott. I stället ansåg Lagrådet att lagstiftarens uppfattning om hur allvarlig en viss brottstyp är borde komma till uttryck genom straffskalorna och att de åsyftade höjningarna av straffnivåerna i första hand borde göras genom att straffskalorna för brotten ändrades (se prop. 2009/10:147 s. 70 f.). Det kan även nämnas att minimistraffen för bl.a. grov misshandel, synnerligen grov misshandel och grovt olaga hot, dvs. brott som omfattades av 2010 års straffmättningsreform, höjdes den 1 juli 2017. I förarbetena angavs att 2010 års reform visserligen hade haft viss effekt, men att den behövde förstärkas (prop. 2016/17:108 s. 26 f.).

stiftaren vill ändra straffnivån för ett visst brott brukar det i stället i första hand ske genom en *justering av straffskalorna för den aktuella brottstypen*. Genom att justera straffskalan framgår den avsedda skärpningen direkt av straffbestämmelsen. Det ökar möjligheterna för att ändringen ska få genomslag i rättstillämpningen.

En justering av straffskalan i syfte att åstadkomma ett skärpt straff för ett visst brott görs normalt genom att minimistrafvet för brottet höjs. Så har skett för flera brott under senare år. Det gäller bl.a. för grov utpressning (år 2010), grov kvinnofridskränkning (år 2013) och grov misshandel (år 2017). Fördelen med en sådan lagstiftningsteknik är att det går att åstadkomma en direkt och påtaglig höjning av straffet för ett visst brott eftersom domstolen vid straffmätningen kommer att ta sin utgångspunkt i ett högre abstrakt straffvärde än tidigare. Detta gäller främst för gärningar som ligger nära straffminimum, vilket dock normalt är majoriteten av fall. En skärpning av minimistrafvet har däremot i sig ingen större betydelse för straffmätningen av de allvarligaste fallen. Att höja straffminimum är därför inte en framkomlig väg för att öka användningen av livstidsstrafvet vid mord.

En annan metod för att skärpa straffet för ett visst brott är att införa en särskild straffskala för allvarliga fall. Även denna lagstiftningsteknik har använts på senare år. Som exempel infördes år 2010 en särskild straffskala för misshandel som bedöms vara synnerligen grov. Syftet med lagändringen var att höja straffnivån för de allvarligaste fallen av grov misshandel. I förarbetena till bestämmelsen angavs att en uppdelning av straffskalan visserligen innebar en ytterligare uppdelning av misshandelsbrottet, som redan förekom i tre svårhetsgrader, men att detta var det sätt på vilket straffnivån kunde höjas inom ramarna för minimistrafvet ett år och maximistrafvet tio år.¹⁰ Särskilda straffskalor för synnerligen grova brott har också införts för vapenbrott (1 september 2014), narkotikabrott (1 juli 2016), narkotikasmuggling (1 juli 2016) och brott mot tillståndsplikten avseende explosiva varor (1 juli 2017). I förarbetena till dessa bestämmelser angavs bl.a. att med tätare avstånd mellan hållpunkterna i straffskalan skulle förutsättningarna för en mer differentierad straffmätning öka samtidigt som det skulle bidra

¹⁰ Se prop. 2009/10:147 s. 17 f.

till ökad enhetlighet i rättstillämpningen.¹¹ Genom att införa en särskild straffskala för grovt eller synnerligen grovt brott går det att påverka straffmätningen även för de allvarligaste fallen. En sådan lösning har därför övervägts. En närmare redogörelse för detta följer i avsnitt 5.3.2.

Det är framför allt dessa två metoder – att höja minimistraffet eller att införa en särskild straffskala för särskilt allvarliga fall – som lagstiftaren har använt sig av för att skärpa straffet för ett visst brott. Även andra lagstiftningstekniker har emellertid prövats. Ett exempel är förstas den nuvarande mordbestämmelsen, som anger att en viss del av straffskalan ska användas när vissa förutsättningar är uppfyllda. Bestämmelsen bryter mot systematiken i brottsbalken. Där ges i regel inte några särskilda anvisningar för påföljdsbestämningen i de enskilda straffbuden annat än den som ligger i straffskalan och, vid gradindelade brott, i de särskilt angivna kvalifikationsgrunderna. Det finns dock förebilder till den valda lagstiftningstekniken i specialstraffrättslig lagstiftning, däribland grundlag. Det är alltså i och för sig fullt godtagbart att direkt i lagtexten lämna riktlinjer om att en viss del av en straffskala ska användas om omständigheterna är försvårande. Även om det står klart att den nuvarande mordbestämmelsen inte kan leda till det resultat som eftersträvas av uppdraget bör det övervägas om det är möjligt att på annat sätt åstadkomma en ökad användning av livstidsstraffet genom att lämna riktlinjer i straffbestämmelsen som anger när detta straff ska användas. En närmare redogörelse för hur en sådan bestämmelse skulle kunna utformas för att uppfylla syftet med uppdraget finns i avsnitt 5.3.2.

¹¹ Se prop. 2013/14:226 s. 36, prop. 2015/16:111 s. 25 ff. och prop. 2016/17:92 s. 12.

5.3 Hur bör bestämmelsen utformas?

5.3.1 Inledning

I detta avsnitt följer en redogörelse över de olika lagtekniska lösningar som har övervägts. Vissa av dessa har behandlats i tidigare lagstiftningsärenden. Av uppdraget följer dock att det står utredaren fritt att på nytt överväga även sådana lösningar. Att den nuvarande bestämmelsen inte kan leda till det resultat som eftersträvas av uppdraget konstateras redan i avsnitt 5.2.1. Några ytterligare överväganden angående tillämpningen av denna bestämmelse lämnas därför inte i detta avsnitt.

Avsnittet är indelat i tre delar. Inledningsvis följer en redogörelse för de lagtekniska lösningar som bedöms kunna leda till det resultat som uppdraget syftar till. Därefter redogörs för vissa lagtekniska lösningar som övervägts men bedömts inte leda till ett sådant resultat. Till de senare hör inte bara sådana lösningar som uppenbart inte kan leda till det eftersträlvade resultatet, utan även sådana lösningar där det bedöms osäkert om detta resultat kan nås. Slutligen anges vilken lagteknisk lösning som bör väljas och de överväganden som lett fram till detta ställningstagande.

5.3.2 Lagstiftning som bedöms leda till önskat resultat

En särskild straffskala för brott som är grovt

Alternativ 1

Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år.

Är brottet grovt, döms till fängelse på livstid. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om [...].

Alternativ 2

Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år.

Är brottet grovt, döms till fängelse på livstid.

Den reform av mordbestämmelsen som genomfördes år 2014 föregicks av en departementspromemoria (Ds 2013:55) där behovet av att skärpa straffet för mord utreddes. I promemorian drogs slut-

satsen att straffet för mord borde skärpas. Den lagtekniska lösning som föreslogs för att åstadkomma denna skärpning var att ändra ordningsföljden på påföljderna.¹² Även andra alternativ övervägdes. Ett av dessa var att införa en särskild straffskala för grovt brott. Under remissbehandlingen förespråkades detta alternativ av Hovrätten för Västra Sverige, Umeå tingsrätt och Sveriges Domareförbund.

En liknande lösning lades fram redan av Straffrättskommittén i förarbetena till brottsbalken (SOU 1953:14). Där föreslog Straffrättskommittén att uppsåtligt dödande borde betecknas som mord om brottet är att anse som grovt och då i regel leda till livstids fängelse. I annat fall borde brottet bedömas som dråp. Kommitténs förslag innebar alltså att uppsåtligt dödande av normalgraden skulle rubriceras som dråp. Departementschefen delade dock inte Straffrättskommitténs uppfattning och i propositionen med förslag till brottsbalk (prop. 1962:10) togs mord och inte dråp upp som huvudstadgande.¹³

Genom att införa en särskild straffskala för grovt brott med enbart livstids fängelse i straffskalan skulle det bli möjligt att direkt i bestämmelsen ge exempel på omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet ska rubriceras som grovt (s.k. kvalifikationsgrunder). Denna exemplifiering skulle i så fall utgå från de omständigheter som enligt nuvarande praxis leder till ett längre fängelsestraff än 14 år. Eftersom den avsedda skärpningen då skulle framgå direkt av lagtexten kan det förväntas att en sådan bestämmelse skulle leda till den ökade användning av livstidsstraffet som eftersträvas.

Samtidigt finns det nackdelar med att direkt i lagtexten peka ut vissa omständigheter som särskilt ska beaktas vid gradindelningen. När gradindelningsfaktorer anges är domstolarna ofta försiktiga med att bedöma ett brott som grovt utan stöd i dessa faktorer. Risker är att de omständigheter som anges i lagtexten får ett betydligt större genomslag i rättstillämpningen än sådana omständigheter som inte anges.¹⁴ Det finns därför en uppenbar risk att omständigheter som borde föranleda att straffet för ett visst specifikt mord

¹² Promemorians förslag behandlas närmare i avsnitt 5.3.3.

¹³ Prop. 1962:10 del B s. 75.

¹⁴ Se SOU 2014:63 s. 229 f. med hänvisning till Åklagarmyndighetens rapport Domstolarnas påföljdspraxis vid vissa våldsbrott, s. 37, prop. 2011/12:109 s. 16 och SOU 2013:85 s. 265 f.

bestäms till livstids fängelse inte leder till detta resultat om omständigheterna inte återfinns i bestämmelsen. Vilka omständigheter som anges i bestämmelsen får därmed stor betydelse. De faktorer som domstolarna tillmätt vikt vid straffmätningen av mord är många och av vitt skilda slag. Vissa är kopplade till det som inträffat före, under eller efter utförandet av mordet, medan andra har med förhållanden som återfall eller flerfaldig brottslighet att göra. Ytterligare andra har att göra med gärningsmannens eller offrets person. Det kan därför vara vanskligt att göra ett urval av de omständigheter som ska anges i bestämmelsen.

För att undvika denna problematik kan bestämmelsen i stället utformas utan angivande av kvalifikationsgrunder (se alternativ 2). Även om det är vanligt att gradindelade brott innehåller kvalifikationsgrunder i brottsbeskrivningen, finns det flera exempel i brottsbalken där sådana saknas. Så är t.ex. fallet med grovt hemfridsbrott, grov förolämpning och grov egenmäktighet med barn. Också en sådan lösning bör kunna leda till att straffet för mord skärps, även om det skulle krävas att det närmare tillämpningsområdet i betydligt större utsträckning än om alternativ 1 väljs måste förtydligas genom uttalanden i förarbetena.

En särskild straffskala för mindre grovt brott

Alternativ 1

Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på livstid.

Är brottet mindre grovt, döms till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år. Vid bedömningen av om brottet är mindre grovt ska särskilt beaktas om [...].

Alternativ 2

Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på livstid.

Är brottet mindre grovt, döms till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år.

Ett alternativ till att införa en särskild straffskala för grovt brott är att införa en särskild straffskala för mindre grovt brott. Även detta alternativ övervägdes i 2013 års departementspromemoria (Ds 2013:55). Där gjordes dock bedömningen att en sådan lösning var förenad med

åtskilliga nackdelar. Alternativet förespråkades inte heller av någon remissinstans.

Att införa en särskild straffskala för mindre grovt brott är i stor utsträckning förenat med samma fördelar och nackdelar som att införa en särskild straffskala för grovt brott. Det innebär att det i och för sig kan antas att en sådan lösning kan leda till det resultat som lagstiftaren eftersträvar, men att det kan vara vanskligt att välja ut vilka omständigheter som ska anges i bestämmelsen samtidigt som dessa riskerar att få ett större genomslag än sådana omständigheter som inte anges i bestämmelsen. Den sistnämnda problematiken kan även här undvikas genom att bestämmelsen utformas utan angivande av kvalifikationsgrunder (se alternativ 2). En sådan lösning skulle till och med kunna sägas stämma bättre överens med befintlig lagstiftningsteknik, eftersom det normalt inte anges i straffbestämmelsen vilka omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om ett brott är mindre grovt.¹⁵

Lämna exempel på omständigheter som talar för livstids fängelse

Alternativ 1

Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år, eller på livstid. Är omständigheterna försvårande döms till fängelse på livstid. Vid bedömningen av om omständigheterna är försvårande ska särskilt beaktas om [...].

Alternativ 2

Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år, eller på livstid. Som skäl för livstids fängelse ska särskilt beaktas om [...].

Utformningen av den nuvarande bestämmelsen har kritiserats på den grunden att bestämmelsens rent språkliga innebörd snarare talar för en begränsning av möjligheten att döma till livstids fängelse än tvärtom. Detta har påtalats av såväl Lagrådet som Högsta domstolen. För att undvika detta kan det övervägas att direkt i lagtexten lämna exempel på omständigheter som bör beaktas särskilt vid be-

¹⁵ Se t.ex. dråp (3 kap. 2 § brottsbalken), människorov (4 kap. 1 § andra stycket brottsbalken) och människohandel (4 kap. 1 § tredje stycket brottsbalken).

dömningen av om omständigheterna är försvårande. Vad som avses med försvårande skulle då definieras direkt i lagtexten.

Med hänsyn till att 2014 års reform av mordbestämmelsen inte har lett till det resultat som lagstiftaren hade tänkt sig kan det förefalla vanskligt att använda sig av ”om omständigheterna är försvårande” i lagtexten. Det finns emellertid vissa fördelar med att använda detta uttryck. Domstolarna har redan idag en uppfattning om vad som är försvårande i denna typ av mål i och med att de regelmässigt tar ställning till detta vid bedömningen av straffvärdet. I 29 kap. 2 § brottsbalken finns också en exemplifierande uppräkningslista över omständigheter som särskilt ska beaktas som försvårande vid bedömningen av straffvärdet. Ytterligare stöd finns att hitta i förarbetsuttalanden och rättspraxis. Genom att direkt i lagtexten lämna exempel på omständigheter som särskilt bör beaktas vid bedömningen bör dessutom risken vara liten att bestämmelsen uppfattas som en begränsning av möjligheten att döma till livstids fängelse eller får någon annan innebörd som inte heller är den avsedda. För att ytterligare minska denna risk bör bestämmelsen delas upp i flera meningar. Valet mellan ett tidsbegränsat straff och ett livstidsstraff lämnas helt öppet i första meningen. Enligt ordalydelsen skulle det inte krävas mer än att en person döms för mord för att påföljden ska kunna bestämmas till livstids fängelse. Den riktlinje för påföljdsvalet som lämnas i andra meningen – om omständigheterna är försvårande – torde då inte uppfattas som en inskränkning av livstidsstraffets tillämpningsområde. Det gäller särskilt mot bakgrund av att begreppets närmare innebörd definieras i bestämmelsens tredje mening. En sådan lösning bör därför kunna leda till den ökning av livstidsstraffet som eftersträvas.

För att helt undvika risken för att bestämmelsens språkliga innebörd uppfattas som en inskränkning av livstidsstraffets tillämpningsområde kan det även övervägas att utelämna ”om omständigheterna är försvårande” i lagtexten och endast lämna exempel på omständigheter som ska tala för ett livstidsstraff (alternativ 2). Den avsedda skärpningen skulle då framgå direkt av bestämmelsen. Det talar för att också en sådan lösning skulle få det genomslag som eftersträvas.

Peka ut livstids fängelse som normalstraff

Alternativ 1

Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på livstid eller, om ett livstidsstraff inte är påkallat, till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år.

Alternativ 2

Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på livstid. Om omständigheterna inte påkallar ett livstidsstraff får rätten i stället döma till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år.

Syftet med 2014 års lagändring var att öka användningen av livstidsstraffet. I förarbetena framhölls att livstids fängelse skulle utgöra ett normalstraff i den bemärkelsen att det kunde förutses att ett sådant straff skulle dömas ut i en majoritet av fallen. Den lagtekniska lösning som valdes innebar emellertid att det lades till ytterligare en förutsättning i lagen som krav för att välja livstids fängelse. Normalt innebär detta en begränsning av möjligheterna att döma till en sådan påföljd. En rimlig utgångspunkt kan sägas vara att den rättsföljd vars inträdande inte förutsätter att några särskilda villkor är uppfyllda är att se som huvudregel.¹⁶

För att åstadkomma att livstidsstraffet ska utgöra ett sorts normalstraff för mord bör det övervägas att i stället göra valet av det tidsbegränsade straffet beroende av vissa förutsättningar. Bestämmelsens ordalydelse skulle då ligga i linje såväl med lagstiftarens ambition att öka användningen av livstidsstraffet som med antagandet att lagändringen kan förväntas leda till att livstidsfallen statistiskt sett kommer att motsvara en majoritet av alla fängelse-dömda för mord.¹⁷

Ett förslag (alternativ 1) som bygger på denna tanke lämnades av Stockholms universitet under remissbehandlingen av 2013 års departementspromemoria (Ds 2013:55). För att göra det än mer tydligt att normalpåföljden ska vara livstids fängelse kan det övervägas att dela upp bestämmelsen i två meningar (alternativ 2).

Redan i samband med 2009 års reform av mordbestämmelsen övervägde Straffnivåutredningen (SOU 2007:90) att peka ut livstids fängelse som normalpåföljd för mord och att förbehålla det

¹⁶ Asp, Straffet för mord – En text om rollfördelning, styrning, legalitet och kvalitet, Juridisk Publikation nummer 1/2016 s. 163 f.

¹⁷ Se prop. 2013/14:194 s. 1 och bilaga 2 till denna promemoria.

tidsbestämda straffet för de fall där omständigheterna är förmildrande. Straffnivåutredningen ansåg emellertid att starka skäl talade mot att regelmässigt använda livstids fängelse som normalpåföljd för mord och valde i stället att utvidga straffskalan för det tidsbestämda straffet. Skälen för att inte peka ut livstids fängelse som normalpåföljd grundades främst på principiella invändningar mot användningen av livstids fängelse som sådant. Dessa invändningar ansågs dock inte vara lika starka om livstidsstraffet förbehölls de allvarligaste fallen av mord. Sådana invändningar har inte någon direkt bäring här eftersom det inte ingår i uppdraget att ta ställning till om det är lämpligt att öka användningen av livstidsstraffet utan endast att föreslå en lagteknisk lösning som leder till en sådan ökning. Inte heller regeringen ansåg att det fanns skäl att peka ut livstids fängelse som normalpåföljd och hänvisade till att en sådan lösning inte skulle möjliggöra den mer nyanserade straffmätning för mord som eftersträvades med 2009 års reform. I stället föreslog regeringen att straffskalan för det tidsbestämda straffet skulle utvidgas, från att tidigare omfattat enbart tio år till att omfatta även fängelse i mer än tio och högst arton år.¹⁸ Inte heller regeringens skäl mot att peka ut livstids fängelse som normalpåföljd hindrar att en sådan lösning övervägs här.

Den riktlinje som anges i bestämmelsen – inte är påkallat/inte påkallar – ger visserligen inte någon närmare ledning vid valet mellan ett tidsbestämt straff och ett livstidsstraff.¹⁹ Eftersom lagtextens ordalydelse med denna lösning skulle ligga i linje med lagstiftarens avsikt, dvs. att öka användningen av livstidsstraffet, bör det dock finnas ett betydande utrymme för domstolarna att beakta syftet med lagändringen och vara lojal mot lagstiftarens intentioner. Det bör därför vara möjligt att förtydliga det närmare tillämpningsområdet genom uttalanden i förarbetena. Några direkta tillämpningsproblem som grundar sig på att riktlinjen i sig är tämligen innehållslös kan därför inte förutses. En lösning som bygger på detta alternativ kan därför förväntas leda till det resultat som eftersträvas med uppdraget.

¹⁸ Prop. 2008/09:118 s. 26.

¹⁹ Petter Asp har förklarat att den angivna normativa riktlinjen i det förslag som Stockholms universitet lämnade var mer än lovligt intetsägende, men att den hade kunnat utvecklas närmare (se Asp, Straffet för mord – En text om rollfördelning, styrning, legalitet och kvalitet, Juridisk Publikation nummer 1/2016 s. 170).

Det kan ändå övervägas att utforma riktlinjen på annat sätt. Det går t.ex. att tänka sig att påföljden ska bestämmas till fängelse på viss tid om fängelse på livstid med hänsyn till omständigheterna:

- är en oskäligt sträng påföljd,
- inte är motiverat,
- är oskäligt, eller
- är en alltför allvarlig/kraftig reaktion på brottet.

Inte heller dessa riktlinjer ger emellertid någon närmare ledning vid påföljdsvalet, utan även här skulle domstolarna vara tvungna att vända sig till förtydliganden i förarbetena för vägledning. I den bemärkelsen framstår de olika alternativen därför som relativt likvärdiga. Det skulle dock kunna uppfattas som stötande om en domstol uttalade att ett livstidsstraff är en alltför allvarlig reaktion på ett mord eller en oskäligt sträng påföljd för en gärningsman som döms för mord. Vad som också i viss mån talar för den riktlinje som Stockholms universitet förespråkar (inte är påkallat/inte påkallar) är att den redan idag används inte bara i de allmänna reglerna om straffmätning i 29 kap. brottsbalken, utan också som en förutsättning för att under vissa förhållanden kunna döma till ansvar för brott.²⁰ Även om samtliga dessa alternativ i och för sig kan förväntas leda till önskat resultat förordas därför den riktlinje som överensstämmer med Stockholms universitets förslag.

5.3.3 Lagstiftning som *inte* bedöms leda till önskat resultat

Förslaget i 2013 års departementspromemoria

Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på livstid eller på viss tid, lägst tio och högst arton år.

I den departementspromemoria (Ds 2013:55) som föregick 2014 års lagändring föreslogs alltså ett annat alternativ än det som lag-

²⁰ Förbudet mot att skildra barn i pornografisk bild eller att inneha pornografisk bild gäller inte om skillnaden i ålder och utveckling mellan den avbildade personen och den som framställer bilden är ringa och omständigheterna i övrigt inte påkallar att ansvar döms ut (16 kap. 10 b § brottsbalken).

stiftaren slutligen valde, nämligen att ändra ordningsföljden mellan påföljderna i den befintliga straffskalan. Ett liknande förslag hade lämnats redan av Straffrättskommittén (SOU 1953:14) i samband med att brottsbalken infördes. I sitt betänkande framhöll Straffrättskommittén att straffet för mord i regel borde vara fängelse på livstid och får anses ha markerat detta genom den valda ordningsföljden.²¹ I propositionen med förslag till brottsbalk (prop. 1962:10) uttalades endast att påföljden för mord i överensstämmelse med kommitténs förslag borde sättas till fängelse i tio år eller på livstid och påföljderna angavs i denna ordningsföljd även i straffbestämmelsen.²²

Tanken med förslaget i 2013 års departementspromemoria var att markera att livstids fängelse skulle utgöra ett slags normalstraff för mord i den bemärkelsen att det kunde förutses dömas ut i flertalet fall. Under remissbehandlingen var dock flera remissinstanser tveksamma till den lagtekniska lösning som föreslogs. Bland annat ifrågasattes om den ordning i vilken påföljder nämndes kunde ha någon egentlig betydelse för valet mellan ett tidsbestämt straff och ett livstidsstraff. Dessutom invändes att det fanns risk för att förändringen inte skulle få det genomslag i rättstillämpningen som var avsett, att förslaget inte var tillräckligt tydligt, att det brast i legalitet och förutsebarhet samt att en sådan lösning skulle strida mot brottsbalkens systematik, eftersom straffskalor inte preciserar några normalstraff.

I kommentaren till 3 kap. 1 § brottsbalken anges att brottsbalkens straffskalor inte preciserar några normalstraff utan att påföljderna alltid anges i samma ordning med det lindrigaste först.²³ En lösning som bygger på detta alternativ skulle alltså avvika från den systematik som straffbestämmelserna i brottsbalken i övrigt bygger på. Det går i och för sig att argumentera för att en omkastad ordning av påföljderna av just denna anledning markerar att bestämmelsen ska tillämpas på annat sätt än vad som gäller normalt. Att endast ändra ordning på påföljderna ger dock ingen närmare ledning om vad som gäller vid valet mellan ett livstidsstraff eller ett tidsbegränsat straff,

²¹ Se SOU 1953:14 s. 123. Straffrättskommitténs förslag bör dock ses i ljuset av att kommittén föreslog att uppsätligt dödande normalt skulle rubriceras som dråp och att brottet skulle rubriceras som mord om brottet var grovt.

²² Prop. 1962:10 B s. 75.

²³ Berggren m.fl., Brottsbalken (1 jan. 2017, Zeteo), kommentaren till 3 kap. 1 §.

utan det krävs att detta förtydligas i förarbetena. Eftersom det är fråga om en betydande förändring av livstidsstraffets tillämpningsområde bör straffbestämmelsen ge i vart fall någon anvisning till domstolarna som anger när livstids fängelse ska väljas som påföljd.²⁴ Det finns mot denna bakgrund en betydande risk för att en bestämmelse utformad på detta sätt inte kommer att leda till den ökade användning av livstidsstraffet som eftersträvas.

Lagrådets förslag

Den som berövar annan livet döms för mord till fängelse på viss tid, lägst tio år och högst arton år. Om omständigheterna är försvårande, får/ska dömas till fängelse på livstid.

I sitt yttrande över lagrådsremissen i 2014 års lagstiftningsärende invände Lagrådet att den föreslagna ändringen lagtekniskt snarast skulle innebära en begränsning av möjligheten att döma till fängelse på livstid. Lagrådet uttalade att bestämmelsen kunde vinna på att delas upp i två meningar, där det i den första meningen skulle anges att den som berövar annan livet döms för mord till fängelse på viss tid, lägst tio år och högst arton år, och i den andra meningen att det, om omständigheterna är försvårande, får dömas till fängelse på livstid.

Regeringen delade inte Lagrådets uppfattning att bestämmelsen skulle bli tydligare med en sådan uppdelning. I stället ansåg regeringen att Lagrådets förslag inte skulle återspegla den straffhöjning som eftersträvades och pekade på att domstolen enligt Lagrådets förslag *får* döma till fängelse på livstid om omständigheterna är försvårande. Dessutom var det regeringens uppfattning att en sådan lydelse inte hade något försteg i tydlighetshänseende.²⁵

En bestämmelse som bygger på detta alternativ skiljer sig visserligen från den nuvarande bestämmelsen på så sätt att ett tidsbestämt straff anges som enda alternativ i den första meningen, medan förutsättningarna för att döma till livstids fängelse regleras i en egen andra mening. En sådan uppdelning skulle, som Lagrådet framhållit, innebära att bestämmelsen blir tydligare och i ljuset av

²⁴ Jfr Lagrådets uttalande i prop. 1993/94:44 s. 109 f.

²⁵ Se prop. 2013/14:194 s. 22.

motivuttalandena kunna läsas som en presumtion för livstidsstraff när omständigheterna är försvårande. Det är dock svårt att bortse från att den av Lagrådet föreslagna texten skiljer sig från den antagna texten huvudsakligen i redaktionellt hänseende. Det finns därför en uppenbar risk för att även en bestämmelse utformad enligt Lagrådets förslag kommer att uppfattas som en inskränkning, eller i vart fall inte en utvidgning, av livstidsstraffets tillämpningsområde i jämförelse med vad som gällde före 2014 års reform. Som framhölls i förarbetena till 2014 års lagändring återspeglar denna lösning inte heller den straffhöjning som eftersträvas. En bestämmelse utformad enligt detta alternativ bedöms därför inte leda till något annat resultat än den nuvarande bestämmelsen.

Den av Lagrådet föreslagna bestämmelsen skulle få en annan innebörd om *får* byts mot *ska*. Bestämmelsens ordalydelse skulle då innebära att livstids fängelse var det enda alternativet om omständigheterna i ett mordfall är försvårande. Det kan antas att en sådan utformning av bestämmelsen skulle leda till en dramatisk ökning av andelen livstidsstraff och minska utrymmet för en nyanserad straffmätning för mord. En sådan förändring skulle motverka intentionerna med 2009 års reform. På grund härav och eftersom uppdraget innebär att fängelse på livstid inte ska kunna komma ifråga i större utsträckning än vad som framgår av riksdagens ställningstagande i 2014 års lagstiftningsärende kan en sådan lösning inte antas leda till önskat resultat.

Fängelse på livstid om omständigheterna inte är förmildrande

Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på livstid eller, om omständigheterna är förmildrande, till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år.

Ett annat alternativ är att föreskriva att fängelse på viss tid ska väljas om omständigheterna är förmildrande. En sådan lösning förespråkades av Övervakningsnämnden i Linköping under remissbehandlingen av 2013 års departementspromemoria.²⁶ Även om det saknas direkta förebilder till en sådan bestämmelse i brottsbalken, har det funnits exempel på liknande bestämmelser i specialstraff-

²⁶ Se även Sunnqvist, Mord, prejudikattolkning och lagtolkning, SvJT 2016 s. 552 f.

rättslig lagstiftning.²⁷ Bestämmelsen har också uppenbara likheter med den nuvarande mordbestämmelsen och vissa bestämmelser i specialstraffrättslig lagstiftning på så sätt att den pekar ut att en viss del av straffskalan ska användas om vissa förutsättningar är uppfyllda.

En lösning som bygger på detta alternativ skulle kunna leda till önskat resultat. Det beror emellertid på vad domstolarna lägger in i begreppet ”om omständigheterna är förmildrande”. I förarbetena till 2014 års reform framhölls att livstidsstraffet skulle utgöra ett normalstraff i den bemärkelsen att det kunde förutses att ett sådant straff skulle dömas ut i en majoritet av de fall där påföljden bestäms till fängelse. I förhållande till det tänkta statistiska normalfallet skulle det då krävas att omständigheterna är förmildrande för att ett tidsbestämt straff ska kunna väljas. Med en sådan tolkning skulle en bestämmelse som bygger på denna lösning kunna leda till den ökade användning av livstidsstraffet som eftersträvas.

Å andra sidan kan ”om omständigheterna är förmildrande” även ses som ett statiskt begrepp, som inte påverkas av paragrafens ändrade konstruktion. En rimlig utgångspunkt för när omständigheterna är förmildrande bör då vara de förmildrande omständigheter som anges i 29 kap. 3 § brottsbalken. Med ett sådant synsätt finns det en risk för att bestämmelsens tillämpningsområde går längre än vad som följer av uppdraget. Livstidsstraffet kan då komma att användas inte bara när omständigheterna är försvårande, utan även när omständigheterna varken är försvårande eller förmildrande eller när det finns både förmildrande och försvårande omständigheter, dvs. i de fall där straffet idag som utgångspunkt ska vara 14 år. Som framgått går uppdraget ut på att hitta en lagteknisk lösning som leder till att påföljden ska bestämmas till livstids fängelse i de fall där påföljden idag bestäms till ett fängelsestraff *längre* än 14 år.

Det finns en påtaglig risk för att det kan uppkomma en situation liknande den som uppstod efter 2014 års reform, dvs. att lagstiftaren och rättstillämparen inte är överens om vad som bör läggas in i begreppet ”om omständigheterna är förmildrande”. Till detta kommer att vissa fall av uppsåtligt dödande som skett under för-

²⁷ Se den numera upphävida 3 § lagen (1987:375) om förbud mot s.k. bastuklubbar och andra liknande verksamheter som föreskrev att en viss del av straffskalan skulle användas om omständigheterna var mildrande.

mildrande former redan är att bedöma som dråp. För att undvika gränsdragningsproblem skulle bestämmelsen om dråp behöva omformuleras. Även om avsikten inte är att ändra gränsdragningen mellan dråp och mord är det svårt att överblicka vilka konsekvenser en sådan ändring skulle kunna leda till. Mot denna bakgrund bedöms det som mindre lämpligt att gå vidare med detta alternativ.

Fängelse på viss tid om omständigheterna inte är försvårande

Alternativ 1

Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på livstid eller, om några försvårande omständigheter inte föreligger, till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år.

Alternativ 2

Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på livstid eller, om omständigheterna inte är försvårande, till fängelse på viss tid lägst tio och högst arton år.

Alternativ 1 är en variant av den lydelse som slutligen antogs vid 2014 års reform och lämnades av Östersunds tingsrätt vid remissbehandlingen av 2013 års promemoria. Genom att ändra ordningen på påföljderna och samtidigt föreskriva att ett tidsbestämt straff får väljas om omständigheterna inte är försvårande, skulle det framgå av lagtexten att påföljden för mord normalt ska vara livstids fängelse. En sådan bestämmelse skulle i och för sig kunna leda till en ökad användning av livstidsstraffet.

Uppdraget går ut på att hitta en lagteknisk lösning som leder till att livstids fängelse ska väljas i de fall där påföljden idag bestäms till ett längre fängelsestraff än 14 år. Enligt nuvarande praxis krävs det att omständigheterna i målet *sammantagna* tydligt talar för ett högre straff för att domstolarna ska döma till ett längre fängelsestraff än 14 år. Det är alltså inte tillräckligt att det finns *någon* försvårande omständighet i målet för att utgångspunkten 14 års fängelse ska frångås. Det finns därför en risk för att en bestämmelse som innebär att fängelse på viss tid förutsätter avsaknad av försvårande omständigheter går längre än vad som följer av uppdraget och att livstids fängelse kommer att väljas så snart det föreligger någon försvårande omständighet, t.o.m. i en situation där det också föreligger någon *förmildrande* omständighet.

Genom att ta bort ordet ”några” går det att komma runt denna problematik (alternativ 2). Med en sådan lösning pekas livstidsstraffet i och för sig ut som ett normalstraff för mord i den bemärkelsen att det krävs att ytterligare förutsättningar är uppfyllda för att det ska vara möjligt att välja ett tidsbestämt straff. En sådan bestämmelse framstår dock främst som en språklig variant av den nuvarande. Av bestämmelsen följer egentligen inte annat än att ett livstidsstraff ska väljas när omständigheterna är försvårande, dvs. samma förhållande som enligt den nuvarande lagtexten. Inte heller denna lösning bedöms därför leda till det resultat som eftersträvas.

5.3.4 Vilken lagstiftningsteknik bör väljas?

Förslag: Livstidsstraffet pekas ut som normalstraff för mord. Om omständigheterna inte påkallar ett livstidsstraff får påföljden bestämmas till ett tidsbestämt straff.

En lagändring som uppfyller syftet med uppdraget kommer att innebära en betydande förändring av användningen av livstidsstraffet. Eftersom livstids fängelse är lagens strängaste straff ställer det stora krav på att lagstiftningen är tydlig. Som regeringen framhöll i förarbetena till 2014 års lagstiftningsärende måste utgångspunkten därför vara att det av lagtexten klart ska gå att läsa ut när livstidsstraffet ska tillämpas, samtidigt som bestämmelsen inte bör genomgå större förändringar än nödvändigt.²⁸

Oavsett vilken lösning som väljs kommer det inte vara möjligt att i straffbestämmelsen ange samtliga omständigheter som bör beaktas vid påföljdsvalet. Det är svårt att se att den straffrättsliga legalitetsprincipen skulle utgöra hinder mot en sådan ordning. Principen har visserligen betydelse också för straffmätningen.²⁹ Det är dock mycket vanligt att det av en straffbestämmelse inte framgår vilket straff som ska väljas utan att detta anses strida mot legalitetsprincipen.³⁰ Det kommer alltså att vara nödvändigt att förtydliga tillämpningsområdet i förarbetena. Eftersom förarbets-

²⁸ Prop. 2013/14:194 s. 21.

²⁹ Se ”Sjuttioåringen” (NJA 2017 s. 138) och ”Livstidsstraffet för mord” (NJA 2016 s. 3).

³⁰ Victor, ”Påföljdsbestämning i ett differentierat påföljdssystem” i SvJT 1999 s. 137.

uttalanden endast kan beaktas i den mån de stämmer överens med den antagna lagtexten måste utgångspunkten emellertid vara att det inte får finnas någon motsättning mellan det som står i lagtexten och lagändringens syfte. Att så är fallet tydliggörs genom den situation som uppkommit med den nuvarande lagstiftningen.

Av naturliga skäl är det inte aktuellt att lägga fram något av de förslag som har bedömts inte leda till önskat resultat. Det är inte heller lämpligt att lägga fram något förslag där det är osäkert om den eftersträvarde effekten kommer att nås. Alternativen står i stället mellan de lagtekniska lösningar som har redovisats i avsnitt 5.3.2. Närmare bestämt står det mellan att

- dela in straffskalan för uppsåtligt dödande i tre nivåer (dråp, mord och grovt mord/mindre grovt mord),
- lämna exempel på omständigheter som talar för livstids fängelse, eller
- peka ut livstids fängelse som normalstraff.

Uppsåtligt dödande bör inte delas in i tre nivåer

En indelning av straffskalan i tre nivåer kan göras antingen genom att införa en särskild straffskala för grovt brott eller genom att införa (ytterligare) en särskild straffskala för mindre grovt brott.

En sådan lösning har onekligen sina fördelar. Lagstiftningstekniken som sådan är beprövad och har använts av lagstiftaren vid flera tillfällen för att skärpa straffet i de övre delarna av straffskalan. Genom att direkt i straffbestämmelsen ange vissa omständigheter som särskilt ska beaktas vid rubriceringen kan det förväntas att en sådan bestämmelse skulle leda till den ökade användning av livstidsstraffet som eftersträvas. Det skulle också göra tillämpningsområdet förutsebart och bidra till en enhetlig rättstillämpning. För en sådan lösning talar också likheten med den finska lagstiftningen, där uppsåtligt dödande är indelat i tre nivåer: dråp under förmildrande omständigheter, dråp och mord. För det grova brottet, mord, är det endast föreskrivet livstids fängelse.

Att införa en särskild straffskala för grovt eller mindre grovt brott är emellertid också förenat med flera nackdelar. Redan på ett principiellt plan framstår det som mindre lämpligt att dela in upp-

såtligt dödande i tre nivåer. Vid andra allvarliga våldsbrott fäster domstolarna normalt stor vikt vid vilken effekt brottet har lett till. Ju allvarligare skador som har uppkommit, desto högre straffvärde har brottet normalt. Vid uppsåtligt dödande är effekten alltid densamma, dvs. att offret har avlidit. Eftersom uppsåtligt dödande alltid leder till den mest allvarliga och slutgiltiga effekt som ett brott kan leda till och eftersom effekten inte kan graderas framstår det inte som lika naturligt att säga att ett mord är grovt eller mindre grovt, även om det förstås i och för sig är fullt möjligt att gradera brottet genom andra faktorer än effekten.

Det kan också ifrågasättas från såväl systematisk som språklig utgångspunkt om det är lämpligt att införa en särskild straffskala för grovt eller mindre grovt brott. Det framstår t.ex. som otillfredsställande att införa en särskild straffskala för grovt brott när det kan antas att ett stort antal fall eller kanske till och med flertalet fall av uppsåtligt dödande kommer att falla under tillämpningsområdet. Denna problematik blir inte lika påtaglig om det i stället införs en särskild straffskala för mindre grovt brott. Det kan dock te sig stötande att rubricera uppsåtligt våld med dödlig utgång som ett mindre grovt brott. Den invändningen gör sig inte lika starkt gällande mot den nuvarande gradindelningen där det mindre grova brottet fått en egen rubricering, nämligen dråp. En annan svårighet är emellertid att bestämmelsen om dråp skulle behöva omformuleras för att klargöra förhållandet mellan dråp och mindre grovt mord. Även om avsikten inte är att ändra den gränsdragning mellan mord och dråp som under lång tid har etablerats i praxis, är det svårt att överblicka vilka konsekvenser en sådan ändring skulle kunna leda till.

Vidare kan konstateras att de faktorer som bör tala för ett livstidsstraff är många och av vitt skilda slag. Det är därför svårt att göra ett urval av vilka omständigheter som ska anges i bestämmelsen. Dessutom finns det en risk för att sådana omständigheter som anges i bestämmelsen får ett betydligt större genomslag än andra omständigheter som ska beaktas. Det finns då en uppenbar risk att omständigheter som borde föranleda att straffet för ett visst specifikt mord bestäms till livstids fängelse inte leder till detta resultat om omständigheterna inte återfinns i bestämmelsen.

Den senare problematiken går att undvika genom att avstå från att ange kvalifikationsgrunder i straffbestämmelsen. Att utelämna

kvalifikationsgrunder i straffbestämmelsen kan emellertid aktualisera frågor om straffbudet är tillräckligt bestämt till sin utformning, särskilt med beaktande av att den skulle reglera användandet av straffsystemets strängaste påföljd. Även om bestämmelsen inte skulle anses strida mot legalitetsprincipen (jfr bl.a. befintlig bestämmelse om grovt hemfridsbrott) kan avsaknaden av kvalifikationsgrunder leda till en osäkerhet i rättstillämpningen. Alldeles oavsett om kvalifikationsgrunderna anges i bestämmelsen eller inte finns det också en risk för att en gradindelning av brottet kan leda till att vissa omständigheter som idag talar för ett livstidsstraff inte kommer att leda till livstids fängelse om det straffet förbehålls mord som bedöms som grova eller mord som inte bedöms som mindre grova. Det handlar framför allt om de fall där domstolen ska bestämma ett gemensamt straff för flera mord eller för ett mord och annan allvarlig brottslighet eller när den tilltalade tidigare har dömts för särskilt allvarlig brottslighet. Anledningen till detta är att när ett brott är indelat i olika svårhetsgrader är varje grad att se som en egen brottstyp. Frågan om vilken grad ett visst brott hör till ska avgöras innan den konkreta straffvärdebedömningen görs och vid denna bedömning är det endast omständigheterna vid brottet som är relevanta. Det innebär bl.a. att huruvida brottet utgör återfall inte får påverka placeringen i svårhetsgrad.³¹ Detta talar med styrka mot denna lösning.

Därutöver kan nämnas att vad som har betydelse för placeringen av ett brott i svårhetsgrad i första hand är omständigheter av objektivt slag. Flera av de försvårande omständigheter som anges i 29 kap. 2 § brottsbalken är sådana. Däremot har de förmildrande omständigheter som finns i 29 kap. 3 § brottsbalken normalt inte någon betydelse för frågan om det aktuella brottet är av den ena eller den andra graden.³² En gradindelning av brottet skulle då kunna leda till att förekomsten av försvårande omständigheter får ett större genomslag än förekomsten av förmildrande omständigheter vid valet av påföljd. Även om denna risk inte bör överdrivas med hänsyn till att det enligt 29 kap. 3 § andra stycket brottsbalken är möjligt att döma till ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet om det

³¹ Se bl.a. prop. 2013/14:194 s. 21, NJA 2016 s. 95 och Asp m.fl. Kriminalrättens grunder (2013), s. 27.

³² NJA 2016 s. 95 punkt 12.

är påkallat med hänsyn till brottets straffvärde, talar också detta i viss utsträckning mot en gradindelning av brottet. Detta alternativ bör därför inte väljas.

Det bör inte heller lämnas exempel på omständigheter som talar för livstids fängelse

Genom att direkt i lagtexten ange under vilka förutsättningar det ska vara möjligt att döma till livstids fängelse, utan att införa en särskild straffskala för grovt eller mindre grovt mord, skulle den avsedda skärpningen framgå direkt av bestämmelsen. Också en sådan lösning kan därför antas bidra till en enhetlig rättstillämpning och göra tillämpningsområdet förutsebart. Eftersom uppsåtligt dödande även framöver skulle vara indelat i två nivåer (mord och dråp) finns det inte heller något hinder mot att fullt ut beakta om den tilltalade gjort sig skyldig till flerfaldig brottslighet eller återfallit i brott. Rent lagtekniskt kan en sådan bestämmelse utformas på olika sätt. De alternativ som har övervägts är att

1. lämna exempel på omständigheter som särskilt bör beaktas vid bedömningen av om omständigheterna är försvårande, och
2. lämna exempel på omständigheter som särskilt ska beaktas som skäl för livstids fängelse.

Fördelen med att direkt i straffbestämmelsen ange omständigheter som särskilt ska beaktas vid påföljdsvalet är att dessa kan förväntas få ett direkt genomslag i rättstillämpningen. Precis som när kvalifikationsgrunder anges i straffbestämmelsen vid gradindelade brott, finns det emellertid en risk för att domstolarna lägger alltför stor vikt vid dessa omständigheter och att andra faktorer som också bör beaktas vid bedömningen inte får samma genomslag. Det kan medföra att omständigheter som borde föranleda att straffet för ett visst specifikt mord bestäms till livstids fängelse inte leder till detta resultat om omständigheterna inte återfinns i bestämmelsen.

Risken för att de angivna omständigheterna får ett för stort genomslag bedöms dock vara mindre om det samtidigt anges att livstidsstraffet ska väljas om omständigheterna är försvårande. Det skulle då framgå direkt av lagtexten att rätten ska göra en helhets-

bedömning vid valet av påföljd. Alternativ 1 bedöms därför ha större förutsättningar att leda till det önskade resultatet än alternativ 2.

Som framhållits tidigare finns det vissa fördelar med att använda sig av uttrycket ”om omständigheterna är försvårande” i lagtexten, inte minst med hänsyn till att domstolarna redan idag har en uppfattning om vad som typiskt sett är försvårande i denna typ av mål. Det innebär dock inte att det är oproblematiskt att använda sig av begreppet i bestämmelsen. I likhet med den nuvarande utformningen av mordbestämmelsen skulle en sådan lösning innebära att det i förhållande till vad som gällde före 2014 års reform läggs till en förutsättning för att påföljden ska bestämmas till livstids fängelse. Även om försvårandebegreppet definieras i lagtexten genom en exemplifiering av omständigheter som särskilt ska beaktas finns det då en risk för att ändringen rent språkligt kan komma att uppfattas som en begränsning, eller i vart fall inte en utökning, av möjligheterna att döma till livstids fängelse. Uttrycket ”om omständigheterna är försvårande” bör därför undvikas.

Normalt brukar lagstiftaren också avstå från att lämna alltför detaljerade riktlinjer för påföljdsvalet direkt i straffbestämmelsen. I stället brukar det lämnas utrymme för domstolarna att göra en nyanserad och anpassningsbar straffmätning. Genom att hålla lagen kortfattad och överlämna närmare förtydliganden om tillämpningsområdet till förarbetena kan rättsordningen ges en viss önskvärd flexibilitet. Detta talar närmast mot en detaljstyrning av påföljdsvalet i straffbestämmelsen. Till detta kommer att regeringen i tidigare lagstiftningsärendet har förklarat att det inte framstår som lämpligt att i lagtexten lämna exempel på försvårande omständigheter utan att samtidigt gradindela brottet eftersom ett sådant förfaringssätt strider mot systematiken i brottsbalken.³³ Övervägande skäl talar därför mot även detta alternativ. Inte heller denna lösning bör därför föreslås om någon annan lagteknisk lösning bedöms leda till en ökad användning av livstidsstraffet för mord utan att få oönskade konsekvenser.

³³ Se prop. 2010/11:77 s. 10.

Livstids fängelse bör pekas ut som normalstraff vid mord

I förarbetena till 2014 års lagändring framhölls att livstids fängelse skulle utgöra ett normalstraff i den bemärkelsen att det kunde förutses att ett sådant straff skulle dömas ut i en majoritet av fallen. En lagändring som pekar ut livstids fängelse som normalstraff vid mord skulle ligga i linje med det åsyftade tillämpningsområdet för livstids fängelse. Den lagtekniska lösning som har övervägts innebär att ett tidsbestämt straff ska kunna väljas först om omständigheterna inte pekallar ett livstidsstraff.

En bestämmelse som bygger på denna lösning har flera fördelar. Genom att peka ut livstidsstraffet som normalstraff kommer bestämmelsens ordalydelse att överensstämma med lagstiftarens uttalade avsikt att öka användningen av livstidsstraffet. Det finns då inte någon motsättning mellan lagtexten och det tänkta tillämpningsområdet. I stället bör det finnas ett betydande utrymme för domstolarna att vid tolkningen av bestämmelsen beakta syftet med lagändringen och vara lojal mot lagstiftarens intentioner. Även om lagtexten i sig inte ger någon närmare ledning för valet mellan ett livstidsstraff och ett tidsbestämt straff bör detta kunna förtydligas i förarbetena. Som framhållits ovan finns det också goda skäl för lagstiftaren att avstå från att lämna alltför detaljerade riktlinjer i straffbestämmelsen. Genom att hålla lagen kortfattad och överlämna närmare förtydliganden till förarbetena går det att säkerställa att bestämmelsen får det genomslag som eftersträvas, samtidigt som det lämnas utrymme för en nyanserad och anpassningsbar straffmätning. Ett visst mått av obestämthet kan också vara nödvändigt för att göra det möjligt för domstolarna att ta hänsyn till de särskilda förhållandena i varje enskilt fall.

Det går emellertid att rikta principiella invändningar mot att lagstiftaren binder domstolarna vid påföljdsvalet genom att peka ut ett visst straff i stället för att anvisa en straffskala inom vilken domstolarna har till uppgift att utmäta ett lämpligt straff. En sådan lagstiftningsmetod är främmande för svensk rätt och skulle innebära ett avsteg från brottsbalkens systematik. Där ges normalt inte några närmare anvisningar för påföljdsvalet än den som ligger i straffskalan. Normalt utgår domstolarna från straffminimum vid bedömningen av straffvärdet medan den övre delen av straffskalan är avsedd för fall som relativt sällan inträffar. Mot detta kan dock

invändas att mord oavsett omständigheterna i det enskilda fallet är ett brott som lagstiftaren ser ytterst allvarligt på. Att lagstiftarens stränga syn på uppsåtligt våld med dödlig utgång respekteras av domstolarna visar sig bl.a. genom att straffvärdebedömningen redan idag tar sin utgångspunkt en bit upp i straffskalan och inte vid straffminimum. På så sätt skiljer sig straffmätningen för mord från straffmätningen vid de flesta andra brottstyper, där majoriteten av fall placeras nära straffminimum. Denna skillnad kommer att bli än mer påtaglig efter en lagändring som förväntas leda till både en avsevärd ökning av andelen livstidsdömda för mord och en höjning av de tidsbestämda straffen för mord.³⁴

Det kan anföras betänkligheter mot en lagstiftningsteknik som innebär att domstolarna vid bedömningen av straffvärdet ska utgå från det strängaste straffet. Samtidigt är det just detta förhållningssätt som lagstiftaren eftersträvar. Att peka ut livstids fängelse som normalstraff vid mord är den lagstiftningsteknik som bäst tydliggör lagstiftarens intention med lagändringen. Även om denna teknik är främjande för brottsbalkens systematik är det en lösning som uppfyller legalitetsprincipens krav på begriplighet och tydlighet. Det finns inte heller några hinder mot att förtydliga bestämmelsens närmare tillämpningsområde i förarbetena.

Dessa överväganden leder fram till att bestämmelsen om mord bör utformas så att ett tidsbestämt straff ska kunna väljas endast om omständigheterna inte påkallar ett livstidsstraff. Av de två alternativen bedöms det andra, som delar upp bestämmelsen i två meningar, bäst återspegla den straffhöjning som eftersträvas med uppdraget. Detta alternativ bör därför väljas. Bestämmelsen bör utformas enligt följande.

Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på livstid. Om omständigheterna inte påkallar ett livstidsstraff får rätten i stället döma till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år.

³⁴ Se prop. 2013/14:194 s. 1, avsnitt 5.4.3 och bilaga 2.

5.4 Övriga frågor

5.4.1 Gränsdragningen mellan mord och dråp

Bedömning: Gränsdragningen mellan dråp och mord bör inte påverkas av förslaget.

Avsikten med den föreslagna lagändringen är att öka användningen av livstidsstraffet vid mord. Lagändringen kan dock förväntas påverka straffnivån även för de mord som inte bestraffas med livstids fängelse (se avsnitt 5.4.3). Tanken är däremot inte att lagändringen ska förändra gränsdragningen mellan mord och dråp. Den rättspraxis som utvecklats i denna fråga kan därför ge vägledning även framöver. En kortfattad redogörelse för gränsdragningen mellan mord och dråp finns i avsnitt 3.3.1.

5.4.2 När påkallar omständigheterna inte ett livstidsstraff?

Bedömning: Domstolen ska göra en helhetsbedömning av samtliga omständigheter i det enskilda fallet. Omständigheter som tidigare har talat i skärpande riktning bör i regel leda till ett livstidsstraff. När sådana omständigheter saknas är det oftast inte påkallat att döma till ett livstidsstraff.

Av uppdraget följer att livstidsstraffet inte ska kunna komma i fråga i större utsträckning än vad som framgår av riksdagens ställningstagande i 2014 års lagstiftningsärende. Utgångspunkten för valet mellan ett tidsbestämt straff och ett livstidsstraff bör därför vara de ställningstaganden som gjordes i samband med 2014 års lagändring. Det innebär att förhållanden som tidigare i princip endast har beaktats i skärpande riktning vid straffmätningen i stället bör tala för ett livstidsstraff. Närmare bestämt bör sådana omständigheter som i enlighet med Högsta domstolens avgöranden ”Bajonettmordet” (NJA 2013 s. 376) och ”Livstidsstraff för mord” (NJA 2016 s. 3) tidigare har ansetts tala för ett fängelsestraff längre än 14 år framöver tala för att straffvärdet är så högt att ett livstidsstraff är påkallat. Omvänt innebär detta att det i regel inte är påkallat att döma till livstids fängelse i mål där påföljden tidigare har bestämts

till 14 års fängelse eller lägre, dvs. i de fall där omständigheterna sammantagna är förmildrande, varken försvårande eller förmildrande eller där det finns omständigheter som talar i såväl skärpande som mildrande riktning men där dessa omständigheter tar ut varandra.

För att ta ställning till när det inte är påkallat att döma till ett livstidsstraff är det därför relevant att titta närmare på vilka faktorer som i praxis har ansetts tala för ett fängelsestraff upp till 14 år. Det är också av intresse att granska vilka faktorer som har ansetts tala för ett fängelsestraff längre än 14 år, eftersom omständigheterna då normalt är sådana att ett livstidsstraff är påkallat. En sådan granskning gjordes i samband med 2014 års reform.³⁵ De slutsatser som drogs i samband med den granskningen bör utgöra utgångspunkt även här. Som ett led i arbetet med denna promemoria och för att få ytterligare underlag har även morddomar meddelade av hovrätterna under åren 2012-2016 gåtts igenom.³⁶

Omständigheter som talar för att ett livstidsstraff är påkallat

Sådana omständigheter som redan idag talar för ett livstidsstraff bör även framöver tala för att straffvärdet är så högt att ett livstidsstraff är påkallat. I förarbetena till mordbestämmelsen i 3 kap. 1 § brottsbalken lämnas inte några exempel på omständigheter hänförliga till själva gärningen som bör tala för ett livstidsstraff. Där emot anges att fängelse på livstid kan väljas t.ex. när domstolen ska bestämma ett gemensamt straff för flera mord eller ett mord och annan allvarlig brottslighet eller när den tilltalade tidigare har dömts för särskilt allvarlig brottslighet.³⁷ Dessa omständigheter återfinns också i de genomgångna fallen som avser fängelse på livstid och bör därför även framöver tala för ett livstidsstraff.

I förarbetena anges också flera omständigheter som bör beaktas i skärpande riktning vid bedömningen av straffvärdet. Som exempel

³⁵ Ds 2013:55 s. 77 ff. Granskningen baserades dels på en sammanställning av domar meddelade av tingsrätt och hovrätt som hade gjorts av Åklagarmyndigheten (RättsPM 2011:6) avseende perioden den 1 juli 2009 till och med den 23 juni 2011, dels på domar meddelade av hovrätterna från och med den 24 juni 2011 till och med den 31 mars 2013 som Justitiedepartementet hade tagit del av.

³⁶ En närmare beskrivning över vilka domar som har ingått i granskningen finns i bilaga 2.

³⁷ Prop. 2008/09:118 s. 43.

nämns bl.a. att brottet har föregåtts av noggrann planering eller har präglats av särskild förslagenhet, att brottet har syftat till att främja eller dölja annan brottslighet, att gärningen har varit särskilt hänsynslös genom att den har medfört ett svårt lidande för brottsoffret eller att brottet har inneburit ett angrepp på någon i dennes tjänstutövning. Enligt förarbetena bör vidare i skärpande riktning tala att brottet har riktat sig mot en närstående, att brottsoffret har befunnit sig i en skyddslös ställning eller att brottet har förövats inför ögonen på närstående till offret, t.ex. offrets barn.³⁸

Dessa omständigheter återfinns också i rättspraxis och har regelmässigt lett till ett längre fängelsestraff än 14 år, om det inte samtidigt funnits förmildrande omständigheter av viss styrka. Förekomsten av sådana omständigheter bör därför framöver tala för att straffvärdet är så högt att ett fängelsestraff på livstid är påkallat.

I de avgöranden där straffet bestämts till fängelse i 15-18 år har flera omständigheter beaktats i skärpande riktning som inte uttryckligen nämns i förarbetena. Vissa av dessa bör, vilket framhålls i förarbetena till 2014 års lagändring, kunna rymmas i den mer generella skrivningen ”att gärningen har varit särskilt hänsynslös genom att den har medfört svårt lidande för brottsoffret”. Hit hör att våldet varit kraftigt, att offret tillfogats omfattande eller allvarliga skador, att offret upplevt svår smärta, att gärningen haft karaktär av avrättning och att förloppet varit utdraget. Den relativt ofta återopade omständigheten att offret känt stark dödsångest bör också kunna leda till att gärningen bedöms som särskilt hänsynslös. I domarna och referaten användes också, vid sidan av uttrycket att gärningen präglats av särskild hänsynslöshet, begrepp som brutalitet, grymhet och råhet.

Andra omständigheter som har beaktats i skärpande riktning i praxis utan att det finns något uttryckligt stöd i förarbetena är att brottet har utförts i offrets hem, mordet har begåtts i samband med brott i vinningssyfte och att gärningsmännen har varit i numerärt överläge. Även dessa omständigheter bör tala för att straffvärdet är så högt att ett livstidsstraff är påkallat. Som betonas i förarbetena till 2014 års reform bör dock det förhållandet att gärningsmannen haft tillfälle och möjlighet att besinna sig, en omständighet som inte sällan anfördes i domarna, inte utgöra en faktor att beakta i skär-

³⁸ Prop. 2008/09:118 s. 43.

pande riktning eftersom denna omständighet kan sägas finnas i de flesta fall.

Vissa av de omständigheter som enligt förarbetena bör tala i skärpande riktning har även återopats i fall där påföljden bestämts till livstids fängelse. Dessa är att brottet har syftat till att främja eller dölja annan brottslighet, att brottet har inneburit ett angrepp på någon i dennes tjänsteutövning, och att brottet har förövats inför ögonen på närstående till offret. Sådana omständigheter bör även i framtiden tala för ett livstidsstraff.

I avgöranden från perioden 2012-2016 har vissa omständigheter återopats i skärpande riktning utan uttryckligt stöd i förarbetena till 2014 års reform. En del av dessa bör kunna inrymmas i det generella uttrycket ”att brottsoffret har befunnit sig i en skyddslös ställning”. Till dessa omständigheter hör att offret varit fysiskt underlägsen och att angreppet utförts på en ödlig plats eller på en plats där offret inte kunnat påkalla hjälp. De senaste åren har också i ökad utsträckning beaktats att gärningsmannen begått brottet med avsiktssuppsåt. Det är svårt att läsa ut från rättsfallen hur stor vikt som har lagts vid denna omständighet. Rent allmänt bör dock det förhållandet att ett brott begåtts med avsiktssuppsåt normalt ge ett högre straffvärde än om gärningsmannen handlat med insiktssuppsåt eller likgiltighetsuppsåt.³⁹

Omständigheter som talar för att ett livstidsstraff inte är påkallat

Avsikten med lagändringen är att sådana omständigheter som tidigare endast har beaktats i skärpande riktning vid straffmätningen som regel bör leda till ett livstidsstraff. Avsaknaden av sådana omständigheter bör normalt innebära att det inte är påkallat att döma till livstids fängelse.

Som exempel på omständigheter som bör tala i mildrande riktning anges i förarbetena att händelseförloppet har varit hastigt och den tilltalade har haft svårt att besinna sig eller att brottet har föregåtts av ett kraftigt provocerande beteende. Andra exempel är att brottet har begåtts under påverkan av en psykisk störning eller att

³⁹ Se Jareborg och Zila, Straffrättens påföljdslära (2017) s. 113.

den tilltalade av någon annan orsak har haft nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande.⁴⁰ Dessa omständigheter återfinns också i rättspraxis bland de fall som har lett till fängelse i 14 år eller lägre. Förekomsten av sådana omständigheter bör tala för att ett livstidsstraff inte är påkallat.

I rättspraxis har vidare i mildrande riktning beaktats flera av de omständigheter som anges i 29 kap. 3 § brottsbalken och som alltid ska beaktas som förmildrande vid bedömningen av straffvärdet vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp. Det handlar bl.a. om att gärningen, utan att vara fri från ansvar, begåtts i nödvärn och att den tilltalade till följd av allvarlig psykisk störning haft nedsatt förmåga att inse gärningens innebörd. Vid straffmätningen har dessutom flera av de billighetsskäl som finns i 29 kap. 5 § brottsbalken beaktats. Bland dessa märks att den tilltalade har försökt att avhjälpa eller begränsa de skadliga verkningarna av brottet, att han eller hon angett sig frivilligt och att den tilltalade till följd av hög ålder skulle drabbas oskäligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde. Sådana omständigheter kan därför tala för att ett tidsbestämt straff bör väljas i stället för ett livstidsstraff.

I flera av de granskade fallen har det förhållandet att gärningen inte föregåtts av någon planering åberopats som en omständighet som den tilltalade har fått ”räkna sig till godo”. Som framhålls i förarbetena till 2014 års reform bör detta dock endast undantagsvis kunna åberopas i mildrande riktning.⁴¹

En helhetsbedömning ska göras

Påföljdsvalet ska baseras på en helhetsbedömning av samtliga omständigheter i det enskilda fallet. De faktorer som nämns ovan är endast exempel på omständigheter som talar för ett livstidsstraff respektive ett tidsbestämt straff. Det innebär att det kan finnas andra faktorer än de som nämns ovan som medför att straffvärdet är så högt att ett livstidsstraff bör väljas, men också att det kan finnas andra faktorer som talar för att livstidsstraff inte är påkallat.

Det kan förväntas att det kommer att finnas omständigheter som talar för att straffvärdet är så högt att ett livstidsstraff är

⁴⁰ Prop. 2008/09:118 s. 43.

⁴¹ Se prop. 2013/14:194 s. 23.

påkallat i en majoritet av de fall där påföljden ska bestämmas till fängelse.⁴² När sådana omständigheter saknas är det dock normalt inte påkallat att döma till livstids fängelse. Att en helhetsbedömning ska göras innebär också att det inte alltid är påkallat att döma till livstids fängelse även om det i och för sig finns omständigheter som talar för ett sådant straff. Så kan t.ex. vara fallet om det samtidigt finns förmildrande omständigheter av en viss styrka.

5.4.3 Konsekvenser för det tidsbestämda straffet

Bedömning: De tidsbestämda straffen bör fördelas över hela straffskalan. Genom att livstids fängelse pekas ut som normalstraff för mord ger den nya lagtexten uttryck för en skärpt syn även på övriga fall av mord. En effekt av lagändringen bör därför bli att straffnivån höjs även för de mord som inte bestraffas med livstids fängelse.

Uppdraget syftar till att öka användningen av livstidsstraffet. Vilka konsekvenser lagändringen bör få för det tidsbestämda straffet anges inte uppdragsbeskrivningen. I 2014 års lagstiftningsärende framhölls dock att en ökad användning av livstidsstraffet för gärningar som tidigare ledde till ett tidsbegränsat straff i den övre delen av straffskalan (15-18 år) skulle innebära att de lägre straffen skulle fördelas över hela straffskalan. Som effekt av lagändringen skulle straffnivån också höjas även för de mord som inte bestraffades med livstids fängelse. Denna effekt ansågs nödvändig för att undvika tröskel-effekter.⁴³ Det är rimligt att utgå från att denna effekt eftersträvas även genom detta uppdrag.

2014 års lagändring ledde inledningsvis till just den effekt som förespråkades i förarbetena. I rättspraxis skärptes således straffet för de mord som varken innehöll några förmildrande eller försvårande inslag från fängelse i 14 år till fängelse i 15 eller 16 år.⁴⁴ I avgörandet "Livstidsstraff för mord" (NJA 2016 s. 3) ifrågasatte

⁴² Se prop. 2013/14:194 s. 20.

⁴³ Se prop. 2013/14:194 s. 25 och 29.

⁴⁴ Se bl.a. Hovrätten för Västra Sveriges dom den 19 februari 2015 i mål B 1074-15, Hovrätten för Nedre Norrlands dom den 17 juni 2015 i mål B 415-15 och Svea hovrätts dom den 28 augusti 2015 i mål B 5860-15. Se även avsnitt 3.4.5.

Högsta domstolen emellertid den i förarbetena förespråkade tillämpningen av det tidsbestämda straffet. Högsta domstolen framhöll att den i propositionen beskrivna effekten som skulle bestå i att de lägre straffen – dvs. de fall där det tidigare dömdes till fängelse i tio till fjorton år – i stället skulle fördelas över hela straffskalan för tidsbestämt straff, alldeles saknade täckning i den ändring av lagtexten som hade gjorts och att det inte heller var en nödvändigt följd av en utvidgad tillämpning av livstidsstraffet. Två justitieråd var skiljaktiga och angav att när förutsättningarna för utdömande av livstids fängelse ändras på detta sätt ger lagtexten uttryck för en skärpt syn även på övriga fall av mord.

Är det nödvändigt att anpassa förslaget för att nå önskad effekt för de tidsbestämda straffen?

Frågan är då om det är nödvändigt att anpassa förslaget för att uppnå den effekt för de tidsbestämda straffen som förespråkades i förarbetena till 2014 års lagändring och hur en sådan anpassning i så fall skulle kunna se ut.

För att säkerställa en höjd straffnivå även för de tidsbestämda straffen skulle lagstiftaren kunna göra ett tillägg i den allmänna bestämmelsen om straffvärde i 29 kap. 1 § brottsbalken med innebörden att rätten vid bedömningen av straffvärdet särskilt ska beakta om gärningsmannen ska dömas för mord. Det kan emellertid ifrågasättas om det är lämpligt att föra in en regel i 29 kap. brottsbalken som har till syfte att mera allmänt höja straffnivån för ett närmare angivet brott. Som Lagrådet påpekade i samband med 2010 års straffmättningsreform bör hur allvarlig en brottstyp är i stället i första hand komma till uttryck genom straffskalorna.⁴⁵ Det framstår mot denna bakgrund inte som lämpligt att göra ett sådant tillägg i 29 kap. brottsbalken.

Det kan då i stället övervägas att direkt i straffbestämmelsen peka ut vilken straffnivå som domstolarna ska utgå från vid straffmätningen av ett tidsbestämt straff. Detta skulle dock utgöra ett betydande avsteg från brottsbalkens systematik. Normalt tillhandahåller lagstiftaren endast en straffskala inom vilken domstolarna har

⁴⁵ Se prop. 2009/10:147 s. 70 f.

att bestämma ett straffvärde. Risken med att peka ut en viss straffnivå är att straffmätningen blir mindre flexibel och att utrymmet för domstolarna att ta hänsyn till att synen på hur allvarlig en brottstyp är kan förändras över tid till följd av samhällsutvecklingen minskar. Det finns också en risk för att en stor del av de tidsbestämda straffen kommer att ansamlas vid den angivna straffnivån. Denna lösning bör därför inte väljas.

Ett tredje alternativ är att höja straffminimum för mord. Även om uppdraget i första hand går ut på att öka användningen av livstidsstraffet hindrar uppdragsbeskrivningen inte att en sådan lösning övervägs. Som anförts tidigare (se avsnitt 5.2.2) har en höjning av straffminimum normalt inte någon större betydelse för straffmätningen av de allvarligaste fallen. I kombination med att livstidsstraffet pekas ut som normalstraff bör emellertid ett höjt straffminimum ge uttryck för en skärpt syn även för de tidsbestämda straffen. Samtidigt måste beaktas att en konsekvens av att höja straffminimum för mord är att straffskalan för dråp utvidgas. Det är svårt att överblicka exakt vilka konsekvenser detta skulle leda till. Avsikten med uppdraget är inte att ändra på den gränsdragning mellan mord och dråp som utvecklats i praxis. Det kan dock förutses att ett höjt straffminimum för mord skulle leda till en förskjutning av gränsen mellan mord och dråp samt inte obetydliga tillämpningssvårigheter. Sannolikt skulle det krävas åtskilliga avgöranden innan det etablerats ny praxis som klargör hur olika fall av uppsåtligt dödande ska fördelas dels mellan mord och dråp, dels på straffskalorna för de båda brotten. Dessutom skulle en höjning av straffmaximum för dråp innebära ett frångående av bestämmelsen i 26 kap. 1 § brottsbalken, av vilken följer att straffmaximum för ett tidsbestämt straff som huvudregel ska vara tio år. Till detta kommer att regeringen så sent som i början av år 2017 har ansett att det inte funnits skäl att höja maximistraffet för dråp.⁴⁶ Det bedöms mot denna bakgrund inte lämpligt att höja straffminimum för mord.

Dessutom görs bedömningen att det inte är nödvändigt att anpassa förslaget för att uppnå den effekt som eftersträvas. Förslaget kan förväntas innebära en mycket betydelsefull förändring av påföljdsbestämningen för mord. I förarbetena till 2014 års reform

⁴⁶ Prop. 2016/17:108 s. 33.

framhölls att livstidsstraffen skulle komma att utgöra ett slags normalstraff i den bemärkelsen att livstidsfallen statistiskt sett skulle motsvara en knapp majoritet av alla fängelsedomar för mord. Den rättsfallsgranskning som gjorts inom ramen för denna promemoria visar i och för sig att under den korta tid som gick från det att 2014 års reform trädde i kraft till dess att Högsta domstolen underkände lagstiftningen i avgörandet "Livstidsstraff för mord" (NJA 2016 s. 3) bestämdes påföljden till livstids fängelse i ungefär 35 procent av alla fängelsedomar för mord som prövades enligt den nuvarande lydelsen av mordbestämmelsen. Det bör dock framhållas att granskningen också visar att under år 2013 dömdes nästan 70 procent av de fängelsedomar för mord till ett fängelsestraff längre än 14 år. Motsvarande siffra för åren 2014 och 2016 var 50 respektive 75 procent.⁴⁷ Granskningen stöder således uppfattningen att lagändringen kan förväntas leda till att livstids fängelse kommer att dömas ut i en majoritet av fallen. När förutsättningen för att döma till livstids fängelse ändras genom att livstids fängelse pekas ut som normalstraff ger den nya lagtexten uttryck för en skärpt syn även på övriga fall av mord, dvs. när omständigheterna inte är sådana att gärningsmannen ska dömas till livstids fängelse.⁴⁸ Det bedöms därför inte nödvändigt att göra några särskilda ändringar för att säkerställa en höjd straffnivå även för de tidsbestämda straffen. Eftersom de tidsbestämda straffen bör fördelas över hela straffskalan kan en sådan förskjutning av utgångspunkten för straffmätningen antas leda till en mer nyanserad straffmätning i de fall där omständigheterna talar för ett lägre straff.

Högsta domstolen har visserligen ifrågasatt att en utvidgad tillämpning av livstidsstraffet skulle innebära att de lägre straffen ska fördelas över hela straffskalan för tidsbestämt straff. Högsta domstolens uttalande bör dock ses i ljuset av att domstolen också underkände den lagstiftningsteknik som valdes i samband med 2014 års reform för att öka användningen av livstidsstraffet. Det kan antas att Högsta domstolen, i likhet med minoriteten, hade varit mer benägen att tolka bestämmelsen i enlighet med lagstiftarens intentioner om domstolen hade kommit fram till att den i

⁴⁷ Från statistiken för år 2014 och 2016 har undantagits fyra domar som prövades enligt den nuvarande lydelsen av 3 kap. 1 § brottsbalken före avgörandet "Livstidsstraff för mord" (NJA 2016 s. 3).

⁴⁸ Se minoriteten i "Livstidsstraff för mord" (NJA 2016 s. 3).

förarbetena förespråkade tillämpningen av livstidsstraffet hade sådan täckning i den lagtekniska utformningen att den kunde godtas. Det kan också framhållas att det av Högsta domstolens praxis framgår att legalitetsprincipen inte utesluter att värderingen av försvårande omständigheter förskjuts i straffskärpande riktning vid straffmätningen av ett visst brott om detta motiveras av någon annan straffrättslig princip, t.ex. en eftersträvan av följdriktighet i påföljdssystemet.⁴⁹ Det bedöms mot denna bakgrund inte nödvändigt att i lagtext föreskriva hur det tidsbestämda straffet ska fördelas över straffskalan eller i övrigt lämna några närmare anvisningar för vad som ska gälla vid bedömningen av straffvärdet. Med hänsyn till den effekt som 2014 års reform fick i rättstillämpningen fram till tiden för Högsta domstolens avgörande ”Livstidsstraff för mord” (NJA 2016 s. 3) kan några direkta tillämpningsproblem med en skärpt syn även på mord som bestraffas med fängelse på viss tid inte heller förutses.

En höjd straffnivå för de tidsbestämda straffen

Som en effekt av lagändringen bör alltså straffnivån höjas även för de mord som inte bestraffas med livstids fängelse. Som framgått är syftet med lagändringen dock inte att ändra gränsdragningen mellan mord och dråp. Minimistraftet för mord, fängelse tio år, bör därför precis som idag reserveras för fall där den samlade bedömningen av de omständigheter som ska påverka straffet leder till att dessa är förmildrande, dock inte så klart förmildrande att gärningen ska bedömas som dråp.⁵⁰

Tanken är att de tidsbestämda straffen ska fördelas över hela straffskalan. Utgångspunkten för straffmätningen vid de tidsbestämda straffen bör därför efter lagändringen vara 16 års fängelse för de mord som inte innehåller några försvårande eller förmildrande inslag eller där sådana inslag finns men de omständigheter som talar i skärpande respektive mildrande riktning tar ut varandra. En höjd straffnivå kan också antas öka utrymmet för en nyanserad straffmätning för de mord där det finns förmildrande inslag. När det i stället gäller det strängaste tidsbestämda straffet,

⁴⁹ Se ”Sjuttioåringen” (NJA 2017 s. 138).

⁵⁰ Se ”Bajonettmordet” (NJA 2013 s. 376).

18 års fängelse, bör det kunna användas t.ex. när straffvärdet i och för sig talar för ett livstidsstraff, men där det på grund av billighets-skäl ändå finns anledning att bestämma påföljden till ett tidsbestämt straff. Den närmare fördelningen av straffen bör överlämnas till rättstillämpningen. Viss ledning bör kunna hämtas från den praxis som hann utvecklas före Högsta domstolens dom ”Livstidsstraff för mord” (NJA 2016 s. 3).

6 Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Förslag: Lagändringen ska träda i kraft den 1 juli 2018. Några särskilda övergångsbestämmelser behövs inte.

Lagändringen bör träda i kraft så snart som möjligt. Med beaktande av remissförfarandet och den tid som behövs för den fortsatta beredningen inom Regeringskansliet bör bestämmelsen kunna träda i kraft den 1 juli 2018.

Några särskilda övergångsbestämmelser behövs inte. Av 5 § andra stycket lagen (1964:163) om införande av brottsbalken följer att den nya bestämmelsen inte får tillämpas på ett sådant sätt att den ges retroaktiv verkan till den tilltalades nackdel.

7 Konsekvenser av förslaget

7.1 Inledning

I uppdraget ingår att belysa konsekvenserna av förslaget i promemorian. Om förslaget kan förväntas leda till kostnadsökningar för det allmänna ska det dessutom föreslås hur dessa ska finansieras.

I föregående kapitel har fördelarna och nackdelarna med förslaget analyserats. Där har också ett antal alternativa lösningar presenterats, med en motivering till varför dessa lösningar inte har valts. Nedan följer en mer övergripande och sammanfattande analys av förslagets kostnadsmässiga konsekvenser och andra konsekvenser som förslaget kan förväntas leda till.

7.2 Ekonomiska konsekvenser

Bedömning: En ökad användning av livstidsstraffet kan förväntas leda till ökade kostnader för Kriminalvården. Dessa kostnader kommer dock att uppkomma först på längre sikt. Det är därför inte möjligt att ange hur dessa då ska hanteras. Regeringen bör noga följa utvecklingen för att kunna bedöma Kriminalvårdens resursbehov.

Det huvudsakliga syftet med lagförslaget är att öka användningen av livstidsstraffet. Tanken är att sådana omständigheter som idag talar för ett längre fängelsestraff än 14 år, framöver ska tala för ett livstidsstraff. I praktiken kan det förväntas att lagändringen kommer att innebära en betydande ökning av andelen livstidsdomar. Som exempel kan nämnas att under år 2013 dömdes nästan 70 procent av de fängelsedömda för mord till ett fängelsestraff längre än

14 år. Motsvarande siffra för åren 2014 och 2016 var 50 respektive 75 procent.¹

Lagändringen kan också förväntas leda till att straffnivån höjs även för de mord som inte bestraffas med livstids fängelse. Dessutom bör en effekt av lagändringen bli att straffnivån för brott begångna av personer under 21 år kommer att höjas i förhållande till vad som gällt tidigare.

Som en konsekvens av att fler personer döms till livstids fängelse och att de tidsbestämda straffen blir längre kommer verkställighetstiderna att öka. I departementspromemorian "Skärpt straff för mord" (Ds 2013:55) gjordes bedömningen att de där föreslagna lagändringarna, vars tänkta tillämpningsområde överensstämmer med vad som föreslås i denna promemoria, kunde förväntas innebära att det årligen skulle dömas ut en straffmassa för mord som skulle kosta cirka 120 miljoner kronor mer att verkställa.² Summan baserades på en jämförelse mellan det faktiska antalet fängelseår som dömdes ut för mord begångna andra halvåret 2009 till och med år 2011 och hur det hade sett ut om den föreslagna ändringen hade gällt i stället.

Vid en motsvarande jämförelse för åren 2012-2014 och 2016 blir den uppskattade kostnaden något lägre, cirka 80 miljoner kronor per år.³ En förklaring till detta skulle kunna vara att strafftiderna för mord har ökat sedan perioden 2009-2011 och att skillnaden mellan de verkliga och simulerade strafftiderna därför inte blir lika stor.⁴ Det bör också framhållas att den rättsfallsgranskning som

¹ Från statistiken för år 2014 och 2016 har undantagits fyra domar som prövades enligt den nuvarande lydelsen av 3 kap. 1 § brottsbalken före avgörandet "Livstidsstraff för mord" (NJA 2016 s. 3).

² Ds 2013:55 s. 96.

³ År 2015 har undantagits från jämförelsen eftersom de flesta domar under detta år prövades enligt mordbestämmelsen i dess lydelse efter den 1 juli 2014, innan Högsta domstolens avgörande i "Livstidsstraff för mord" (NJA 2016 s. 3). Sådana domar för åren 2014 och 2016 har också undantagits (sammanlagt fyra domar). I Ds 2013:55 anges att den genomsnittliga tid till vilken livstidsdömda får sitt straff omvandlat på senare år har varit 25 år. Om de personer som dömdes till livstids fängelse under den aktuella perioden tilldelas denna genomsnittstid uppgår den totala straffmassan (fängelse på viss tid och på livstid) till 1 682 år. För de simulerade tiderna, där de straff som överstiger 14 år har ersatts med 25 år och fängelse i mellan 10-14 år har spridits ut över straffskalan, uppgår motsvarande straffmassa till 2 163 år, dvs. 481 fler fängelseår. Räknat per år innebär den simulerade straffmassan en ökning med ca 120 fängelseår. Med hänsyn till villkorlig frigivning betyder det att ytterligare ungefär 80 fängelseår ska avtjänas i anstalt. Kostnaden för ett fängelseår beräknas normalt till en miljon kronor.

⁴ Jämför figur 1 och 2 respektive 5 och 6 i bilaga 2 till denna promemoria.

gjorts inom ramen för denna promemoria endast avser domar från hovrätterna. Även om det kan antas att de flesta domar som avser mord överklagas till hovrätterna, kan det finnas några fall som inte har överklagats och därmed inte beaktats vid beräkningen.

Lagändringen kan alltså förväntas leda till ökade kostnader för Kriminalvården. Beräkningarna grundar sig emellertid på simuleringar och det är därför osäkert vilka faktiska konsekvenser förslaget kan få för Kriminalvården. Dessutom kommer dessa kostnader att uppkomma först på längre sikt. Cirka sju år efter ikraftträdandet kan vissa mer marginella effekter uppstå. Först cirka tio år efter ikraftträdande, dvs. när de som tidigare skulle ha dömts till fängelse i 15 år annars hade frigivits villkorligt, blir effekten mer påtaglig. Efter cirka tolv år kan lagändringen antas ha fått fullt genomslag. Det är därför inte möjligt att nu ange hur dessa kostnader då ska hanteras. Det är inte heller uteslutet att det under denna tid uppstår andra förändringar som påverkar kostnaderna för verkställighet av fängelsestraff. Därutöver kan det konstateras att förhållandevis få personer döms för mord i Sverige per år. Det är därför sannolikt att en kraftig uppgång eller nedgång av det dödliga våldet skulle föranleda större ekonomiska konsekvenser för kriminalvården än vad en ökad andel livstidsstraff kan medföra. Regeringen bör därför noga följa utvecklingen för att kunna bedöma Kriminalvårdens resursbehov.

Den föreslagna lagändringen kan också få vissa effekter på sluten ungdomsvård. Denna påföljd döms dock ut för mord endast i ett fåtal fall per år. Den totala utdömda tiden sluten ungdomsvård bör därför inte öka mer än marginellt. Eventuella kostnadsökningar bedöms rymmas inom Statens institutionsstyrelses befintliga anslag.

Om antalet livstidsstraff ökar kan det förväntas att antalet ansökningar om att omvandla straffet till ett tidsbestämt straff också kommer att öka på sikt. Det är Örebro tingsrätt som prövar sådana ansökningar som första instans. Tingsrättens beslut kan överklagas till Göta hovrätt, vars avgörande i sin tur kan överklagas till Högsta domstolen. Den ökade måltillströmningen bör dock inte påverka domstolarnas arbetsbörda annat än marginellt. Eventuella kostnadsökningar bör därför kunna rymmas inom ramen för befintliga anslag.

I samband med remissbehandlingen av 2013 års departementspromemoria (Ds 2013:55) uppgav Rättsmedicinalverket att förslaget

kunde komma att påverka antalet ärenden där myndigheten ska genomföra utredning och avge utlåtande enligt omvandlingslagen. Kostnaden kunde enligt myndigheten uppskattas till sammanlagt cirka 14,5 miljoner kronor under en tioårsperiod räknat från lagens ikraftträdande. I propositionen gjorde regeringen bedömningen att eventuella kostnadsökningar skulle uppkomma först på längre sikt och att dessa inte borde bli större än att de då kunde rymmas inom myndighetens anslag.⁵ Det finns inte anledning att göra någon annan bedömning här.

Förslaget bedöms inte påverka arbetsbelastningen för polis och åklagare eller i övrigt leda till några kostnadskonsekvenser för staten.

7.3 Konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet

Bedömning: En ökad användning av livstidsstraffet kan inte antas leda till minskad brottslighet eller i övrigt påverka det brottsförebyggande arbetet.

Rent teoretiskt skulle skärpta straff kunna bidra till minskad brottslighet genom att människor under ett hot om strängare straff i högre utsträckning skulle avhålla sig från att begå brott. Det finns dock inte något empiriskt stöd för att generellt skärpta straff skulle medföra minskad brottslighet. Detta gäller i synnerhet för allvarliga våldsbrott som i stor utsträckning begås impulsivt och inte sällan under påverkan av alkohol eller narkotika eller som ett led i organiserad brottslighet. Det finns inte heller några belägg för att längre eller mer ingripande fängelsestraff mer allmänt avhåller från brottslighet.⁶

Det saknas således stöd för ett antagande om att den föreslagna lagstiftningen ska påverka människor på ett sådant sätt att brottsligheten minskar. Det är därför inte sannolikt att förslaget kommer att avskräcka potentiella gärningsmän från att göra sig skyldiga till mord. Det gäller inte minst med hänsyn till att det trots allt begås förhållandevis få antal mord per år och att straffnivån för brottet

⁵ Prop. 2013/14:194 s. 27 f.

⁶ Se SOU 2014:18 s. 136 f.

redan idag är hög. Det är visserligen inte uteslutet att en höjd straffnivå skulle kunna leda till vissa indirekta preventiva effekter genom att samhällets avståndstagande från allvarliga våldsbrott bekräftas och förstärks, vilket i sin tur kan ge en signal till myndigheter och andra aktörer i samhället att prioritera åtgärder som syftar till att förebygga och bekämpa sådan brottslighet. Det är dock svårt att visa en sådan effekt i praktiken. En ökad användning av livstidsstraffet kan därför inte antas leda till annat än marginella effekter på brottslighet och det brottsförebyggande arbetet.

8 Författningskommentar

8.1 Förslaget till lag om ändring brottsbalken

3 kap.

1 § Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på livstid. Om omständigheterna inte påkallar ett livstidsstraff får rätten i stället döma till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år.

I paragrafen anges förutsättningarna för att dömas för mord. Bestämmelsen ändras genom att livstidsstraffet pekas ut som normalstraff vid mord. Om omständigheterna inte påkallar ett livstidsstraff får påföljden bestämmas till ett tidsbestämt straff. Syftet är att påföljden för mord i betydligt större utsträckning än idag ska bestämmas till livstids fängelse. Ändringsförslaget behandlas i avsnitt 5.

Frågan om ett uppsåtligt dödande ska bedömas som mord eller dråp ska avgöras innan straffmätningen för brottet sker och grundas på en helhetsbedömning av samtliga omständigheter vid brottet. Ändringen är inte avsedd att påverka denna gränsdragning. Den rättspraxis som utvecklats i denna fråga kan därför ge vägledning även framöver. Omständigheter som är av betydelse för rubriceringsfrågan kan däremot också vara relevanta för straffmätningen. I vilken utsträckning en sådan omständighet ska tillmätas betydelse också vid straffmätningen när den redan har beaktats vid rubriceringen av brottet får bedömas från fall till fall.

Vid bedömningen av straffvärdet ska rätten beakta den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft (29 kap. 1 § andra stycket brottsbalken). Enligt samma bestämmelse ska rätten särskilt beakta om gärningen inne-

burit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person. Därutöver ska särskilt beaktas om det finns några försvårande eller förmildrande omständigheter som gör att det finns anledning att se mer eller mindre allvarligt på brottet (29 kap. 2 och 3 §§ brottsbalken).

Sådana förhållanden som tidigare i princip endast har beaktats i skärpande riktning vid straffmätningen bör framöver tala för att straffvärdet är så högt att ett livstidsstraff är påkallat. Det kan förväntas att sådana omständigheter kommer att finnas i en majoritet av fallen. I den bemärkelsen kommer alltså livstidsstraffet utgöra ett normalstraff. Sådana omständigheter finns bl.a. angivna i 29 kap. 2 § brottsbalken. Den uppräkningslista av försvårande omständigheter som finns i bestämmelsen är emellertid inte uttömmande, utan även andra omständigheter kan påverka straffvärdet i höjande riktning.

Andra omständigheter som bör tala för att straffvärdet är så högt att ett livstidsstraff är påkallat är bl.a. att brottet har föregåtts av noggrann planering eller har präglats av särskild förslagenhet, gärningen har varit särskilt hänsynslös genom att den medfört ett svårt lidande för brottsoffret (kraftigt våld, omfattande eller allvarliga skador, svår smärta, gärningens karaktär av avrättning, utdraget förlopp eller stark dödsångest), brottet har riktat sig mot en närstående, brottsoffret har befunnit sig i en skyddslös ställning, brottet har utförts i offrets hem, brottet har förövats inför ögonen på närstående till offret, t.ex. offrets barn, brottet har syftat till att främja eller dölja annan brottslighet, brottet har begåtts i samband med brott i vinningssyfte, gärningsmännen har varit i numerärt överläge, brottet har inneburit ett angrepp på någon i dennes tjänsteutövning, eller brottet har begåtts med sådan avsikt som anges i 2 § lagen (2003:148) om straff för terroristbrott utan att straffansvar enligt det lagrummet föreligger.

Om den tilltalade tidigare har gjort sig skyldig till allvarlig våldsbrottslighet bör det tala för att straffvärdet är så högt att ett livstidsstraff är påkallat. Detsamma gäller om gärningsmannen har mördat flera personer eller det annars är fråga om flerfaldig brottslighet. För ett livstidsstraff talar således liksom tidigare att ett gemensamt straff ska bestämmas för flera mord eller ett mord och annan allvarlig brottslighet, eller att den tilltalade tidigare har dömts för särskilt allvarlig brottslighet.

Avsaknaden av omständigheter som talar i skärpande riktning innebär att påföljden normalt kan bestämmas till ett tidsbestämt straff. Andra exempel på omständigheter som talar för att ett livstidsstraff inte är påkallat är att händelseförloppet har varit hastigt och den tilltalade har haft svårt att besinna sig eller att brottet har föregåtts av ett kraftigt provocerande beteende. Så kan också vara fallet om brottet har begåtts under påverkan av en psykisk störning eller om den tilltalade av någon annan orsak har haft nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande. Fler omständigheter som kan påverka straffvärdet i mildrande riktning finns i 29 kap. 3 § brottsbalken. Uppräkningen är inte uttömmande, vilket innebär att även andra omständigheter kan tala för att ett livstidsstraff inte är påkallat.

Vid påföljdsvalet ska rätten göra en helhetsbedömning av samtliga omständigheter i det enskilda fallet. Det är därför inte alltid påkallat att döma till ett livstidsstraff även om det i och för sig finns omständigheter som talar för ett sådant straff. Så kan vara fallet t.ex. om det samtidigt finns förmildrande omständigheter av viss styrka. Om det finns billighetsskäl kan straffmätningen, trots ett straffvärde på livstids fängelse, resultera i ett tidsbestämt straff.

Som en effekt av lagändringen höjs straffnivån även för mord som inte bestraffas med fängelse på livstid. Utgångspunkten för straffmätningen vid tidsbestämda straff för mord bör efter lagändringen vara 16 år. Eftersom de tidsbestämda straffen bör fördelas över hela straffskalan kan en sådan förskjutning av utgångspunkten för straffmätningen också antas leda till en mer nyanserad straffmätning i de fall där omständigheterna talar för ett lägre straff.

Uppdraget (Ju 2016:I)

Uppdrag angående utformningen av straffbestämmelsen om mord

Lagstiftningen avseende straffet för mord

Den 1 juli 2009 ändrades straffskalan för mord från fängelse i tio år eller på livstid till fängelse i lägst tio och högst 18 år eller på livstid. Syftet var att skapa utrymme för en mer nyanserad straffmätning och en höjd straffnivå för de fall av mord som inte föranleder fängelse på livstid. Som skäl för förändringen anförde regeringen bl.a. att den tidigare utformningen av straffskalan innebar att proportionalitetsprincipen inte kunde ges ett tillräckligt genomslag och att omständigheter i fråga om brottets allvar kunde påverka straffvärdet i skärpande riktning först om de medförde att domstolen ansåg att straffet borde bestämmas till fängelse på livstid (prop. 2008/09:118 s. 25 f). I förarbetena angavs att livstids fängelse borde förbehållas de allvarligaste fallen och att det straffet kan väljas t.ex. när domstolen ska bestämma ett gemensamt straff för flera mord eller ett mord och annan allvarlig brottslighet eller när den tilltalade tidigare dömts för särskilt allvarlig brottslighet (samma prop. s. 43).

Frågan om straffet för mord efter lagändringen prövades av Högsta domstolen i rättsfallet NJA 2013 s. 376 ("Bajonettmordet"). Högsta domstolen uttalade då bl.a. att utgångspunkten för mord ska vara fängelse i 14 år och att livstids fängelse ska tillämpas endast i de undantagsfall då ett tidsbestämt fängelsestraff på 18 år inte är tillräckligt, t.ex. då gärningsmannen har mördat mer än en person eller då omständigheterna annars är synnerligen försvårande.

Bestämmelsen om mord ändrades på nytt den 1 juli 2014. Regeringen angav då som utgångspunkt för lagändringen att synen på allvarliga former av avsiktliga angrepp på enskildas fysiska integritet

blivit strängare och att detta inte tillräckligt återspeglades i de lagstiftningsåtgärder som genomförts eller i domstolarnas praxis avseende mord. Det konstaterades bl.a. att livstidsstraffet kommit att användas i en mycket begränsad utsträckning; sedan ändringen av straffskalan 2009 uppgick andelen till mindre än tio procent av alla fängelsedömda för mord. Bedömningen gjordes alltså att straffet borde skärpas ytterligare genom att brottet i betydligt större utsträckning borde leda till livstids fängelse. (Prop. 2013/14:194 s. 13 f.) I lagstiftningsärendet behandlades olika alternativ till lagteknisk lösning, bl.a. en gradindelning av brottet (Ds 2013:55 s. 80 f och samma prop. s. 20 f). Den lösning som valdes innebar att det i straffskalan för mord lades till att straffet är fängelse på livstid ”om omständigheterna är försvårande”. Tillägget ska ses mot bakgrund av att livstids fängelse, enligt förarbetena till den tidigare lydelsen av lagtexten, skulle förbehållas de allvarligaste fallen och att det av praxis vid denna tidpunkt framgick att detta straff skulle tillämpas då omständigheterna knutna till gärningen var synnerligen försvårande, se ovan. Avsikten med lagändringen var att fängelse på livstid skulle användas redan om omständigheterna var försvårande. I förarbetena angavs att förhållanden som tidigare i princip endast beaktats i skärpande riktning vid straffmätningen av det tidsbestämda straffet i stället borde tala för ett livstidsstraff. För ett sådant straff skulle också, som tidigare, tala att det varit fråga om flerfaldig brottslighet eller återfall. (Samma prop. s. 20 och 24.)

Riksdagen delade regeringens uppfattning att straffet för mord borde skärpas och biföll propositionen (bet. 2013/14:JuU28, rskr. 2013/14:223).

Behovet av en utredning

Den 3 februari 2016 meddelade Högsta domstolen den första domen avseende straffet för mord efter 2014 års lagändring (NJA 2016 s. 3). Enligt domstolen kan det i förarbetena angivna syftet – att öka tillämpningen av livstidsstraffet – inte anses vara förenligt med den genomförda lagändringen, vilket innebär att lagens ord ska ha företräde. Högsta domstolens slutsats är att ändringen inte förändrar det rättsläge som uppkom genom 2009 års reformering av straff-

skalan. I det sammanhanget hänvisas till rättsfallet ”Bajonettmordet”, se ovan.

I domskälen framhåller Högsta domstolen den straffrättsliga legalitetsprincipen (p. 13–15). Denna anges ställa krav på lagstiftningen som innebär att den enskilde ska kunna förutse när och – i viss mån – hur han eller hon kan bli föremål för straffrättsligt ingripande (jfr även NJA 2016 s. 169, p. 13). I detta uppges ligga att ett straffbud måste vara i rimlig utsträckning bestämt till sin utformning. Enligt domstolen ska det för den enskilde också vara möjligt att med ledning av lagstiftningen i förväg med rimlig säkerhet bedöma vilken påföljd som han eller hon riskerar.

Högsta domstolen prövade på nytt straffet för mord i en dom den 21 juni 2016 (mål B 4712-15). I domskälen anförts att det inte finns anledning att gå ifrån den bedömning som Högsta domstolen gjorde i NJA 2016 s. 3, nämligen att 2014 års omformulering av 3 kap. 1 § brottsbalken inte förändrade det rättsläge som rådde närmast dessförinnan (p. 8 och 9). Enligt domstolen är utgångspunkten alltså ett straff om fängelse i 14 år om varken förmildrande eller försvärande omständigheter föreligger (p. 10).

Högsta domstolens domar från februari och juni 2016 innebär att riksdagens beslut att skärpa straffet för mord inte fått någon verkan. Detta är inte tillfredsställande. Det finns skäl att låta utreda hur bestämmelsen om mord bör vara utformad för att riksdagens vilja, att mord i betydligt större utsträckning bör leda till fängelse på livstid (prop. 2013/14:194, avsnitt 6.1), ska få ett tydligt genomslag i rättstillämpningen.

Uppdraget

Utredaren ska överväga hur bestämmelsen om mord i 3 kap. 1 § brottsbalken bör utformas för att åstadkomma ett skärpt straff för brottet genom en ökad användning av livstids fängelse. Utredaren ska således utgå från riksdagens ställningstagande i 2014 års lagstiftningsärendet, vilket innebär att fängelse på livstid inte ska kunna komma i fråga i större utsträckning än vad som framgår av det ställningstagandet.

Utredaren ska lämna ett fullständigt lagförslag. Vid utformningen ska den straffrättsliga legalitetsprincipen särskilt beaktas. Inget

hindrar att de lagtekniska lösningar som behandlades i det tidigare lagstiftningsärendet övervägs på nytt.

Utredaren ska beskriva den straffrättsliga regleringen som gäller för motsvarande brott i de nordiska länderna och några andra länder som är jämförbara med Sverige.

Utredaren ska hålla sig informerad om arbete som bedrivs inom Regeringskansliet på det område som uppdraget avser samt inhämta det material från berörda myndigheter som bedöms nödvändigt.

I uppdraget ingår att redovisa de ekonomiska konsekvenserna av förslaget och hur eventuella ökade kostnader bör finansieras.

Uppdraget ska redovisas senast den 31 augusti 2017.

(Justitiedepartementet)

Statistik

Var kommer statistiken ifrån?

Statistiken i denna promemoria bygger på uppgifter från Brottsförebyggande rådet och en genomgång av domar för mord meddelade av tingsrätter och hovrätter. Uppgifter för tiden fram till och med den 31 mars 2013 har hämtats från 2013 års departementspromemoria ”Skärpt straff för mord” (Ds 2013:55).¹

Uppgifterna i 2013 års departementspromemoria har kompletterats med en genomgång av hovrättsdomar för mord meddelade under perioden 2012-2016.² I granskningen ingår domar för mord där påföljden har bestämts till fängelse, antingen på viss tid eller på livstid. Domar där den tilltalade har dömts för anstiftan, förberedelse, försök eller medhjälp till mord eller frikänts från brott ingår inte i statistiken. Det gör inte heller domar där den tilltalade har dömts till t.ex. sluten ungdomsvård eller rättspsykiatrisk vård. Där emot omfattas domar där den tilltalade har dömts för fler än ett brott, liksom domar där den tilltalade var under 21 år vid gärnings-tillfället om påföljden trots gärningsmannens ungdom har bestämts till fängelse. Någon hänsyn till om domen har överklagats till Högsta domstolen har inte tagits.

¹ Ds 2013:55 s. 61 ff.

² De domar som har ingått i granskningen finns angivna sist i denna bilaga. För år 2012 har en del mål gallrats från hovrätternas målförteckningar. Flera av de morddomar som meddelades under detta år har dock ändå kunnat hittas genom sökningar i olika rättsdatabaser. Genomgången har fokuserats på de mål där ”saken” i hovrätternas målhanteringssystem har beskrivits som ”mord”. Domar med närliggande beskrivning, t.ex. ”försök till mord m.m.”, har också granskats. Har saken beskrivits som något annat finns dock en risk för att avgörandet inte har kommit med i granskningen.

Förekomsten av dödligt våld

Brottsförebyggande rådet har sedan år 2002 tagit fram officiell statistik över konstaterade fall av dödligt våld. Statistiken bygger på granskning av samtliga polisanmälningar avseende fullbordade mord, dråp, inklusive barnadråp, samt vållande till annans död. De anmälda brotten om vållande till annans död undersöks för att kontrollera om det bland dem finns brott som borde ha rubricerats som misshandel med dödlig utgång.

Sedan år 2002 har nivån över konstaterade fall av dödligt våld varierat mellan 68 och 112 fall per år. Under perioden 2002-2016 har den genomsnittliga nivån varit 92 fall årligen. Sett i ett längre perspektiv, sedan 1990-talet, har utvecklingen av det dödliga våldet visat en nedåtgående trend. Under år 2015 och 2016 låg antalet konstaterade fall av dödligt våld dock något högre än föregående år med 112 respektive 106 fall. Enligt Brottsförebyggande rådet är det för tidigt att säga om detta innebär ett trendbrott från den genomsnittligt sett stabila utveckling som gällt sedan 2002.³

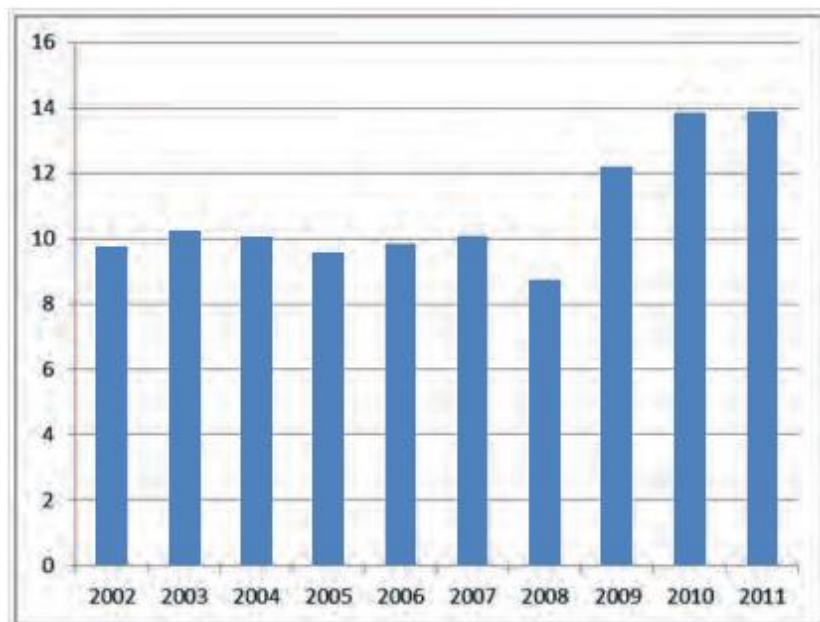
Straffet för mord

Fängelse på viss tid

Den 1 juli 2009 ändrades straffskalan för mord. Lagändringen innebär att straffskalan för mord ändrades från fängelse i tio år eller på livstid till fängelse på viss tid, lägst tio och högst 18 år, eller på livstid. Syftet med reformen var att skapa ett utrymme för en mer nyanserad straffmätning för mord och därmed också en höjd straffnivå för det tidsbestämda straffet för detta brott. Av statistiken följer att genomsnittslängden på de tidsbestämda fängelsestraffen ökade från och med år 2009 och framåt.

³ Brottsförebyggande rådet, Konstaterade fall av dödligt våld – En granskning av dödligt våld 2015 och 2016, s. 2 ff. respektive 4 ff.

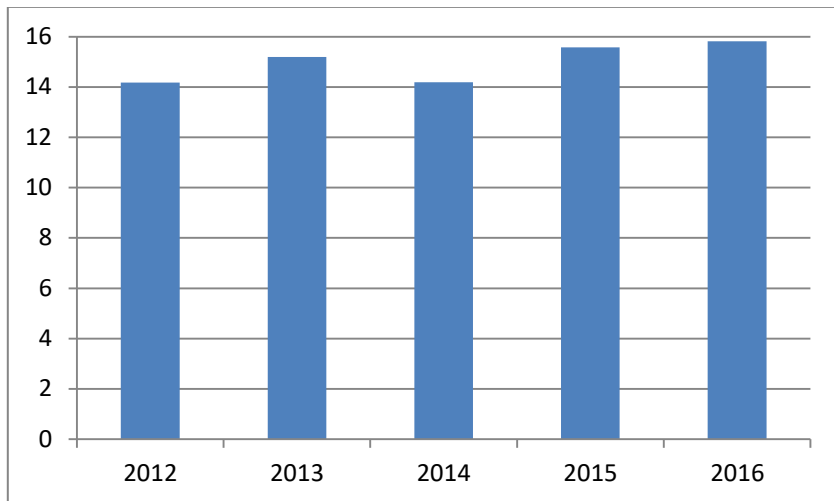
Figur 1 Genomsnittligt utdömda fängelsestider för tidsbestämda fängelsestraff avseende mord begångna 2002-2011

Källa: Ds 2013:55, s. 65.

Den 1 juli 2014 ändrades straffskalan igen, denna gång genom att det i straffskalan för mord lades till att straffet ska vara livstid "om omständigheterna är försvårande". Syftet med lagändringen var att öka användningen av livstidsstraffet. I förarbetena angavs att det även kunde förväntas att straffnivån skulle höjas för de mord som inte bestraffas med livstids fängelse. Av statistiken följer att genomsnittslängden på de tidsbestämda fängelsestraffen ökade ytterligare något från och med år 2015.

Figur 2 Genomsnittligt utdömda fängelsestider för tidsbestämda fängelsestraff i domar meddelade av hovrätterna 2012-2016

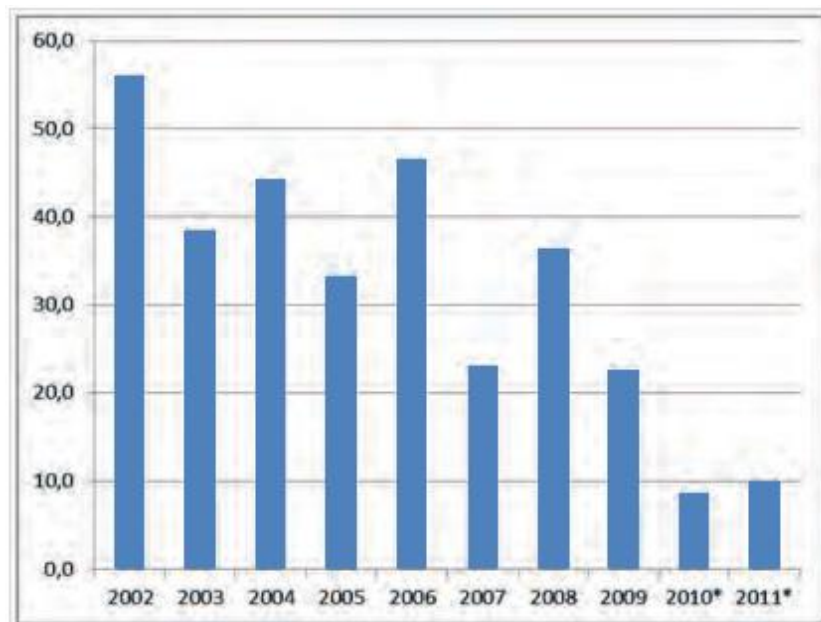
Fängelse på livstid

För mord begångna till och med år 2006 dömdes knappt 44 procent till fängelse på livstid. De följande åren, fram till 2014 års reform av mordbestämmelsen, minskade användningen av livstidsstraffet för mord. Samtidigt ökade emellertid också andelen dödligt våld som rubricerades som mord i stället för dråp från knappt hälften av fallen i början av 1990-talet till drygt tre fjärdedelar under perioden 2005-2010.⁴ Åren 2007-2009 var andelen livstidsdömda för mord omkring 23, 36 respektive 23 procent och under perioden 2010-2013 mellan fem och tio procent. Den huvudsakliga förklaringen till denna nedgång är troligen att Högsta domstolen i ett avgörande från år 2007 (NJA 2007 s. 194) uttalade att livstidsstraffet borde förbehållas de allvarligaste fallen av mord.

Efter 2014 års lagändring, vars syfte alltså var att öka användningen av livstidsstraffet för mord, ökade andelen livstidsdömda för mord. Under åren 2015-2016 dömdes ungefär 30 procent av de fängelsedömda för mord till livstids fängelse.

⁴ Brottsförebyggande rådet, Brottsutvecklingen i Sverige 2008-2011 (Rapport 2012:13), s. 61.

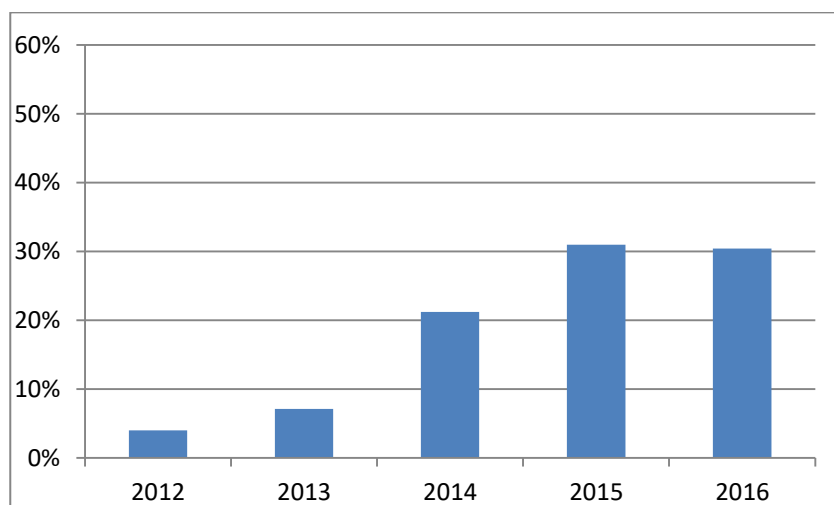
Figur 3 Andel av fängelsedömda för mord begångna 2002-2011 som dömts till fängelse på livstid

Källa: Ds 2013:55, s. 66.

* Sammanslagna uppgifter för 2010 och 2011 har använts för att uppskatta värdena för dessa år.

Figur 4 Andel av fängelsedömda för mord i domar meddelade 2012-2016 som dömts till fängelse på livstid

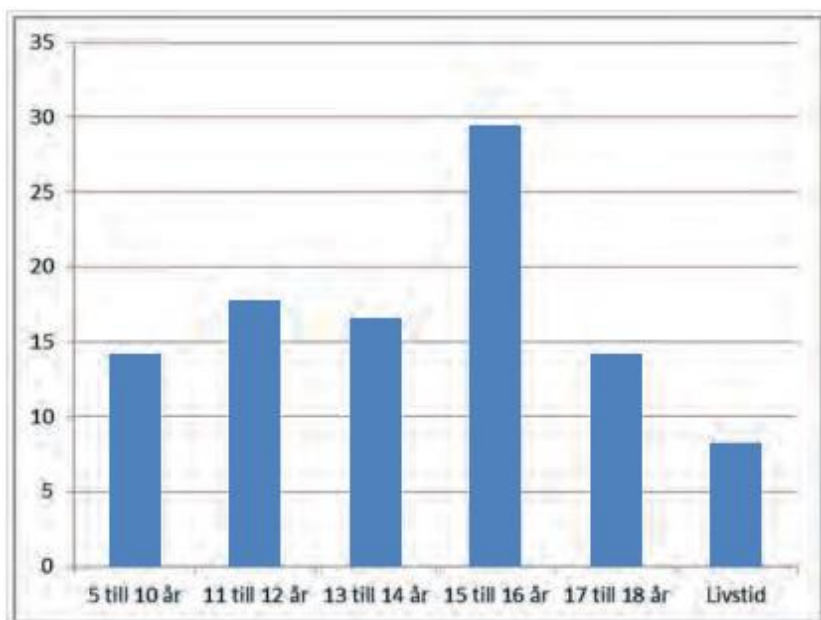

Hur straffen fördelades

I förarbetena till 2014 års reform framhölls att det kunde förväntas att reformen skulle innebära att livstids fängelse skulle utgöra ett normalstraff i den bemärkelsen att det kunde förutses dömas ut i en majoritet av fallen. Där presenterades också en tabell över hur straffen för mord fördelades över straffskalan under perioden den 1 juli 2009 till och med 2011 (figur 5).

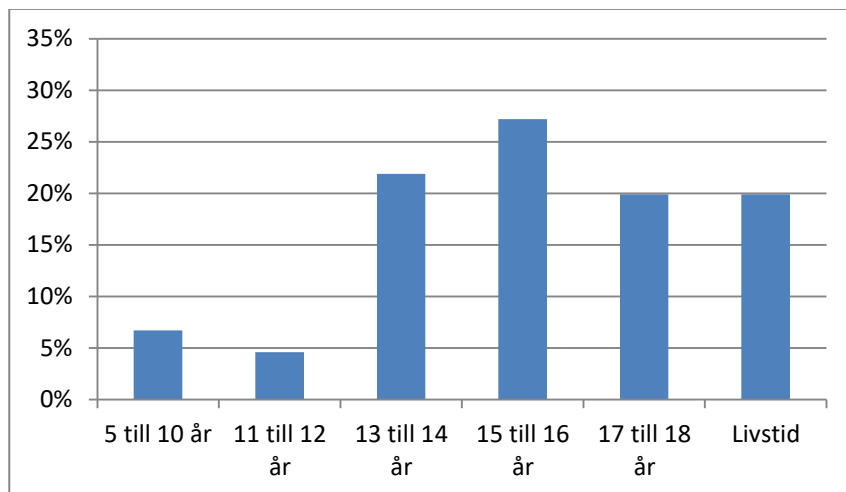
En motsvarande tabell för perioden 2012-2016 tyder på en ökad användning av straffen i den övre delen av straffskalan och en minskad användning av straffen i den lägre delen av straffskalan (figur 6).

Figur 5 Utdömda fängelsestraff för mord begångna från och med den 1 juli 2009 till och med 2011 (andel av fängelsedömda)

Källa: Ds 2013:55, s. 67

Figur 6 Utdömda fängelsestraff för mord i domar meddelade från och med 2012 till och med 2016 (andel av fängelsedomda)

Särskilt om 2014 års reform

2014 års lagändring hade varit i kraft i ungefär ett och ett halvt år när Högsta domstolens underkände reformen i avgörandet "Livstidsstraff för mord" (NJA 2016 s. 3). Fram till dess prövade hovrätterna 34 mordfall enligt mordbestämmelsens nya lydelse. I 12 av dessa bestämdes påföljden till livstids fängelse. Det motsvarar ungefär 35 procent av alla fängelsedomar för mord under perioden. Genomsnittslängden för de tidsbestämda straffen uppgick till cirka 15 år och 6 månader.

Rättsfallsregister

2012

Göta hovrätt 2012-10-15, B 690-12 (12 år)
Hovrätten för Nedre Norrland 2012-05-03, B 268-12 (14 år)
Hovrätten för Nedre Norrland 2012-11-30, B 1003-12 (14 respektive 16 år)
Hovrätten för Västra Sverige 2012-01-26, B 4988-11 (10 år)
Hovrätten för Västra Sverige 2012-02-01, B 5039-11 (14 år)
Hovrätten för Västra Sverige 2012-05-02, B 1808-12 (14 år)
Hovrätten för Västra Sverige 2012-09-21, 3355-12 (15 år respektive 15 år)
Hovrätten för Västra Sverige 2012-09-28, 3751-12 (16 år)
Hovrätten för Övre Norrland 2012-01-11, B 933-11/RH 2011:93 (14 år)
Hovrätten för Övre Norrland 2012-11-16, B 690-12 (15 år)
Hovrätten över Skåne och Blekinge 2012-03-23, B 142-12 (13 år)
Hovrätten över Skåne och Blekinge 2012-07-27, B 1680-12 (16 år)
Hovrätten över Skåne och Blekinge 2012-10-04, B 2903-12 (16 år)
Hovrätten över Skåne och Blekinge 2012-11-15, B 2385-12 (15 respektive 15 år)
Hovrätten över Skåne och Blekinge 2012-11-19, B 2166-12 (17 år)
Hovrätten över Skåne och Blekinge 2012-12-18, B 2453-12 (16 år)
Svea hovrätt 2012-01-27, B 10449-11 (13 år)
Svea hovrätt 2012-01-20, B 8902-11 (14 år)
Svea hovrätt 2012-02-10, B 10436-11 (10 år)
Svea hovrätt 2012-03-16, B 971-12 (14 år)
Svea hovrätt 2012-03-26, B 211-12 (Livstid)
Svea hovrätt 2012-09-21, B 7077-12 (12 år)

2013

Göta hovrätt 2013-06-27, B 1052-13 (16 år)
Göta hovrätt 2013-07-19, B 419-13 (8 år)
Göta hovrätt 2013-12-06, B 2805-13 (14 år)
Göta hovrätt 2013-12-17, B 2699-13 (17 år)
Hovrätten för Nedre Norrland 2013-01-07, B 1137-12 (14 år)
Hovrätten för Västra Sverige 2013-01-15, B 4092-12 (12 år)

Hovrätten för Västra Sverige 2013-07-05, B 2577-13 (Livstid)
Hovrätten för Västra Sverige 2013-10-08, B 3740-13 (15 år)
Hovrätten för Västra Sverige 2013-10-10, B 3901-13 (17 år)
Hovrätten för Västra Sverige 2013-10-17, B 4750-13 (16 år)
Hovrätten för Västra Sverige 2013-12-27, B 4647-13 (14 år)
Hovrätten för Övre Norrland 2013-05-17, B 183-13 (16 år)
Hovrätten över Skåne och Blekinge 2013-01-28, B 2903-12 (16 år)
Hovrätten över Skåne och Blekinge 2013-04-25, B 3468-12 (Livstid)
Hovrätten över Skåne och Blekinge 2013-04-25, B 616-13 (16 år)
Hovrätten över Skåne och Blekinge 2013-05-06, B 341-13 (16 år)
Hovrätten över Skåne och Blekinge 2013-05-08, B 634-13 (16 år)
Hovrätten över Skåne och Blekinge 2013-05-22, B 780-13 (16 år)
Hovrätten över Skåne och Blekinge 2013-07-08, B 1346-13 (17 år)
Hovrätten över Skåne och Blekinge 2013-10-30, B 2259-13 (18 år)
Svea hovrätt 2013-05-28, B 3150-13 (12 år)
Svea hovrätt 2013-06-25, B 4222-13 (16 år)
Svea hovrätt 2013-07-09, B 5097-13 (16 år)
Svea hovrätt 2013-08-06, B 6401-13 (14 år)
Svea hovrätt 2013-08-07, B 5649-13 (16 år)
Svea hovrätt 2013-10-16, B 905-13 (13 år)
Svea hovrätt 2013-11-13, B 7271-13 (16 år)
Svea hovrätt 2013-12-23, B 10636-13 (18 år)

2014

Göta hovrätt 2014-02-04, B 3185-13 (Livstid)
Göta hovrätt 2014-04-23, B 661-14 (17 år)
Göta hovrätt 2014-07-21, B 1443-14 (Livstid)
Hovrätten för Nedre Norrland 2014-08-25, B 813-14 (12 respektive 13 år)
Hovrätten för Nedre Norrland 2014-12-22, B 1182-14 (Livstid)
Hovrätten för Västra Sverige 2014-01-15, B 5231-13 (15 år)
Hovrätten för Västra Sverige 2014-03-14, B 4677-13 (16 år)
Hovrätten för Västra Sverige 2014-03-28, B 1316-14 (16 år)
Hovrätten för Västra Sverige 2014-07-08, B 3042-14 (14 år)
Hovrätten för Västra Sverige 2014-08-06, B 2898-14 (Livstid)
Hovrätten för Västra Sverige 2014-08-06, B 3369-14 (14 år)
Hovrätten för Västra Sverige 2014-10-10, B 3856-14 (12 år)

Hovrätten för Övre Norrland 2014-02-21, B 18-14 (14 år)
Hovrätten för Övre Norrland 2014-11-07, B 724-14 (10 år)
Hovrätten över Skåne och Blekinge 2014-12-09, B 2677-14 (18 år
respektive Livstid)
Hovrätten över Skåne och Blekinge 2014-04-24, B 444-14 (16 år)
Hovrätten över Skåne och Blekinge 2014-03-21, B 239-14 (14 år)
Hovrätten över Skåne och Blekinge 2014-07-21, B 2315-14 (14 år)
Svea hovrätt 2014-01-23, B 10574-13 (14 år)
Svea hovrätt 2014-01-24, B 11059-13 (16 år)
Svea hovrätt 2014-02-06, B 10662-13 (18 år)
Svea hovrätt 2014-02-18, B 11939-13 (9 år)
Svea hovrätt 2014-04-07, B 925-14 (16 år)
Svea hovrätt 2014-04-11, B 1492-14 (17 år)
Svea hovrätt 2014-06-02, B 2741-14 (Livstid)
Svea hovrätt 2014-06-25, B 3796-14 (10 år)
Svea hovrätt 2014-07-18, B 5695-14 (14 år)
Svea hovrätt 2014-09-01, B 8076-13 (12 år)
Svea hovrätt 2014-11-06, B 8502-14 (14 år)
Svea hovrätt 2014-11-21, B 8681-14 (14 år)
Svea hovrätt 2014-12-22, B 9523-14 (Livstid)

2015

Göta Hovrätt 2015-03-18, B 93-15 (Livstid)
Göta Hovrätt 2015-03-18, B 3541-14 (Livstid)
Göta Hovrätt 2015-03-31, B 2827-14 (15 år)
Göta Hovrätt 2015-04-15, B 612-15 (18 år)
Göta Hovrätt 2015-04-28, B 380-15 (18 respektive 18 år)
Göta Hovrätt 2015-06-25, B 983-15 (14 år)
Göta Hovrätt 2015-07-08, B 1375-15 (Livstid)
Göta Hovrätt 2015-08-25, B 1798-15 (Livstid)
Göta Hovrätt 2015-11-13, B 2582-15 (16 år)
Göta Hovrätt 2015-12-22, B 3187-15 (14 år)
Hovrätten för Nedre Norrland 2015-06-17, B 415-15 (18 år)
Hovrätten för Nedre Norrland 2015-08-26, B 738-15 (8 år)
Hovrätten för Nedre Norrland 2015-09-09, B 767-15 (15 år)
Hovrätten för Västra Sverige 2015-02-04, B 5262-14 (18 år)
Hovrätten för Västra Sverige 2015-02-19, B 1074-15 (15 år)

Hovrätten för Västra Sverige 2015-07-09, B 2857-15 (14 år)
Hovrätten för Västra Sverige 2015-08-14, B 3278-15 (8 år)
Hovrätten för Västra Sverige 2015-12-07, B 4388-15 (Livstid)
Hovrätten för Övre Norrland 2015-11-10, B 667-15 (Livstid)
Hovrätten för Övre Norrland 2015-09-01, B 561-15 (18 respektive 18 år)
Hovrätten för Övre Norrland 2015-07-02, B 395-15 (17 år och 2 månader)
Hovrätten för Övre Norrland 2015-05-15, B 284-15 (16 år)
Hovrätten över Skåne och Blekinge 2015-05-19, B 454-15 (14 år respektive livstid)
Hovrätten över Skåne och Blekinge 2015-09-03, B 1530-15 (Livstid)
Hovrätten över Skåne och Blekinge 2015-10-06, B 1735-15 (Livstid)
Svea hovrätt 2015-01-28, B 9828-14 (18 år)
Svea hovrätt 2015-02-26, B 318-15 (Livstid)
Svea hovrätt 2015-04-10, B 614-15 (Livstid)
Svea hovrätt 2015-05-12, B 1274-15 (16 år)
Svea hovrätt 2015-06-02, B 2369-15 (Livstid)
Svea hovrätt 2015-06-04, B 2806-15 (18 år)
Svea hovrätt 2015-08-21, B 5821-15 (14 år)
Svea hovrätt 2015-08-28, B 5860-15 (17 år och 6 månader)
Svea hovrätt 2015-10-28, B 7925-15 (16 år)
Svea hovrätt 2015-11-02, B 8007-15 (16 år)
Svea hovrätt 2015-11-27, B 8958-15 (16 år)
Svea hovrätt 2015-12-18, B 9875-15 (18 år)
Svea hovrätt 2015-12-11, B 3715-15 (10 år)
Svea hovrätt 2015-12-22, B 10255-15 (Livstid)

2016

Göta hovrätt 2016-02-08, B 3402-15 (Livstid)
Göta hovrätt 2016-02-29, B 3119-15 (Livstid)
Göta hovrätt 2016-04-26, B 259-16 (Livstid)
Göta hovrätt 2016-06-23, B 863-16 (18 år)
Göta hovrätt 2016-07-05, B 1425-16 (18 år)
Göta hovrätt 2016-08-11, B 1560-16 (18 år)
Göta hovrätt 2016-09-14, B 2094-16 (14 år)
Göta hovrätt 2016-11-04, B 2385-16 (17 år)

Hovrätten för Nedre Norrland 2016-05-18, B 337-16 (16 år)
Hovrätten för Västra Sverige 2016-01-25, B 5154-15 (Livstid)
Hovrätten för Västra Sverige 2016-01-29, B 4773-15 (Livstid
respektive livstid)
Hovrätten för Västra Sverige 2016-02-12, B 5338-15 (14 år)
Hovrätten för Västra Sverige 2016-08-25, B 3367-16 (16 år)
Hovrätten för Västra Sverige 2016-09-27, B 3733-16 (14 år)
Hovrätten över Skåne och Blekinge 2016-07-08, B 1306-16 (18 år)
Svea hovrätt 2016-02-26, B 13-16 (16 år)
Svea hovrätt 2016-04-19, B 1520-16 (18 år)
Svea hovrätt 2016-04-21, B 1948-16 (7 år)
Svea hovrätt 2016-05-20, B 2973-16 (17 år)
Svea hovrätt 2016-05-27, B 2347-16 (14 år)
Svea hovrätt 2016-11-11, B 7595-16 (Livstid)
Svea hovrätt 2016-12-22, B 9585-16 (18 år)

Käll- och litteraturförteckning

- Asp, Petter, Ulväng, Magnus, Jareborg, Nils, *Kriminalrättens grunder*, 2013
- Berggren, Nils-Olof, Bäcklund, Agneta, Leijonhufvud, Madeleine, Munck, Johan, Träskman, Per Ole, Victor, Dag, Wennberg, Suzanne och Wersäll, Fredrik, *Brottsbalken – En kommentar*, 1 januari 2017, Zeteo
- Jareborg, Nils, Zila, Josef, *Straffrättens påföljdslära*, 2017

Offentligt tryck

Justitieutskottets betänkande

2013/14:JuU28 *Skärpt straff för mord*

Riksdagsskrivelse

2013/14:223

Propositioner

- Prop. 1962:10 *med förslag till brottsbalk*
- Prop. 1987/88:120 *om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.)*
- Prop. 1993/94:44 *Grovt rattfylleri m.m.*
- Prop. 2008/09:118 *Straffet för mord m.m.*
- Prop. 2009/10:147 *Skärpta straff för allvarliga våldsbrott m.m.*
- Prop. 2010/11:77 *Skärpt straff för köp av sexuell tjänst*
- Prop. 2011/12:109 *Vissa åtgärder mot illegala vapen*
- Prop. 2013/14:194 *Skärpt straff för mord*

Prop. 2013/14:226 *Skärpningar i vapenlagstiftningen*
Prop. 2015/16:111 *Synnerligen grova narkotikabrott*
Prop. 2016/17:92 *Skärpta straff för brott mot tillståndsplikten för explosiva varor*
Prop. 2016/17:108 *Straffskalorna för vissa allvarliga våldsbrott*

Statens offentliga utredningar

SOU 1953:14 *Förslag till brottsbalk*
SOU 2007:90 *Straffskalan för mord*
SOU 2013:85 *Stärkt straffrättsligt skydd för egendom*
SOU 2014:18 *Straffskalorna för allvarliga våldsbrott*
SOU 2014:63 *Organiserad brottslighet – förfälts- och underlåtenhetsansvar, kvalifikationsgrunder m.m.*
SOU 2017:61 *Villkorlig frigivning – förstärkta åtgärder mot återfall i brott*

Departementsserien (Ds)

Ds 2013:55 *Skärpt straff för mord*

Utländska förarbeten

Norge

NOU 2002:4 *Ny Straffelov*
Ot.prp. nr 22, 2008-2009 *Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon - slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning)*

Rättsfall och beslut

Högsta domstolen

NJA 1975 s. 594
NJA 1980 s. 407
NJA 1985 s. 510

NJA 1989 s. 97
NJA 1994 s. 310
NJA 1995 s. 464
NJA 1999 s. 531
NJA 2011 s. 89 ("Synnerligen grov misshandel?")
NJA 2013 s. 376 ("Bajonettmordet")
NJA 2016 s. 3 ("Livstidsstraff för mord")
NJA 2016 s. 95
NJA 2016 s. 809
NJA 2016 Not N 9
NJA 2017 s. 138 ("Sjuttioåringen")

Rättsfall från hovrätterna

Se bilaga 2 - Statistik

Högsta domstolen i Norge

Rt. 2014 side 268

Myndighetspublikationer

Brottsförebyggande rådet, *Brottsutvecklingen i Sverige 2008-2011 (Rapport 2012:13)*, 2012
Brottsförebyggande rådet, *Livstidsdomar – utveckling och faktisk strafftid*, 2015
Brottsförebyggande rådet, *Konstaterade fall av dödligt våld – En granskning av dödligt våld*, 2015
Brottsförebyggande rådet, *Konstaterade fall av dödligt våld – En granskning av dödligt våld*, 2016
Kriminalvården, *Kriminalvård och statistik*, 2016
Riksåklagaren, *Svarsskrivelse i Högsta domstolens mål B 4712-15 (ÅM 2015/7049)*, 2015
Åklagarmyndigheten, *Domstolarnas påföljdspraxis vid vissa våldsbrott*, 2007
Åklagarmyndigheten, *Påföljd för mord - en sammanställning av domar meddelade efter den 1 juli 2009 (RättsPM 2011:06)*, 2011

Övriga publikationer

Asp, Petter, *Straffet för mord – En text om rollfördelning, styrning, legalitet och kvalitet*, Juridisk Publikation nummer 1/2016 s. 162

Sunnqvist, Martin, *Mord, prejudikattolkning och lagtolkning*, SvJT 2016 s. 541

Victor, Dag, *Påföljdsbestämning i ett differentierat påföljdssystem*, SvJT 1999 s. 132